

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPALILAŞMA VE TÜRKİYE’NİN DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Diğdem SOYALTIN

Danışman

Prof. Dr. Canan BALKIR

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Avrupalılaşma ve Türkiye'nin Dönüşüm Süreci” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

07 /12 / 2006

Diğdem SOYALTIN

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Diğdem Soyaltın
Anabilim Dalı : Avrupa Birliği
Programı : Avrupa Birliği
Tez Konusu : Avrupalılaşıma ve Türkiye'nin Dönüşüm Süreci
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	Evet ☐
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Prof Dr. Canan Balkır	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
Prof Dr. M. Emin Köktaş	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
Yrd. Doç. Dr. Nazif Mandacı	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Avrupalılaşma ve Türkiye'nin Dönüşüm Süreci

Diğdem SOYALTIN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Avrupa Birliği Yüksek Lisans Programı

Avrupalılaşma, özellikle son yıl içerisinde üzerinde çok tartışılan politik ve akademik bir kavram olarak, Avrupa bütünleşme çalışmalarında yeni bir analiz düzeyi ve araştırma alanı oluşturmaktadır. Avrupalılaşma sürecinde AB'nin siyasal, sosyal ve ekonomik dinamikleri ulusal söylemlere, kimliklere, siyasal yapılara ve kamusal politikalara hâkim olan mantığın bir parçası haline gelmeye başlar. Bu bağlamda Avrupalılaşmanın ulus devletin yapısını ve ona eklenmiş anlamları değiştirdiği açıktır. AB ve ulusal düzey arasındaki uyumsuzluğun yol açtığı baskı, ülkedeki direnç noktalarının üstesinden gelebilecek bazı arabulucu kurum ve aktörlerin de etkisiyle ulusal düzeyde değişime yol açar.

Avrupalılaşma süreci, AB üyesi ülkeler gibi aday ülkeler için de AB norm ve standartlarına uyum yönünde yaşanan dönüşümü ifade eder. Fakat Avrupalılaşma süreci üye ve aday ülkelerde birbirinden farklı değerlendirilmektedir. Avrupalılaşma üye ülkelerin Avrupa bütünleşmesinden etkilendiği ve aynı zamanda AB politikalarını yapılandıran ve kendi ulusal çıkarları yönünde şekillendiren oyuncular da olduğu, interaktif ve iki yönü olan bir süreçtir. Aday ülkeler için ise taraflar arasındaki asimetric güç ilişkisine dayanan tek yönlü bir Avrupalılaşma söz konusudur. Çalışma kapsamında aday ülkeler için yapılan değerlendirmede Avrupalılaşma yasal zorunluluklar, objektif ve sübjektif değerim yoluyla AB norm ve değerlerine yakınlaşma olarak tanımlanacaktır. Bu karmaşık süreçleri hayata geçirmek için koşulluluk ve sosyalizasyon olmak üzere iki temel mekanizma vardır. Aday

lkeler kapsamında Türkiye için de AB yeliği, belirtilen mekanizmalar çerçevesinde Avrupalılaşma yönünde dönüşüm için bir baskı unsuru oluşturmaktadır.

AB koşulluluk stratejisinin yanında bazı ulusal ve uluslararası gelişmelerinde etkisi son dönmede Türkiye’de çok önemli yasal, anayasal ve kurumsal değişiklik yaşanmasına yol açmış, özellikle siyasal Avrupalılaşma sürecini hızlandırmıştır. Yaşanan bu dönüşüm sürecinin arkaplanında Avrupalılaşmayı kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörler vardır. Bu faktörler arasında kurulacak konsensüs ve Türkiye’nin gelecekte kendisini nasıl bir ülke olarak tanımlamak istediği- çoğulcu ve çok kültürlü m yoksa modern fakat daha üniter ve ulusçu bir demokrasi mi- Avrupalılaşmanın gidişatını belirleyecektir. Bu alışma, kuramsal bir erveden Avrupalılaşma ve dönüşüm sürecini, ‘‘Türkiye’’ rneği etrafında değerlendirmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler : 1) Avrupalılaşma 2) Dönüşüm 3) Koşulluluk
4) Sosyalizasyon 5) Türkiye

ABSTRACT
M.A Dissertation
Europeanisation and Transformation Process of Turkey
Diğdem SOYALTIN
Dokuz Eylul University
Institute Of Social Sciences
EU Studies Graduate Department

The concept of Europeanisation as an emerging multi-dimensional and complex phenomenon, especially in recent years has become an academic and political concept respectively as a new level of analysis and a new analytical framework in European Studies. Europeanisation refers to a set of processes through which the EU political, social and economic dynamics become a part of the logic of the domestic discourse, identities, political structures and public policies. In this context it is clear that Europeanisation changes structure of nation states and the collective understandings attached to them. Institutional and policy misfit between EU and domestic levels puts adaptation pressure on member states. This adaptational pressure and existence of mediating formal institutions which can overcome veto points in the country can lead to transformation at national level.

Europeanisation refers a transformation process through adaptation of EU norms and standarts both for EU member and candidate countries. Europeanisation process follows different ways in member and candidate countries and must be evaluated in a different manners. Europeanisation is a two way and interactive process in which EU member states, which are affected by European Integration, are both appliers and shapers of EU policies in accordance with their interests. On he other hand, Europeanisation is a one way street for candidate countires, based on asymetrical power relationship between two sides. In context of this study, Europeanisation refers a process of convergence on modern European norms and values through the interaction of three dynamics for candidate countries: first the legally binding norms of the

EU, secondly the transformation of objective interests of enterprises and individuals, third the transformation of subjective values and identities. The mechanisms for setting into motion these complex processes are summarily divided into two categories: conditionality and socialisation. Europeanisation puts adaptational pressure also on Turkey via so-called mechanisms as in other candidate countries and cause transformation.

In addition to EU conditionality strategy, some national/international developments may have impact on important institutional changes and constitutional and legal amendments in Turkey, thus have triggered political Europeanisation. There are so-called some veto points and mediating factors behind this transformation process. The consensus that would be established between these factors and how Turkey comes to define itself in future -as a pluralist, multicultural democracy or as a modernised but more unitary nationalistic democracy- will determine the ongoing process of Europeanisation. This study aims to assess the Europeanisation and transformation process for the case of “ Turkey” in a theoretical framework.

**Key Words: 1) Europeanisation 2) Transformation 3) Conditionality
4) Socialisation 5) Turkey**

TEŞEKKÜR

Bu tezi yazmamda bana verdikleri destek için teşekkür etmem gereken çok değerli insanlar var. İlk olarak bu tezin yazımında bana akademik birikimi ile yol gösteren, “farklı ve yeni” bir şeyler yapmak konusunda beni sürekli teşvik eden, yaptığım işin eksiksiz ve kusursuz olması için hatalarımı defalarca bıkmadan düzelten, ondan çok şey öğrendiğim ve ilerde de çok şey öğreneceğim sevgili hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Canan Balkır’a; bu tezi yazmam için gerekli altyapının oluşmasına büyük katkıları olan Avrupa Birliği Anabilim Dalının tüm değerli hocalarına, bu tezi yazmam konusunda beni teşvik eden, her soruma hiç ertelemeyen cevap yazan Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü hocalarından Doç. Dr. Ahmet İçduygu ve Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü hocalarından Yrd. Doç. Dr. Sait Akman’a, e-mailleriyle beni cesaretlendiren, yeni düşünce kapıları ve farklı bakış açıları kazandıran ve birikimlerini benimle paylaşmaktan kaçınmayan ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde doktora adayı sevgili hocam Asuman Göksele; tezime biraz da dışarıdan bakmama yardımcı olan ve bana Brüksel Vrije Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Enstitüsünün tüm yayınlarına ulaşma imkânı veren Doç. Dr. Ruben Lombaert’e, Viyana Diploması Akademisindeki derslerim sırasında Türkiye’nin AB’ye katılım süreci ile ilgili ilginç yorumları ve katkıları için Graz Üniversitesi’nden Prof. Hubert Isak’a sonsuz teşekkürler ediyorum. Hepinize gerçekten minnet borçluyum.

Tez yazmak gerçekten de yorucu bir iş. Ama bilime vakit ayırmak ve enerji harcamak insana büyük bir keyif ve haz da veriyor. Bu zorluğu ve keyfi benimle paylaşan arkadaşlarım yanımda olmasaydı sanırım başaramazdım. Dostluğuna hayatımdaki birçok şeyden daha çok önem verdiğim, beni her zaman destekleyen elimden tutan, ODTÜ Kütüphanesinden tezim için onlarca kaynak gönderen canım dostum Seçil Öraz’a; tezimle ilgili fikirlerimi sıklıkla dinleyen ve düşüncelerini benimle paylaşan, Koç Üniversitesi kitaplığını kargoyla bana taşıyan, üniversite arkadaşım canım dostum Nihat Şengül’e; beni her zaman can kulağıyla yürekten dinlemeye ve her zaman paylaşmaya hazır olan sevgili arkadaşım İsmail Ergün’e; Amsterdam’dan bana bu tezi yazmak için cesaret ve enerji gönderen, iyi

dileklerini hiç eksik etmeyen sevgili arkadaşım, Tuğcan Durmuşlar'a; tez yazarken yaşadığımız sıkıntıları paylaştığımız, moral verici kahve molaları için canım arkadaşım Ceren Miral'a; lisansüstü çalışmalarımın ilk yılında ağır ders yükünü paylaştığım, bana her zaman düşlediğim yolda ilerlemem için destek veren canım arkadaşım Neslihan Eriş'e; destekleri ve benim için biriktirdikleri iyi dilekleri için Özgür Temiz, Deniz Özkaya, Nihan İnce Senem Odaman, Bilal Tatar, Emrah Ergier, Mustafa Ede, Evgeny Borisov ve Nadezhda Sotirova'ya çok teşekkür ediyorum.

Ama kesin olan bir şey var ki; bu tezi ailemin desteği olmadan yazmam imkansızdı. Bana her zaman çok güvenen, düşlerime inanan ve beni hep desteleyen canım babam Mesut Soyaltın'a; benim için hep en iyisini isteyen, desteğini her zaman arkamda hissettiğim canım annem Hatice Soyaltın'a; tezimi yazarken odasını işgal ettiğim, bana her zaman, her durumda, her türlü desteği hiç çekinmeden sağlayan, borcumu asla ödeyemeyeceğim canım ablam, Nafia Soyaltın'a; birlikte nefes almayı, yürümeyi, okumayı, sevmeyi, paylaşmayı, yaşamayı öğrendiğim, tez yazarken geçirdiğim uykusuz gecelerime bazen mecburen ortak ettiğim canım ikizim Çiğdem Soyaltın'a; uzakta da olsa telefonlarıyla bana her zaman sevgisini, ilgisini ve desteğini gönderen, hep aklında ve iyi dileklerinde olduğumu bildiğim canım ablam Meltem Soyaltın Ündem'e, beni her zaman destekleyen eniştem Dr. Çetin Ündem'e ve nihayet şimdilik ailemizin son üyesi olan, tüm sevimliliği ve duruluğu ile insana gelecek için umut veren yeğenim Eylül'e yürekten teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Bu tezi, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen, bu tezi en iyi koşullarda yazmam için bana hayallerimden de öte olanaklar sağlayan, düşlediğim yolda yürümem için bana her zaman güç veren sevgili aileme ithaf ediyorum. Size sahip olduğum için çok ama çok şanslıyım. Bana inandığınız için teşekkür ederim. Sizi seviyorum.

AVRUPALILAŞMA VE TÜRKİYE’NİN DÖNÜŞÜM SÜRECİ

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
TEŞEKKÜR.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	X
KISALTMALAR.....	XIII
TABLolar LİSTESİ.....	XIV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ.....	XV

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA: TEORİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Avrupalılaşma Kavramı	1
1.2 Avrupalılaşma:İki Yönlü Süreç Yaklaşımı	3
1.3 Avrupalılaşma : Kavramsal Çözümleme.....	7
1.3.1 Avrupalılaşma Ne Değildir?	7
1.3.2 Avrupalılaşma nedir?.....	9
1.3.2.1 Kavramsal Katmanlaşma.....	14
1.3.2.2.Kavramsal Karmaşıklık	16
1.4 .Avrupalılaşma ve Ulusal Düzeyde Dönüşüm Süreci.....	17
1.4.1 Avrupalılaşmanın ve Dönüşümün Nüfuz Alanı.....	17
1.4.2 Dönüşümün Koşulları ve Arabulucu Faktörleri.....	20
1.4.3 Avrupalılaşma ve Dönüşüm Kuramları.....	23
1.4.3 1 Rasyonalist Kurumsalcılık	25
1.4.3.2 Sosyolojik Kurumsalcılık	27
1.4.3.3 Diğer Mekanizmalar.....	31
1.5 Avrupalılaşma ve Sonuçları	34

1.5.1 Aynılaşma.....	35
1.5.2 Farklılaşma	36

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAşMA :ADAYLIK SÜRECİNDE DÖNÜşÜM

2.1 Genel Yaklaşım.....	38
2.2 Aday Ülkelerde Avrupalılaşma : Kavramsal Farklılık	38
2.3 Aday Ülkelerde Avrupalılaşma Süreci.....	41
2.3.1 Katılım Sürecinde Avrupalılaşmanın Aşamaları.....	43
2.3.1.1 Hazırlık Aşaması.....	43
2.3.1.2 Birinci Aşama.....	44
2.3.1.3 İkinci Aşama.....	44
2.3.1.4 Üçüncü Aşama.....	45
2.3.1.5 Dördüncü Aşama.....	46
2.3.2 Katılım Sürecinde Dönüşümün Mekanizmaları.....	47
2.4 AB Üyelik Sürecinde Koşulluk ve Sosyalizasyon.....	49
2.4.1 AB Koşulluluk Stratejisi.....	51
2.4.1.1 AB Koşulluluk İlkesinin Başarı Kriterleri.....	53
2.4.1.2 AB Koşulluluk Türleri.....	55
2.4.2 Sosyalizasyon Süreci.....	56
2.5 Türkiye'nin Avrupalılaşma Süreci ve AB Etkisi	59
2.5.1 Koşulluluk İlkesi ve Türkiye	59
2.5.1.1 Türkiye'de Koşulluluk İlkesinin Etkinliğini Belirleyen Faktörler.....	62
2.5.1.2 Koşulluluk/Kredibilite İkilemi.....	65
2.5.2 Türkiye'nin Avrupalılaşma Sürecinde Ulusal/Uluslararası Gelişmelerin Etkisi	66
2.6 Rasyonel Seçim Yaklaşımı ve Yeni Liberal Kurumsalcılık Temelinde Türkiye'de Avrupalılaşma 'nın Değerlendirilmesi	71
2.6.1 Yeni Liberal Kurumsalcılık	71

2.6.2 Rasyonel Seçim Yaklaşımı.....	72
-------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA SÜRECİ VE TÜRKİYE'DE DÖNÜŞÜMÜN ANALİZİ

3.1 Türkiye’de Avrupalılaşmanın Mahiyeti	75
3.2 Türkiye-AB ilişkilerinin Tarihi Boyutu.....	76
3.2.1 Helsinki Öncesi Dönem	77
3.2.2 Helsinki Sonrası Dönem	79
3.3 Türkiye’de Avrupalılaşma ve Reform Süreci	86
3.3.1 Avrupalılaşmanın Nüfuz Alanı ve Türk Uyum Yasaları	88
3.3.1.1 İnsan Hakları , Azınlık Hakları ve Temel Özgürlükler.....	89
3.3.1.1.1 Medeni ve siyasi haklar.....	91
3.3.1.1.2 Ekonomik ve sosyal özgürlükler.....	93
3.3.1.1.3 Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması.....	93
3.3.1.2 Sivil-asker ilişkileri	94
3.3.1.3 Yargı.....	95
3.3.1.4.Kamu Yönetimi.....	97
3.3.2 Genel Değerlendirme	98
3.4 Avrupalılaşma Sürecinde Dönüşümün Arkapları	101
3.4.1. Sürecin Veto Noktaları	103
3.4.1.1 Ulus Devlet Anlayışı ve Kemalizm	103
3.4.1.2 Ordunun Siyasetteki Rolü	106
3.4.1.3 Merkezîyetçi Kamu Yönetimi Sistemi	108
3.4.1.4 Avrupa Şüpheliği: Aşırı Milliyetçi ve Ulusalıcı Gruplar	109
3.4.2 Sürecin Destek Noktaları	112
3.4.2.1 Yeni Bir Siyasi Oluşum: Adalet ve Kalkınma Partisi	113
3.4.2.2 Sivil Toplum.....	118
3.4.2.3 Avrupa Birliği	124

3.4.2.4. Politik Konsensüs ve Halk Desteği.....	127
SONUÇ.....	130
KAYNAKLAR.....	148

KISALTMALAR

AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CEEC	Central and Eastern European Countries
CEPS	Center for European Policy Studies
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DB	Dünya Bankası
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
ECPR	European Consortium for Political Research
ed.	Derleyen
eds.	Derleyenler
EIOP	European Integration Online Papers
EUI	European University Institute
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)
JCMS	Journal of Common Market Studies
JEPP	Journal of European Public Policy
KOB	Katılım Öncesi Belgesi

MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
ODAÜ	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
OECD	Organization of Economic Cooperation and Development
PHARE	Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
s.	Sayfa No
SAPARD	Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development
SIEPS	Swedish Institute for European Policy Studies
SIGMA	Support for Improvement in Governance and Magement
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UFK	Uluslararası Finans Kuruluşları
UP	Ulusal Program

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.Avrupalılaşıma atıfta bulunan makale sayısı	s.2
Tablo 2 Avrupalılaşımanın nüfuz alanları	s.18

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Avrupalılaşma ve Avrupa Entegrasyonu	s.4
Şekil 2 Avrupalılaşmanın Değişim Etkisi	s.18
Şekil 3 Avrupalılaşma ve ulusal düzeyde yapısal değişim	s.21
Şekil 4 Avrupalılaşma, ulusal düzede yapısal değişim ve arabulucu faktörler	s.22
Şekil 5- Avrupalılaşma ve ulusal değişim kuramları	s.33
Şekil 6 Demokratikleşmenin uluslararası dinamikleri	s.49
Şekil 7 Yeni Liberal Kurumsalcılık :Yukarıdan Demokrasi	s.72
Şekil 8 Rasyonel Seçim Yaklaşımı: Aşağıdan Demokrasi	s.73

GİRİŞ

Bu çalışma, kuramsal bir çerçeveden Avrupalılaşma ve dönüşüm sürecini, “Türkiye” örneği etrafında değerlendirmeye çalışacaktır. Bu çerçevede çalışmanın başlıca amacı, Avrupalılaşma kavramı ve AB üye/aday ülkeler üzerindeki etkilerinden yola çıkılarak neden olduğu dönüşümün nüfuz alanı, mekanizmaları, koşulları ve sonuçlarını incelemek ve elde edilen bulgular kapsamında Türkiye’deki dönüşüm sürecini analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda yeni kurumsalcılık kuramının farklı yaklaşımları olan sosyolojik ve rasyonalist kurumsalcılıktan faydalanılarak çalışmanın kuramsal altyapısı oluşturulacaktır. Ayrıca Avrupalılaşma alanındaki çalışmalara literatür taraması kapsamında yer verilecek, yaşanan dönüşüm süreci üye ve aday ülkelerde birbirinden farklı şekilde değerlendirilecek ve son olarak da tarihsel süreç içinde gelişen AB-Türkiye ilişkileri ve son dönemde yaşanan gelişmeler çerçevesinde, Türkiye’deki Avrupalılaşma sürecinde AB’nin etkisi ve sürecin arka planındaki faktörlere değinilecektir.

Avrupalılaşma kavramı üzerine yapılan çalışmalar, 1980’lerin sonu 1990’ların başında Tek Avrupa Senedi ve Maastricht Antlaşması ile Avrupa bütünleşme sürecinin hızlanması ve uluslararası ilişkiler alanında o dönemlere

egemen olan ulus devletinin yanında, bölgesel ve uluslararası aktörlerin de politika yapma sürecinde önem kazanmasıyla artmıştır. Avrupalılaşıma, Avrupa düzeyindeki gelişmelerin üye ülkeler üzerindeki etkisini ve ulusal politik kurumlar/politikaları temel analiz noktası olarak belirlemiş olması nedeniyle Avrupa bütünleşme sürecinin yanında yeni bir araştırma alanı haline gelmiştir. Avrupalılaşıma yeni oluşan çok yönlü kompleks bir kavram olarak, Avrupa bütünleşme çalışmalarında yeni bir analiz düzeyidir. Özellikle son on yıl içinde üzerinde çok fazla tartışılan akademik ve politik bir kavram haline gelmiştir. Bu alandaki çalışmalar, bütünleşme sürecini farklı teorik perspektiflerden değerlendirdiğinden birbirinden farklı birçok tanım yapılmış, ortak bir tanıma varılamamıştır. Fakat Avrupa Birliği, bütünleşme sürecinde “AB etkisi” olarak da adlandırabileceğimiz Avrupalılaşıma kavramı ile birlikte anılmaya başlanmıştır.

Avrupalılaşıma alanında yapılan çoğu değerlendirme içe dönük bakış açısını yansıtır. AB üyeliğinin üye devletleri nasıl dönüştürdüğü üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Avrupalılaşıma, AB ile üye devletler arasındaki çift yönlü etkileşim ve süreç olarak değerlendirilmiştir. Avrupalılaşımanın ulus devletinin yapısını ve ona eklenmiş anlamları değiştirdiği açıktır. Bu değişimin nüfuz alanı içine hem formal hem de informal kurum ve yapıları alacak şekilde oldukça geniş bir çerçeveye oturtulmuştur. AB ve ulusal düzeydeki politikalar ve kurumlar arasında bir uyumsuzluk ve uyum yönünde AB’den gelen baskıya cevap vererek değişimi kolaylaştıracak arabulucu faktörler -aktörler ve kurumlar- değişim için gerekli koşullardır. Yeni kurumsalcılığın temel yaklaşımları olan rasyonalist ve sosyolojik kurumsalcılık Avrupalılaşımanın uyum yönünde yol açacağı değişimi etkileyen farklı faktörler ve mekanizmalar üzerinde durmuşlardır. Bu kuramsal farklılık ortaya koşulluluk ve sosyalizasyon kavramlarını çıkaracaktır.

Son dönemlerde Avrupalılaşıma kavramı, sadece üye ülkelerle sınırlandırılmamış ve Avrupalılaşımanın AB sınırları dışına da taşınabileceği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Avrupalılaşımanın AB’ye katılım çerçevesinde aday ülkelerde yaşanan dönüşüm süreci olarak değerlendirildiği boyut yeni gelişen bir araştırma alanıdır. Avrupalılaşımanın AB’ye katılım anlamında kullanılması,

AB'nin genişleme politikası çerçevesinde değerlendirilir ve aday ülkelerin AB ile bütünleşmesi sonucunda yaşanan dönüşüm ve demokratikleşme sürecini ifade eder. Bu süreç üye ülkelerde yaşanan Avrupalılaşma sürecinde daha farklıdır. Taraflar arasındaki asimetrik güç ilişkisine dayanan tek yönlü bir Avrupalılaşma süreci söz konusudur. AB üyelik beklentisi, aday ülkelerin siyasal, ekonomik ve sosyal sistemlerinde reforma gitmeleri için itici bir güçtür. AB aday ülkeler üzerinde farklı mekanizmalar yoluyla baskı kurarak idari ve kurumsal dönüşüm yönünde bu itici gücü kullanır. Bu çalışma kapsamında Avrupalılaşma yasal zorunluluklar, objektif ve subjektif değişim yoluyla AB norm ve değerlerine yakınlaşma olarak tanımlanmıştır. Bu karmaşık süreçleri hayata geçirmek için iki temel mekanizma vardır: Koşulluluk ve sosyalizasyon

Türkiye de diğer aday ülkeler ile aynı koşulluluk stratejisine dâhildir. Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin önüne açık ve net olarak tanımlanmış kriterler ve hedefler konmuş ve Türkiye'ye AB'nin koşulluluk-uyum prensiplerine uyma zorunluluğu getirilmiştir. Türkiye'deki Avrupalılaşma sürecinde AB özellikle koşulluluk politikası ile etkili olmuştur Fakat AB katılım sürecinin Türkiye'de yaşanan reform süreci için sadece bir tetikleyici ya da sadece bir çıpa olduğunu söylemek oldukça güçtür. AB koşulluluğu tek başına Türkiye'deki demokratikleşme ve reform sürecinin belirleyicisi değildir, süreçte ulusal ve uluslararası gelişmelerin de etkisi vardır.

En basit şekliyle Türkiye için Avrupalılaşma, katılım sürecinde AB norm ve standartlarına uyum yönünde yaşanan köklü yasal ve kurumsal dönüşüm sürecini ifade eder. Fakat daha geniş bir perspektiften bakıldığında, Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi çağdaşlaşma sürecinin tamamlayıcısı olarak, Atatürk tarafından başlatılan batılılaşma projesinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir Bu açıdan baktığımızda Helsinki kararı Türkiye-AB ilişkileri için bir dönüm noktasıdır. Adaylık statüsünün kazanılmasıyla Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri kesinlik kazanmış ve Türkiye'nin gözünde AB'nin güvenilirliği artmıştır. Bu sayede Türkiye'de 1999–2004 yılları arasında Türkiye'de çok önemli anayasal ve yasal değişiklikleri salık veren 8 adet uyum yasası paketi meclisten geçirilmiş ve Yeni Medeni Kanun ve Yeni

Ceza Yasası kabul edilmiştir Bu değişiklikler göz önüne alındığında Türkiye’de Avrupalılaşmanın nüfuz alanının oldukça geniş olduğun söylenebilir. Tüm bu anayasal ve yasal değişikliklerin ardından, Avrupalılaşmanın Türkiye’de önemli sonuçlar yarattığı açıktır AB üyeliği ile ilişkili olarak uyum yasalarının başlattığı bu süreçte Türkiye daha önce olduğundan çok daha farklı olan bir demokratik rejim haline gelecektir.

Türkiye’nin Avrupalılaşma sürecinde yaşan bu köklü ve radikal dönüşümün arkaplanında bazı kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı faktörler vardır. Ülkenin politik yapısında varolan, değişime direnç gösteren veto noktaları ve onların üstesinden gelebilecek arabulucu ve işbirlikçi kurumsal faktörler Avrupalılaşma sürecinin gidişatı için oldukça önemlidir. Bu çerçevede yapılması gereken; Türk siyaseti, AB’nin yasal, siyasi ve kurumsal çerçevesinde yeniden anlam bulan dek, veto ve destek noktaları arasında dengeyi kurmak ve bir konsensüs düzeyi yaratmaktır.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde Avrupalılaşmanın kuramsal çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Literatürde Avrupalılaşma kavramına ilişkin yapılan tanımlamalara ilişkin olarak ayrıntılı bir giriş yapıldıktan sonra Avrupalılaşma ve yaşanan dönüşüm süreci AB üyesi ülkeler düzeyinde analiz edilecektir. Bu değerlendirmenin kapsamına dönüşümün nüfuz alanı, koşulları ve arabulucu faktörleri, mekanizmaları dâhil edilecektir. İlk bölümde Avrupalılaşma ve dönüşüm sürecinin kuramsal altyapısının oluşturulması sonraki aşamaların anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Avrupalılaşma ve dönüşüm süreci aday ülkeler için değerlendirilecektir. Kavramsal farklılık ortaya konduktan sonra aday ülkelerdeki Avrupalılaşma sürecinin temel özellikleri, aşamaları, mekanizmaları belirlenecek ve sürecin temel katalizörleri olan koşulluluk ilkesine ve sosyalizasyon sürecine ayrıntılarıyla yer verilecektir. Aday ülkeler kapsamında Türkiye’ye de yer verilecek ve koşulluluk ve sosyalizasyon temelinde, bazı ulusal/uluslararası gelişmelerin de etkisi süre dahil edilerek Avrupalılaşma ve yaşanan dönüşüm süreci değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye’de Avrupalılaşmanın mahiyetine ve AB-Türkiye ilişkilerinin tarihi boyutuna yer verildikten sonra, yaşanan reform süreci çerçevesinde Avrupalılaşmanın nüfuz alanı belirlenmeye çalışılacaktır. Son olarak ise Avrupalılaşma sürecini zorlaştıran ve destekleyen faktörlere vurgu yapılarak yaşanan dönüşümün arkaplanı tartışılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA: TEORİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Avrupalılaşma Kavramı

1980'lerin sonu 1990'ların başında bir yandan Tek Avrupa Senedi ve Maastricht Antlaşması ile Avrupa bütünlüşme sürecinin hızlanması diğer yandan da uluslararası ilişkiler alanında o dönemlere egemen olan, ulus devletin yanında bölgesel ve uluslararası aktörlerin de politika yapma sürecine dahil olduğu yeni işlevselcilik (neo-fonksiyonalizm) ¹kuramın önem kazanmasıyla Avrupa çalışmaları alanında yeni kavramlar ve farklı alanlarda yapılan çalışmalar öne çıkmaya başlamıştır.² Avrupalılaşma kavramı, bu alanında yapılan çalışmaların artmasıyla Sosyal Bilimler literatüründe daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Politik bilimciler, Avrupa bütünlüşmesinden çok bu sürecin ulusal yönetim yapıları ve dinamikleri, ulusal politikalar ve aktörler üzerindeki etkisi ile yani Avrupalılaşmayla ilgilenmeye başlamışlardır. Disiplinler arası bir terim olarak Avrupalılaşma, sadece politik bilim için değil sosyoloji, ekonomi, sosyal antropoloji ve tarih için de son dönemde çok sık kullanılan bir kavram haline gelmiştir.

Avrupalılaşma kavramı üzerine pek çok kitap ve makale yazılmış, birçok konferans düzenlenmiş, üniversitelerde bu konuyla ilgili araştırma programları ve kürsüler oluşturulmuştur. Floransa'daki Avrupa Üniversitesi Enstitüsü bünyesinde yer alan Avrupa Forumu 1999–2000 yılında Avrupalılaşma kavramını temel araştırma konusu olarak belirlemiř³, Oslo'da bulunan ARENA Proje merkezi Avrupalılaşmanın ulus devlet üzerindeki etkilerini araştırmak için kurulmuştur.⁴ Yine Belfast Queen Üniversitesinin bünyesinde yer alan Avrupa Çalışmaları

---

¹ Yeni işlevselci teori, 1950'lerin ortasından itibaren Ernst B. Haas ve Leon N. Lindberg gibi teorisyenlerin çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır Yeni işlevselci teori, devletlerin bilinçli bir şekilde, bütünlüşme amacını güderek üzerinde işbirliği sağlamayı başardıkları bir konunun, uzun vadede yayılma etkisi göstereceği ve bu bağlamda bütünlüşmenin derinleşeceğini öne sürmüştür

² Asuman Göksel, "Europeanisation of the Turkish Administrative System: Enlargement as a Tool of Europeanisation" Paper presented to YEN Research Meeting, Siena November 2-3 2001, s.4-5

³ Ayrıntılar için bkz. <http://www.uie.it>

⁴ Ayrıntılar için bkz. <http://www.arena.uio.no>

Enstitüsü spesifik olarak sadece Avrupalılaşmayı konu alan birçok makale yayınlarak iyi bir başvuru kaynağı haline gelmiş⁵, Avrupalılaşma konusundaki tartışma European Integration Online Papers ile çok daha akademik bir boyuta taşınmıştır.⁶ Bu çerçevede Avrupalılaşma özellikle son birkaç yılda Hix ve Goetz'ün deyişimiyle “acil bir araştırma alanı”⁷ haline gelmiştir.

Avrupalılaşma kavramı, sosyal bilimciler arasında son yıllarda çok yaygın ve sık kullanılmaya başlanmış ve geçerlilik kazanmıştır. Tablo 1. Sosyal Bilimler Atf Endeksinde yayınlanan 116 akademik makale üzerinde yapılan bir araştırmaya dayanmaktadır. Buna göre 1981–2001 yılları arasında Avrupalılaşma kavramına atf yapan makale sayısı günümüze gelindikçe hızla artmıştır.

Tablo 1. Avrupalılaşmaya atıfta bulunan makale sayısı

1981-8	3
1989	2
1990	1
1991	4
1992	2
1993	9
1994	8
1995	3
1996	5
1997	6
1998	7
1999	20
2000	24
2001	22

(Kaynak: Featherstone ,K. “Introduction :In the Name of Europe”,Featherstone,K, Radaelli,,C. The Politics of Europeanization,Oxford University Press,2003,s.5)

⁵ Ayrıntılar için bkz. Institute of European Studies, Queen's University of Belfast, UK <http://www.quc.ac.uk/schools/SchoolsofPoliticsInternationalStudies/Filestone/Europeanisationfile>

⁶ Ayrıntılar için bkz. <http://www.eiop.or.at/>

⁷ Klaus Goetz ; Simon Hix (eds.) “Introduction:European Integration and National Political Systems” Europeanised Politics? European Integration and National Political Systems, London :Frank Cass, 2001, s.15

Avrupalılaşma kavramının nereden çıktığı bazı temel makro dinamiklerle açıklanabilir. İlk olarak küreselleşme ve pazar ekonomisinin getirdiği gereklilikler AB kurallar bütünü çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu çerçevede Avrupalılaşma, küreselleşmenin beraberinde getirdiği değişim sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Tek Pazar'ın kurulması, Ekonomik ve Parasal Birlik' in sağlanması ve genişleme süreci ile AB kendi değerlerini, kurallarını, norm ve politikalarını üye ölkelere aktarmıştır.⁸ Böylece AB, Avrupalılaşmanın aracı hali gelmiştir.

1.2 Avrupalılaşma: İki Yönlü Süreç Yaklaşımı

Avrupalılaşma kavramı temel iki ayırt edici özelliği nedeniyle Avrupa bütünlüşme sürecinin yanında yeni bir araştırma alanı haline gelmiştir. İlk olarak Avrupalılaşma, yukarıdan aşağı (*AB düzeyinden ulusal düzeye-top down*) yaklaşım üzerine kurulmuştur.⁹ Bu yaklaşım, AB bütünlüşme sürecinin ve Avrupa düzeyindeki gelişmelerin üye ölkeler üzerindeki etkisiyle (*domestic impact*) ilgilendir. Avrupa bütünlüşme teorisi ise tam tersine aşağıdan yukarı (*üye öлке düzeyinden AB düzeyine –bottom up*) bir yaklaşımı temel alır.¹⁰ Avrupa düzeyindeki gelişmelere ve Avrupa bütünlüşme sürecine ve sonuçlarına üye ölkelerin etkisini inceler.

Üye ölkelerin, Avrupa düzeyindeki gelişmelere (karar alma süreci, kurumsal yapılanma) etkisini inceleyen Avrupa bütünlüşmesi 1990lı yıllarda yerini, Avrupa düzeyindeki gelişmelerin üye ölkeler üzerindeki etkisini inceleyen Avrupalılaşmaya bırakmıştır. Fakat üye devletler, Avrupalılaşma sürecinde pasif kalmadıkları için Avrupalılaşma, hem aşağıdan yukarı hem de yukarıdan aşağı yaklaşımı birlikte içerir. Bu anlamda Avrupalılaşma sadece, AB direktiflerinin, kurallarının ve

---

⁸ Simon J. Bulmer and Claudio M. Radaelli . “Europeanisation of National Policy”, Institute of European Studies, Queens University of Belfast, **Queens Papers on Europeanisation**. No:1/2004,s.1

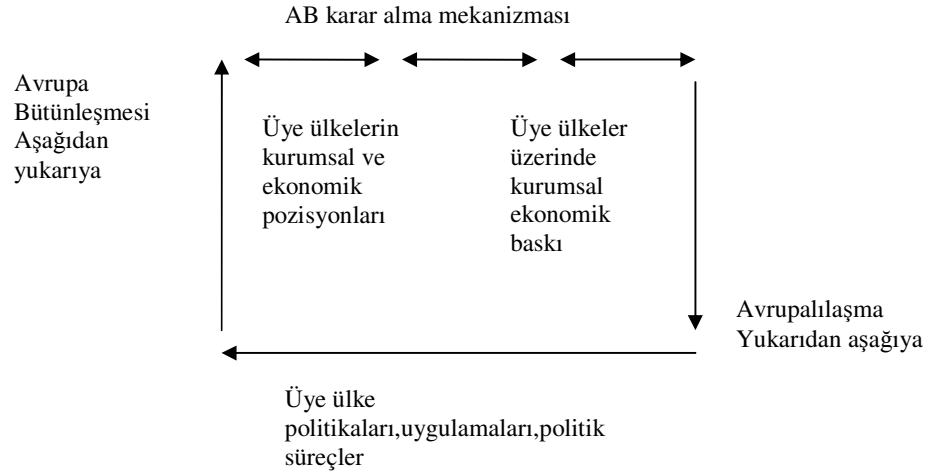
⁹ Tanja Börzel and Thomas Risse,“Conceptualizing the Domestic Impact of Europe” Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (eds.) The Politics of Europeanisation,Oxford University Press, 2003, s.57

¹⁰ Tanja A. Börzel “Shaping and Taking EU Policies:Member States Responses To Europeanization” , Belfast, Institute of European Studies, Queens University of Belfast, **Queen’s Papers on Europeanisation**, No:2/2003 s.1-2 ve Tanja A.Börzel “Pace Setting, Foot Dragging and Fence-Setting: Member States Responses To Europeanization”, **Journal of Common Market Studies**, Vol:40, No:2, 2002, s.195-6

kurumsal yapılarının ulusal düzeye indirgenmesi değil, aynı zamanda ulusal politika tercihlerinin ve ulusal politika düzenlemelerinin ulusal düzeyden AB düzeyine taşınması anlamına da gelmektedir.¹¹

İkinci bir neden de Avrupalılaşmanın temel analiz noktası olarak ulusal politik kurumları belirlemiş olmasıdır. Bütünleşme teorileri ise devletler ve AB üzerine odaklanır. Bu çerçevede Avrupalılaşma, AB üyelik sürecinin ülkeler üzerindeki etkileri değerlendirmek için analitik bir boyut sağlar¹². Bu iki temel özelliği nedeniyle son yıllarda sosyal bilimler alanında popüler bir terim haline gelmiştir

Şekil 1 Avrupalılaşma ve Avrupa Bütünleşmesi

(Kaynak: Vivien A. Schmidt (2001) "Europeanisation and the mechanics of Economic Policy Adjustment" European Integration Online Papers (EIOP) , 5 (6) , s.3

Yukarıdaki şekilde, üye ülkelerden AB'ye doğru uzanan dikey ok Avrupa bütünleşmesini simgeler; AB düzeyindeki yatay ok ise AB'nin kompleks karar alma sürecini belirtir. AB düzeyinden üye ülke düzeyine uzanan dikey ok Avrupalılaşmayı

¹¹ Kerry E. Howell. "Uploading, Downloading and European Integration: Assessing the Europeanization of UK Financial Services Regulation", Institute of European Studies, Queen's University of Belfast, **Queen's Papers on Europeanization**, No 11/2002 s.1

¹² Chen-Yu Huang, "The Paradox of the Conceptualisation of Europeanisation" PhD Dissertation First Draft, Department of Government, University of Manchester, 2005

ifade eder. Avrupalılaşma ile üye ülkelerin politikaları, politik süreçleri ve uygulamaları üzerinde kurumsal ve ekonomik bir baskı oluşur ve üye ülkelerin AB karar alma düzeyindeki pozisyonlarında değişim yaşanır. Avrupa bütünleşmesi ise AB düzeyinde politika formulasyonu ve inşa edilme sürecidir. Üye ülkeler AB karar alma sürecinde yer aldıkları için Avrupa düzeyindeki gelişmeleri etkileyebilirler. Bu bağlamda Avrupalılaşma, varsayılan iki nokta olan t0 ve t1 zaman aralığında (Avrupa bütünleşmesinden önce ve sonra) ulusal politikanın nasıl değiştiği üzerine odaklanır.

Avrupalılaşma hem aşağıdan yukarıya hem de yukarıdan aşağıya yaklaşımı içerir. Avrupalılaşma, uyum yönünde üye ülkelere baskı uygulayarak ulus devletlerin politikalarını, yönetimlerini ve kurumlarını değiştirir. Fakat ulus devletler bu dönüşüm sürecinin şekillenmesinde sadece kurumsal yapı ve politikalarını, AB direktifleri yönünde uyumlulaştıran pasif aktörler değillerdir. AB ve üye ülkeler arasında aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı yaklaşım arasında baç kurmak için ulusal hükümetler AB politikalarının hem şekillendiricisi (*shaper*) hem de uygulayıcısı (*taker*) olarak değerlendirilir. Yani Avrupalılaşma üye ülkelerin Avrupa bütünleşmesinden etkilendiği ve aynı zamanda süreci başlatan ve kendi ulusal çıkarları yönünde şekillendiren oyuncular da olduğu, interaktif,¹³ sirküler¹⁴ ve iki yönlü¹⁵ olan bir süreçtir.

Avrupalılaşma, ulusal politikaları, politika yapma sürecini, yönetim şeklini, politik kurumları şekillendirir. (*download-reception*) Fakat üye ülkeler de Avrupa bütünleşmesinin yörüngesini kendi ulusal çıkarları ve ulusal politika düzenlemeleri doğrultusunda şekillendirerek, kendi ulusal politika tercihlerini Brüksel'e taşıyabilmek (*upload-projection*) için çaba harcarlar. Böylece aradaki uyumsuzluğu

---

¹³ Elizabeth Bomberg and John Peterson, "Policy Transfer and Europeanization: Passing the Heineken Test" Institute of European Studies, Queens University of Belfast, **Queen's Papers on Europeanization** No:2/2000 s.7; Johan Olsen, "The Many Faces of Europeanization" **ARENA Working Paper No: 01/2, 2002**

¹⁴ K. H. Goetz, "Four Worlds of Europeanisation", Paper presented for ECPR Joint Sessions of Workshops, Turin, Italy, 22-7 March 2002, s.4; K. H. Goetz, Early Draft "Europeanisation in West and East: A Challenge to Institutional Theory", The London School of Economics and Political Science, 2002a, s.4

¹⁵ Börzel, a.g.e, 2002, s.195

en aza indirgenmiş olacaktır. Bu çerçevede Avrupalılaşmayı gidiş ve dönüş yönü olan bir yol olarak da değerlendirebiliriz.

Ulusal yönetimler, Avrupa politikalarının uygulanmasında (*implementation-taking*) ve karar alma (*decision making-shaping*) sürecinde anahtar rol oynamaktadırlar. Ulusal düzeyde aktörler, kendi çıkarları doğrultusunda AB politikalarını şekillendirmeleri için ulusal hükümetlere baskı uygularlar. Avrupa düzeyinde de üye ülke hükümetler, bu ulusal baskılara cevap verebilecek Avrupa politikalarını desteklerler.¹⁶ Ulusal politikaların AB düzeyine taşınması ve AB politikalarının bu çerçevede şekillendirilmesi, AB politikalarına yasal ve idari uyum ihtiyacını azaltır ve maliyetleri düşürüp kazanımların artmasını sağlar. Eğer üye ülkeler kendi çabalarının sonuçlarını bir AB direktifinin son haline yansıtıldığını görürlerse bu direktifin ulusal bazdaki etkileriyle daha kolay başa çıkabilirler, uygulama aşaması daha kolay olabilir.¹⁷

Avrupalılaşma üzerine yapılan araştırmalar arttıkça Avrupalılaşmaya bakış açısı ve kavramsal çerçeve değişmeye başlamıştır. Bu çerçevede, Avrupa bütünleşmesi ve Avrupalılaşmanın farklı yaklaşımları kabul etmelerinin bir sebebi Avrupalılaşma konusunda çalışan araştırmacılar arasındaki kuşak farkı olabilir.¹⁸ İlk jenerasyon -eski yaklaşım- daha çok bütünleşme teorileri üzerinde durmuştur. Avrupalılaşmanın yukarıda sayılan iki temel özelliği, ikinci jenerasyonun -yeni yaklaşım- çalışmalarında kendini göstermeye başlamıştır. İkinci jenerasyon daha çok kurumsal olmayan uyum sürecine ve informal yapılardaki değişimlere (değerler ve normlar gibi) odaklanmışlar ve kapsamı çok daha geniş tutmuşlardır. Avrupalılaşmayı sadece politik ve idari yapılarda ve politiklardaki değişimle sınırlamamışlar, kimlikleri, söylemleri, değerleri, normları de işin içine katarak kavramsal çerçeveyi genişletmişlerdir. Bu jenerasyon farkı, zaman içinde farklı

---

¹⁶ Börzel, a.g.e, 2003s.1-4

¹⁷ Mendelje Van Keulen, "How Home Hits Brussels: Exploring an input-oriented Europeanisation research agenda" Paper presented for ECPR General Conference, Margburg: 18-21 September 2003, s.3

¹⁸ K. Dyson and K. Goetz. Germany, Europe and the Politics of Constraint, Oxford: Oxford University Press, 2003

Avrupalılaşma tanımlarının oluşmasının bir nedeni olarak görülebilir. Howell Avrupalılaşmaya ilişkin yapılan tanımlamaları göz önüne alarak Avrupalılaşmayı iki kategoriye ayırtmıştır. İlki yukarıdan aşağı (top-down) Avrupalılaşmadır ve Buller ve Gamble (2002), Dyson and Goetz (2002) ve Ladrech (1994) in tanımları üzerine kurulmuştur. Diğerleri ise aşağıdan yukarı (bottom-up) Avrupalılaşmadır ve Börzel (2002), Bulmer ve Burch (2001), Dyson (2000), Featherstone ve Kazamias (2001) ve Risse (2001) nin yaptığı kavramsallaştırmalara dayanır.¹⁹

1.3 Avrupalılaşma: Kavramsal Çözümleme

Avrupalılaşma yeni oluşan çok yönlü kompleks bir kavram olarak Avrupa bütünleşme çalışmalarında yeni bir analiz düzeyidir. Özellikle son on yıl içinde üzerinde çok fazla tartışılan akademik ve politik bir kavram haline gelmiştir. Göreceli olarak yeni bir araştırma alanı sayılabilen bu kavram, cevaptan çok soru üreten²⁰ ve zaman içinde gelişen dinamik bir süreçtir. Bu alandaki çalışmalar, bütünleşme sürecini farklı teorik perspektiflerden değerlendirdiğinden birbirinden farklı birçok tanım yapılmıştır. Fakat ortak bir tanıma varılamamış, Radaelli'nin deyiimiyle “kavramsal açılma” (*conceptual stretching*) ya neden olmuştur.²¹

1.3.1 Avrupalılaşma Ne Değerdir?

Avrupalılaşmayı sınırları olmadan tanımlamak neredeyse imkânsızdır. Her şeyin belli bir düzeye dek Avrupalılaştığı varsayıldığında, neyin Avrupalılaşmadığı ya da Avrupalılaşmanın dışında kaldığını sorgulamak araştırma alanını daraltmak açasından önemlidir. Radaelli, Avrupalılaşma kavramını aıp (*unpack*) diğer terimlerle karşılaştırmalı bir analize giderek Avrupalılaşmanın ne olmadığını

---

¹⁹ Kerry E. Howell. “Developing Conceptualizations of Europeanization and European Integration: Mixing Methodologies”, ESRC Seminar Series / UACES Study Group on the Europeanization of British Politics ESRC Seminar 1 / UACES Study Group 2, Sheffield, November 29, 2002a, s.10

²⁰ K.Dyson, “Introduction:EMU as Integration, Europeanization and Convergence” K.Dyson (ed.) *European States and Euro*, Oxford University Press, Oxford, 2002,s.3

²¹ C.M Radaelli, “Whither Europeanization ?Concept stretching and substantive change” **European Integration Online Papers (EIOP)** Vol: 4, No: 8, 2000 , s.4

göstermeye çalışmıştır.²² Avrupalılaştırmanın ne olmadığını bilmek ne olduğu konusunda yapılan tanımlamaların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Avrupalılaştırma, yakınlaşmayla (*convergence*), uyumlulaştırma ile (*harmonisation*) ve politik bütünleşme (*political integration*) ile karıştırılmamalıdır. Yakınlaşmayla başlamak gerekirse yakınlaşma Avrupalılaştırma değildir çünkü süreç ve onun sonuçları arasında fark vardır. Bu anlamda yakınlaşma Avrupalılaştırmanın bir sonucu olabilir. Ekonomik ve Parasal Birliğe katılan üye ülkelerin para politikaları arasında Maastricht kriterleri çerçevesinde bir yakınlaşma olmuştur.²³ Fakat Avrupalılaştırma ikinci jenerasyon araştırmacıların da belirttiği gibi her zaman yakınlaşmaya yol açmayabilir. Örneğin ulaşım politikasının Avrupalılaştırması Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya ve Birleşik Krallık arasında ciddi farklılıklara yol açmıştır.²⁴

Avrupalılaştırma, uyumlulaştırma ile de karıştırılmamalıdır. Ulusal politikaların uyumlulaştırılması Avrupa bütünleşmesinin temel amaçlarından biridir, fakat Avrupalılaştırmanın getirdiği gereklilikler ulusal politikalar üzerinde farklı etkilere yol açabilir. Uyumlulaştırma ulusal aktörler için sadece bir seçenektir, farklı üye ülkelerde aynı sorunu çözmek için birbirine muhalif çözümler bazen daha iyi bir seçenek olabilir.²⁵

Son olarak, Avrupalılaştırma politik bütünleşme değildir, fakat Avrupalılaştırma Avrupa bütünleşmesi olmadan da varolamaz. Avrupa bütünleşmesi ülkelerin egemenlik haklarının bir kısmını ulusüstü (*supranasyonel*) bir oluşuma aktardıkları, aşağıdan yukarıya doğru olan ontolojik düzeyi ifade ederken, Avrupalılaştırma bu supranasyonel yapının oluşturulmasından sonraki post-ontolojik süreçte ulusal kurum ve politikalar üzerindeki yukarıdan aşağıya doğru olan etkileri üzerinde durur.²⁶

---

²² y. a .g.e , s.4-5

²³ Maarten Vink “What is Europeanisation?” Paper for the Second YEN Research Meeting on Europeanisation, University of Bocconi, Milan, 22-23 November 2002, s.5

²⁴ A. Héritiér and C.Knill Differential Responses to European policies:A Comparision , Max Plack Projektgruppe der Recht der Gemeinshaftsgüter Preprint 2000-3 Bonn

²⁵ Maarten Vink. “Europeanization and Domestic Choice:Naturalization Policy in the Netherlands”, Paper presented at the Third European Summer School in Comparative Politics, Europeanisation of National Policies: Challenges and Opportunities for European Institutions and National Political Systems, Certosa di Pontignano,Siena, Italy 10-22 July 2002, s.4

²⁶ Radaelli, a.g.e, 2000, s.4

Avrupalılaşmanın ne olmadığı üzerinde durulduktan sonra, ne olduğu farklı tanımlamalar yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.2 Avrupalılaşma nedir?

Avrupalılaşma kavramı, Avrupa çalışmalarında yeni bir boyut olarak ortaya çıkmış ve popöler bir terim haline gelmiştir. Avrupa Birliği, bütünleşme sürecinde “AB etkisi” olarak da adlandırabileceğimiz Avrupalılaşma kavramı ile birlikte anılmaya başlanmıştır.²⁷ Sosyal bilimlerde bir terim olarak Avrupalılaşma; tarihi, politik, kültürel, toplumsal ve ekonomik boyutları olan ulusal kurumları, aktörleri, politikaları, ulusal değerleri etkileyen yapısal bir değişim sürecidir. Avrupalılaşma üzerine yazılan makalelerde pek çok farklı tanım yer almaktadır, hatta “kavramı kullanan makaleler dikkate alındığında, Avrupalılaşma ile ilgili çalışmalar akademik olarak büyüyen bir endüstri haline gelmiştir.”²⁸ Fakat kavramla ilgili farklı tanımlamalardaki bazı ortak noktalar ve genel çıkarımlar bu konudaki yaklaşımı şekillendirmeye yardımcı olacaktır.

Aşağıdaki tanımlar daha çok içe dönük bakış açısını yansıtır. Yani AB üyeliğinin üye devletleri nasıl dönüştürdüğu üzerinde durmuşlardır. Bu çerçevede Avrupalılaşma, AB ile üye devletler arasındaki çift yönlü etkileşim ve süreç olarak değerlendirilmiştir. Avrupalılaşmanın AB’ye katılım çerçevesinde aday ülkelerde yaşanan dönüşüm süreci olarak değerlendirildiği boyut, Türkiye perspektifi de dahil edilerek daha sonra değerlendirilecektir.

Avrupalılaşma konusunda ilk tanımlamalardan birini Ladrech (1994) yapmıştır. Buna göre Avrupalılaşma “AB’nin politik ve ekonomik dinamiklerinin, ulusal politikaların ve politika yapma sürecinin organizasyonel mantığının bir parçası haline geldiği bir uyum sürecidir. Avrupalılaşma bu bağlamda ulusal kurumsal yapıların ve politika yapma sürecinin, bütünleşme sürecinin getirdiği gelişmelere

---

²⁷ Murat Okçu, “Avrupa Yönetel Alanına Doğru Türk Kamu Yönetimi: Çok Düzlemlili Yönetişim”, **Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü**, 2004, s.2

²⁸ Olsen , a.g.e, 2002, s. 921

paralel olarak uyumunu ifade eder”.²⁹ Avrupa değerlerinin, ilkelerinin ve kurallarının ulusal politika tasarımlarının bir parçası haline geldiği bu süreçte, ulusal aktörler AB üyeliğinin gerekliliklerini karşılamak amacıyla çıkarlarını ve davranışlarını yeniden tanımlarlar. Ladrech, Avrupalılaşıma kavramını ulusal politikalar ve politika yapma süreci ile sınırlandırmıştır daha sonra Ladrech’in tanımından yola çıkarak Radaelli kavramın kapsamını genişletmiştir. Ladrech’in bu tanımı Avrupalılaşıma literatüründe temel tanımlamalardan birini oluşturmuştur.³⁰

Mjoset kavramı “Avrupa nüfuzunun (ve özellikle kurumsal modellerinin) ortaya çıktığı odaklar dışında da gelişip yayılması” olarak tanımlar.³¹ Winn ve Harris için Avrupalılaşıma, Avrupa düzeyinde kurum inşasının ulusal düzeyde değişime sebep olduğu süreç ve mekanizmaları ifade etmektedir.³²

Kurumsalcı (*institutionalist*) bir yaklaşıma göre Avrupalılaşımayı tanımlamaya çalışan Börzel için kavram “ulusal politika alanlarının artan bir şekilde Avrupa ölçüsündeki politika üretiminin konusu haline geldiği süreci” ifade etmektedir.³³ Üye devletlerin egemenlik haklarının bir kısmını Brüksel’e aktardıktan sonra ne olacağı üzerinde duran Börzel bu tanımlamayla Avrupalılaşımayı ulusal politika uygulamalarında meydana gelen değişimle sınırlamıştır. Hix ve Goetz’ün yaptığı tanımlama da Börzel ile aynı çizgidedir. Börzel Avrupalılaşımayı “Ulusal kurumsal yapı ve ulusal politika uygulamalarında Avrupa bütünleşmesinin yol açtığı değişim süreci”³⁴ olarak tanımlamıştır.

Avrupalılaşımanın AB düzeyindeki bir kurumsallaşıma olduğunu vurgulayan çeşitli yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin, Caporaso ve Jupille kavramı “AB

---

²⁹ R. Ladrech, “Europeanisation of Domestic Politics and Institutions :The Case of France”, **Journal of Common Market Studies**, Vol:32, No:1, 1994, s 69

³⁰ Robert Harmsen, “Europeanization and Governance:A New Institutional Perspective” **Yearbook of European Studies**,14 ,2000, s.51-52

³¹ L. Mjoset, “Historical Meanings of Europeanisation” **ARENA Working Paper** No:24, 1997, s.1

³² N. Winn and E. Haris. ”Introduction:Europeanisation.Conceptual and Empirical Considerations” **Perspectives on European Politics and Society**, Vol:14, No:1, 2003, s.1

³³ Tanja A. Börzel. “Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain” **Journal of Common Market Studies**.Vol:37 No: 4 ,1999, s.574

³⁴ Goetz and Hix, a.g.e, 2001, s.17

düzeyinde siyasal kurumsallaşma” olarak tanımlar.³⁵ Benzer şekilde Lawton’a göre Avrupalılaşıma egemenliğin *de jure* olarak AB düzeyine transfer edilmesidir.³⁶ Wessels, Lippert ve Umbach bu süreci Avrupalılaşıma olarak değil de *AB Avrupalılaşıması* ya da *AB-lileşme* olarak tanımlamışlardır.³⁷ Wessels ve Rometsch ise, Avrupalılaşımayı “tüm ulusal kurumların ilgi alanlarında bir kayma yaşanması bu kurumların AB karar alma sürecine artan katılımları”³⁸ olarak tanımlamaktadır. Bu tanım çerçevesinde ulusal aktörler, AB düzeyinde karar alma mekanizmasına katılma yönünde bir talep içindedirler. Avrupalılaşımadan sonra ikinci adım “füzyondur”. Bu süreçte ulusal kurumlar ve AB kurumları politik bir döngü içerisinde birleşirler. Ulusal kurumlar, AB kurumları ile sorumluluklarını paylaşır ve AB kurumlarının etki alanına girerler. Üçüncü ve son adım “yakınlaşmadır”. Üye ülkelerin anayasal ve kurumsal yapılanmaları, Avrupalılaşıma ve füzyon sonucunda tek bir ortak modele yakınlaşmaya başlarlar. Ulusal kurumlar, AB direktiflerine uyma zorunluluğu (*coercion*) nedeniyle ve diğer ülkelerdeki muadil kurumları taklit ederek ve kopyalayarak (*mimetism*) birbirine benzer hale gelirler.³⁹ Henüz tek bir ortak modele ulaşılmasa da üye ülkeler arasındaki tarihsel, anayasal ve politik farklılıklar yavaş yavaş azalmaya ve kaybolmaya başlar.⁴⁰

Bir başka tanım da Bulmer ve Burch tarafından yapılmıştır. Buna göre Avrupalılaşıma şu şekilde ifade edilmiştir: Farklı yönetim yapılarının, politik, yasal ve sosyal kurumların, Avrupa düzeyine gelmesidir. Bu düzeye ulaşabilmek için AB üyeliğinin gerektirdiği idari ilkelerin, uygulamaların ve prosedürlerin üye ülke

---

³⁵ J. A. Caporaso and J. Jupille, “Sovereignty and Territoriality in the European Union: Transforming the UK Institutional Order”, C. K. Ansel and G. Di Palma, (eds.), *Restructuring Territoriality: Europe and the United States Compared*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s.2

³⁶ T. Lawton, “Governing the Skies: Conditions for the Europeanisation of Airline Policy”, *Journal of Public Policy*, Vol:19, No:1, 1999

³⁷ B. Lippert, G. Umbach and W. Wessels, “Europeanization of CEE Executives: EU membership Negotiations as A Shaping Power” *Journal of European Public Policy* Vol:8, No:6, 2001, s.980

³⁸ Wolfgang Wessels and D. Rometsch, “Conclusion: EU and National Institutions”, Wolfgang Wessels and D. Rometsch (eds.) *The EU and Member States :Towards Institutional Fusion*, Manchester University Press, 1996, s.328; W.Wessels and D.Rometsch, “German Administrative Interaction and EU :The Fusion of Public Policies” Yves Méry, Pierre Muller and Jean-Louis Quermanne (eds.) *Adjusting to Europe :The Impact of EU on National Institutions and Policies*, European Public Policy, Routledge, London, 1996, s.75

³⁹ Hüseyin Kasiım, “Meeting the Demands of EU Membership:The Europeanization of National Administrative Systems”, Featherstone and Radaelli(eds.), a.g.e, 2003, s.87

⁴⁰ W.Wessels, “Institution of EU System :Models of Explanation” Wolfgang Wessels and D. Rometsch (eds.) a.g.e, 1996,s.36

politikalarında üzerinde etkili olması ve üye ülkelerin idari uygulamalarına iyice yerleşmiş hale gelmesi gereklidir.⁴¹

Risse, Cowles ve Caporaso, geleneksel olanlardan biraz daha farklı bir tanımlamaya gitmişlerdir. Buna göre Avrupalılaşıma çok özet olarak, “yönetişimin Avrupa düzeyinde farklı yapılanmalarının ve düzeylerinin (yerel, ulusal, ulus-üstü) oluşması ve gelişmesidir.” Kavramı daha açarsak “Avrupa düzeyinde farklı bir siyasal sistem ile aktörler arasındaki etkileşimleri formal ve rutin hale getiren bir siyasal kurumlar kümesinin ortaya çıkması ve yaptırım gücüne sahip Avrupa kurallarının yaratılmasında uzmanlaşmış bir politika ağının gelişmesi” olarak tanımlamışlardır. Bu anlamda Avrupalılaşıma, eskileriyle etkileşim içinde olan yeni politika düzeylerinin oluşumunu içerir.⁴² Bu tanımda Avrupalılaşıma, yeni bir kurumsal merkezin oluşmasını ve ortak yönetim mekanizmalarının oluşmasını karakterize eder. Avrupalılaşıma sadece ulus devletleri, ulusal kurumları, politik kültürü değil daha informal yapılar olan özel sektör ve hükümet ilişkilerini, ulus devlet kimliklerini, vatandaşlık normlarını da etkiler. Yazarlar tarafından kavram ulusal özelliklerin sonucun şekillenmesinde rol oynadığı bir süreç olarak da nitelendirilmiştir. Bu tanımlama Ladrech’in ardından Avrupalılaşıma alanında yapılan bir diğer temel tanımlamadır. Diğer yazarlar tarafından yapılan tanımlamalar, Ladrech ve Risse, Cowles ve Caporaso’ nun tanımlamalarının etrafında toplanır.⁴³

Morlino için Avrupalılaşıma, birbirine geçmiş iki süreçtir. İlk olarak Avrupa düzeyinde bağımsız bir politik sistemin, belli kurallar koyan politik kurumların oluşması ve gelişmesi, ardından da bu kurumlardan belli normların, kuralların, direktiflerin ve değerlerin ulusal politik kurumlara, karar alma süreçlerine nüfuz etmesidir.⁴⁴ Bu perspektife Graziano’ nun Avrupalılaşıma tanımı da eklenebilir.

---

⁴¹ Simon Bulmer and Martin Burch, “Organizing for Europe :Whitehall, the British State and EU” **Public Administration**, Vol:76 s. 602

⁴² Mario Green Cowles, Thomas Risse and James Caporaso, “Europeanization and Domestic Change: Inroduction” Mario Cowles, Thomas. Risse and James. Caporaso (eds.) Europeanization and Domestic Change:Transforming Europe. Cornell University Press, Ithaca , London , 2001,s.3

⁴³ Harmsen, a.g.e, 2000,s.52

⁴⁴ L.Morlino, “Europeanisation and Representation in Two Europes” **IUE Working Paper**, **European University Institute**, Florence, December, 1999

Graziano da Morlino gibi, Avrupalılaşmayı birbirine geçmiş iki süreç olarak görmüş, ilk aşamayı ulusal anlamda politik, ekonomik ve sosyal aktörlerin supranasyonel düzeyde yeni bir kurumsal ve politik yapılanmaya (AB) yol açtığı aşağıdan yukarıya ilerleyen bir süreç olarak tanımlamıştır. İkinci aşama ise AB politik, sosyal ve ekonomik dinamiklerinin ulusal politik söylemin, kimliklerin, kamu politikalarının, kurumlarının artarak bir parçası haline geldiği yukarıdan aşağı olan süreçtir.⁴⁵

Son olarak Avrupalılaşma çalışmalarının önemli isimlerinden birisi olan Radaelli'nin yaptığı tanıma yer vereceğim. Radaelli, diğer tanımlardan çok daha geniş kapsamlı bir tanımlamaya gitmiş ve çoğu araştırma için bir referans noktası olmuştur. Radaelli, kavramı AB'nin siyasal, sosyal ve ekonomik dinamiklerinin ulusal söylemlere, kimliklere, siyasal yapılara ve kamusal politikalara hâkim olan mantığın bir parçası haline geldiği bir süreçler kümesini betimlemek için kullanır. Bu bağlamda Radaelli'ye göre Avrupalılaşma hem AB üyesi ülkeler hem de diğer ülkeler için kullanılabilir bir kavramdır. Onun bu tanımlaması içinde kültürel değişimler, yeni kimliklerin ortaya çıkması, izlenen politikalarda yaşanan değişimler, yönetim alanındaki yenilikler --ve hatta modernleşme-- Avrupalılaşma kavramı ile birleştirilmektedir.⁴⁶ Yazara göre Avrupalılaşma;

“İlk olarak AB politika üretim süreçleri içinde tanımlanan ardından da yerel (ulusal ve ulusaltı) söylem, siyasal yapı ve kamu politikalarına dahil edilen formal ve informal kuralların, süreçlerin, politika paradigmalarının, tarzların, iş yapma yöntemlerinin ve ortak inanış ve normların a) inşa edildiği b) yayıldığı c) kurumsallaştığı süreçleri” içermektedir⁴⁷

Avrupalılaşmayla ilgili yapılan çalışmalarda AB'nin genel olarak ulus devletlerin politik sistemlerini ve yapılarını (örneğin; parti sistemleri, kamu yönetimi,

---

⁴⁵ P.Graziano. “The Europeanisation of Cohesion Policy: The Italian Case”, (unpublished paper) presented at the IIIrd Summer School in Comparative Politics: Europeanisation of National Politics: Challenges and Opportunities for European Institutions and National Political Systems, 10-22 July 2000, Siena, s.4

⁴⁶ Radaelli, a.g.e, 2000, s.4-5

⁴⁷ Claduo M. Radaelli, “Europeanisation: Solution or Problem?” **European Integration Online Papers** Vol:8 No:16, 2004, s.3, Simon Bulmer and C. M. Radaelli “Europeanisation of National Policy”, **Queen's Paper on Europeanisation**, No: 1/2004, s.4

yasal yapı) etkilediğine yer verilir. Fakat bu etkileşimin nasıl olduğu, değişimin mekanizmalarının ne olduğu, bu süreçte üye ülkelerin politik yapılarının birbirine daha çok benzer hale mi geldiği yoksa farklılaştığı mı gibi sorular Radaelli tarafından literatüre kazandırılmış ve yanıtları alınmaya çalışılmıştır.

Yine Radaelli'nin çizdiği bu çerçevede Diez, Agnantopoulos ve Kaliber Avrupa bütünleşmesi ile harekete geçen Avrupalılaştırmanın, AB düzeyinde kararlaştırılan direktif ve düzenlemelerle üye ülkeler üzerindeki etkisinin çok açık olduğunu belirtir ve Avrupalılaştırmayı şu şekilde tanımlarlar: “Politikalar, politik prosedürler ve toplumsal tanımlamalar üzerinde Avrupa normlarının inşası ve yayılmasıdır.”⁴⁸

1.3.2.1 Kavramsal Katmanlaşma

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi Avrupalılaştırmanın üzerinde uzlaşıya varılan tek bir anlamı yoktur. Bu nedenle bazı yazarlar, Avrupalılaştırmanın yukarıda belirtilen tanımlarını da içine alacak şekilde farklı açılardan büyük resmi görmeye çalışmışlardır. Harmsen ve Wilson⁴⁹ Avrupalılaştırma kavramını, sekiz farklı anlamda kullanmışlardır. Bunlar; Avrupa düzeyinde farklı yönetim formlarının oluşması, ulusal düzeyde uyum, politik eşbiçimlilik,⁵⁰ ulusal politika yönetimi için fırsat/sorun, AB'ye katılma ve kimliklerin yeniden yapılandırılması. Avrupalılaştırmanın AB'ye katılım anlamında kullanılması AB' nin genişleme politikası çerçevesinde değerlendirilir ve aday ülkelerin AB'ye entegrasyonunu ve yaşanan dönüşüm sürecini ifade eder. AB'ye katılım süreci Avrupalılaştırma etkisinin en güçlü olduğu dönemdir.⁵¹

---

⁴⁸ Thomas Diez, Apostolos Agnantopoulos and Alper Kaliber, “Turkey, Europeanization and Civil Society” **South European Society and Politics**, Vol:10 No:1, 2005, s.2

⁴⁹ Robert Harmsen and Thomas Wilson, “Introduction: Approaches to Europeanization” **Yearbook of European Studies** 14, 2000, s.14-18

⁵⁰ Ayrıntılar için bkz. Claudio M Radaelli, “Policy transfer in the European Union: Institutional isomorphism as a source of legitimacy” **Governance: An International Journal of Policy and Administration**, Vol:13, No:1, 2000a, s.25-43

⁵¹ Bu alanda yapılan en önemli çalışmalar için bkz. Heather Grabbe, “How Does Europeanization affect CEE Governance: Conditionality, Diffusion and Diversity?” **Journal of European Public**

Yeni-kurumsalci yaklaşımın önde gelen isimlerinden biri olan Olsen “Avrupalılaştırmanın Değişik Yüzleri” (Many Faces of Europeanisation)⁵² adını verdiği çalışmasında aslında, Avrupalılaştırma olgusunu yukarıda aktardığımız birbirinden farklı tanımlamaları içine alacak şekilde genişleterek tartışmaktadır.

1- Avrupa sınırlarında yaşanan değişim olarak Avrupalılaştırma. Avrupalılaştırmanın bu yüzü, yönetim sisteminin toprak olarak sınırlarını ve bir kıta olarak Avrupa'nın ne dereceye kadar tek bir siyasal alan haline geldiğini göstermektedir

Maastricht Anlaşması, birleştirilmiş bir Avrupa gücü yaratılmasına imkan vermiş ve sınırların kayda değer ölçüde genişlemesini beraberinde getirmiştir.⁵³

2- Avrupa düzleminde kurumların ortaya çıkması olarak Avrupalılaştırma. Bu görüşe göre Avrupalılaştırma kısaca Avrupa düzleminde ortak hareket edebilme kapasitesine sahip bir “merkez inşası” (*centre-building*) anlamına gelmektedir

3- Avrupa kurumlarının ülke iç politikaları etkilemesi anlamında Avrupalılaştırma. Avrupalılaştırmanın bu yüzü literatürde en çok tartışılan ve yaygın olarak kullanılan yüzüdür Bu yaklaşımda Avrupa düzleminde yaşanan gelişmeler “açıklayıcı faktör”, üye/aday ülke yönetim sisteminde yaşanan değişimlerse “bağımlı değişken” olarak görülmektedir.

4- Avrupa kurumlarının ihraç edilmesi anlamında Avrupalılaştırma. Avrupalılaştırmanın bu yüzü, Avrupa'nın yaşam ve üretim kalıplarının, yeme içme alışkanlıklarının, dininin ve dilinin, Avrupa'ya özgü olan ve dünyanın geri kalan kısmınca bilinmeyen siyasi ilkelerin, kurumların ve kimliklerin yayılması anlamına gelmektedir. Bu tarihsel kullanımıyla kavram, Avrupa kurumlarının ihraç edilmesi olarak anlaşılmalıdır.

Policy, Vol:8, No:6, 2001; Lippert, Umbach and Wessels, a.g.e, 2001, Dimitris G. Papadimitriou, “Exporting Europeanisation: EU Enlargement, the Twinning Exercise and Administrative Reform in Eastern Europe” European Consortium for Political Research (ECPR) Joint Sessions Turin 22-27 April 2002; Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier “Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe” **Journal of European Public Policy**, Vol:11, No:4, 2004, s.661-679

⁵² Olsen ,a.g.e, 2002 , s.2 -3

⁵³ Supreena Narayanan, “The Role of Europeanization the Larger Context of Globalisation” Paper presented at the United Europe Scientific Forum (UESF) 2005, s.10

5- Siyasi bütünleşme olarak Avrupalılaşma. Bu yönüyle Avrupalılaşma, Avrupa'yı çok daha farklı, bütünleşik ve güçlü bir siyasi kimlik haline getiren gelişmelere odaklanmaktadır.

Gamble ve Buller da çalışmalarında, Olsen'in Avrupalılaşma tanımlarına değinmiş, fakat yeni bir madde ekleyerek Avrupalılaşmayı ulusal politika manevraları için bir sis perdesi olarak görmüşlerdir.⁵⁴ Ulusal aktörler Avrupalılaşmayı ulusal düzeydeki değişimleri uygulamak ve/veya statükoyu korumak için bir yol olarak kabul etmişlerdir.⁵⁵ Bu çerçevede Avrupalılaşma gerekli reformların yapılması için bir meşruiyet kaynağı haline gelir.

1.3.2.2 Kavramsal Karmaşıklık

Avrupalılaşmayla ilgili literatür tarandığına bu konuda ortak bir tanımlamaya varılamadığı ve kavramsal çerçeveye ilgili farklı bakış açılarının olduğu görülür. Kavram, Avrupa çalışmaları için oldukça yeni bir olgu ve analiz düzeyidir. Bu çerçevede "Avrupalılaşma siyaset bilim için bir çözüm değil daha çok heyecan verici bir sorun" haline gelmiştir.⁵⁶

Avrupalılaşma konusunda da ortak bir tanıma varılamaması ve kavramsal bir karmaşıklık yaşanmasının bazı nedenlerini aşağıda açıklamaya çalışacağım. İlk olarak Avrupalılaşma kavram olarak çok geniştir ve çok farklı açılardan analiz edilebilir. Örnek olarak, Börzel ve Risse Avrupalılaşmanın üye ülkeler üzerindeki etkisini ve yaşanan değişim sürecini üç farklı boyuttan değerlendirmişlerdir: "politikalar, yönetim şekli ve politik süreç".⁵⁷ Bu çerçevede Avrupalılaşma farklı alanlarda farklı düzeylerde gerçekleşebilir. İkinci olarak AB ve ulusal düzey arasındaki uyumsuzlukların bir baskı unsuru olup olmadığı, bu baskının derecesi ve

---

⁵⁴ A. Cole, "National and Partisan Contexts of Europeanisation: The Case of French Socialists" **Journal of Common Market Studies**, Vol:39, No:1, 2001, s.23

⁵⁵ Jim Buller and Andrew Gamble, "Conceptualizing Europeanisation" **Public Policy and Administration**, Vol:17, No:2, 2002, s.23

⁵⁶ Radaelli, a.g.e, 2004, s.16

⁵⁷ Börzel and Risse, a.g.e, 2003, s.60

sınırları, farklı politika alanlarında farklı uygulamaların ve sonuçların olabileceği, üzerinde çok tartışılan konulardır. Üçüncü sorun, Avrupalılaştırmanın sonuçları üzerinde bir anlaşmaya varılamamasından kaynaklanır. Avrupalılaştırmanın ulusal düzeyde değişime yol açtığı üzerinde hemfikir olursa da, bu değişimin dereceleri ve nasıl tanımlanacağı konusunda karmaşa yaşanmaktadır. Börzel ve Risse, ulusal düzeydeki değişimi “massetme, uyum ve dönüşüm”⁵⁸ olarak derecelendirirken; Radaelli, Avrupalılaştırmanın dört olası sonuç doğuracağını belirtmiştir. Bunlar; “eylemsizlik(inertia), massetme(absorption), uzlaşma (accomodation) ve uzaklaşma (retrenchment)” dır.⁵⁹

Yukarıda açıklamaya çalıştığım nedenlerden dolayı Avrupalılaştırma alanında birbirinden farklı birçok tanımlama yapılmıştır ve kavram kargaşası yaşanmaktadır.

1.4 .Avrupalılaştırma ve Ulusal Düzeyde Dönüşüm Süreci

1.4. 1 Avrupalılaştırmanın ve Dönüşümün Nüfuz Alanı

Avrupalılaştırmanın üye ülkeler üzerinde değişime yol açıp açmadığı artık tartışma konusu olmaktan çıkmış, onun yerini Avrupalılaştırmanın ve yol açtığı değişimin üye ülkeleri nasıl, hangi yönde, hangi mekanizmalarla etkilediği almıştır.⁶⁰ Avrupalılaştırmayı ve ulusal düzeyde yol açtığı değişimi kavramsal bir çerçeveye oturtmadan önce Avrupalılaştırmanın nüfuz alanını belirlemek daha doğru olacaktır.

Daha önce de belirttiğim gibi, Börzel ve Risse Avrupalılaştırmanın üye ülke politikalarını, politik süreçlerini ve hükümet etme şekillerini etkilediği üzerinde durarak Avrupalılaştırmanın yol açtığı değişimi üç farklı boyuttan analiz etmişlerdir.⁶¹ Aşağıdaki şekil değişimin bu üç farklı boyutunu gösterir.

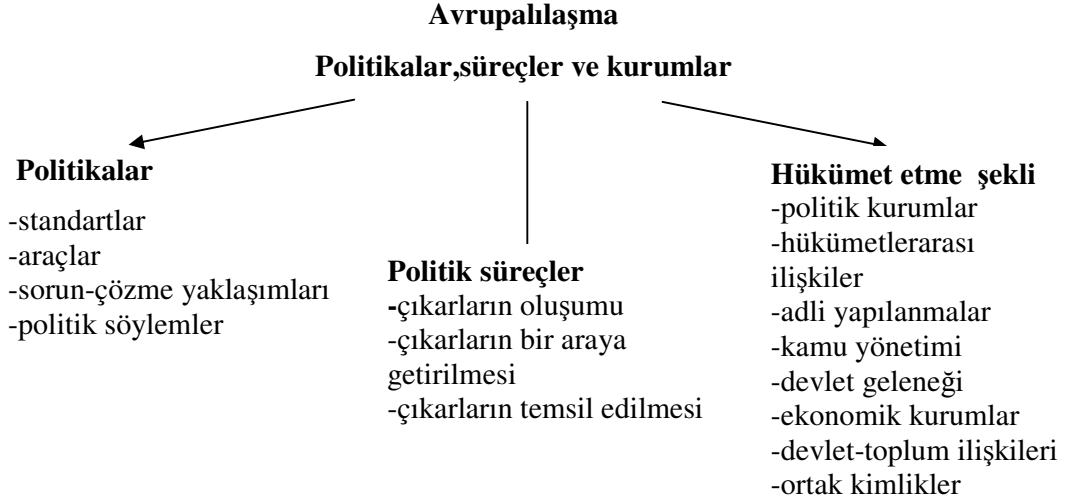
⁵⁸ y.a.g.e, 2003 , s.69-70

⁵⁹ C.M Radaelli. “Europeanization of Public Policy”. Featherstone and Radaelli.(eds), a.g.e, 2003, s.33

⁶⁰ Börzel and Risse, a.g.e, 2003, s.60

⁶¹ y. a.g.e, s.60

Şekil 2 Avrupalılaştırmanın Dönüştürücü Etkisi

(Kaynak: Tanja Börzel and Thomas Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe". Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (eds.) The Politics of Europeanisation, Oxford University Press, 2003, s.60)

Radaelli ise "Avrupalılaştırma nedir" (Avrupalılaştırmanın etkilerinin tecelli ettiği nüfuz alanları) sorusunu iki boyutlu bir model çerçevesinde yanıtlamaya çalışmıştır. Buna göre Avrupalılaştırmanın ulusal düzeyde yol açtığı değişim iki boyutu vardır; ulusal yapılanmalar ve kamu politikası. Aşağıdaki tabloda Radaelli'ye göre Avrupalılaştırmanın nüfuz alanları ayrıntılı biçimde gösterilmiştir.

Tablo 2 Avrupalılaştırmanın nüfuz alanları

Avrupalılaştırmanın nüfuz alanları
İç Yapılanmalar
1. Politik Yapı
Kurumlar (hükümet-meclis ilişkileri)
Kamu Yönetimi
Hükümetlerarası ilişkiler
Adli yapı
2. Temsili Yapılanma
Siyasi Partiler
Baskı Grupları

3. Kavramsal ve normatif yapılar Söylemler Normlar ve değerler Politik Meşruiyet Kimlikler Devlet geleneği
Kamu politikası a. Aktörler b. Tarz c. Araçlar d. Kaynaklar e. Kamu politikasının kavramsal yapısı 1. Paradigma 2. Çerçeve 3. Söylem 4. Meşruiyet

(Kaynak Radaelli, C. M. (2000) “Whither Europeanisation? Concept Stretching and Substantive Change”, Political Studies Association, Annual Conference, London, 10-13 April 2000, s.24)

Diez, Agnantopoulos ve Kaliber⁶² Avrupalılaşmanın ve yol açtığı değişimin boyutlarını biraz daha farklı bir bakış açısıyla yorumlamışlar, Avrupalılaşmanın farklı formlarını- *politikaların, politik süreçlerin, kimliklerin ve söylemlerin Avrupalılaşması*- sınıflandırarak hem Avrupalılaşmanın farklı anlamlarını hem de boyutlarını tanımlama yoluna gitmişlerdir.

Politikaların Avrupalılaşması, Avrupa bütünleşmesinin üye ülkelerin politika yapma süreçlerine, kamu politikalarına etkisi üzerinde durur. Yeni kurumsalcılık özellikle bu formdaki Avrupalılaşmayı analiz eder.

Politik süreçlerin Avrupalılaşması, ulusal kurumsal yapılara ve politik süreçlere Avrupa bütünleşmesinin etkisini kapsar ve iki temel nokta üzerinde durur. İlki Avrupa bütünleşmesinin ulusal yönetimlere ve idari yapılara etkileriyle ilgilidir. Ulusların farklı karakteristik özellikleri bu etki-tepki ilişkisini çeşitlendirir.⁶³ İkinci

⁶² Diez ,Agnantopoulos and Kaliber, a.g.e, 2005, s.2-3

⁶³ Hüssein Kassim, “The European Administration :Between Europeanization and Domestication “J. Hayward and A .Menon (eds.) Governing Europe ,Oxford University Press, 2003,s.139-161

araştırma alanı ise, Avrupa bütünleşmesinin politik aktörler--*politik partiler*⁶⁴, *parlamentolar*,⁶⁵ *çıkarcı grupları*⁶⁶ ve *ulus-altı yönetimler*⁶⁷-- üzerindeki etkisidir.

Kimliklerin Avrupalılaşması-toplumsal Avrupalılaşma-, Avrupa bütünleşmesi kapsamında ortak anlayış ve anlam yapılarında meydana gelen değişim sürecidir.⁶⁸ Burada üzerinde durulması gereken nokta ulusal kimliklerin tek bir Avrupa kimliğiyle yer değiştirmeyeceğidir. Bunun yerine; AB ve Avrupa, sosyal kimliklerin yapılandırılmasında birer referans noktası haline gelir ve bu kimliklerin inşa ve temsil edilme biçimlerini değiştirirler.⁶⁹

Söylemlerin Avrupalılaşması –söylemsel Avrupalılaşma- Avrupalılaşma çalışmalarında çok yaygın olan bir kavram değildir. Söylemsel Avrupalılaşma, ulusal idari yapıların hangi düzeyde AB’yi, Avrupa aktörlerini ve politikalarını referans gösterdiğini ve zaman içinde bu durumun nasıl değiştiğini analiz eder.⁷⁰

Yukarıda belirtilen dört farklı Avrupalılaşma formu, farklı yollardan Avrupa’nın ülkeler için ortak bir referans noktası haline geldiğini ifade eder. Bu çerçeveden bakıldığında Avrupalılaşmanın nüfuz alanı içine formal ve informal kurum ve yapıları alacak şekilde oldukça geniş bir alanı kapsar.

1.4.2 Dönüşümün Koşulları ve Arabulucu Faktörleri

Avrupalılaşmanın yukarıda sayılan alanlarda değişim yönünde etki yaratabilmesi için iki temel koşul vardır.⁷¹ Bunlardan ilki, AB ve ulusal düzeydeki

---

⁶⁴ P. Mair, “The Limited Impact of Europe on National Party Systems” **West European Politics**, Vol:23 No:4, 2000, s.27-51

⁶⁵ T. Rauino and S. Hix, “Backbenchers learn to fightback:European Integration and Parliamentary Government”**West European Politics**” Vol:23 No:4, 2000, s.142-168

⁶⁶ M.G.Cowles, “Whither the service sectors? Globalisation, Europeanization and National patterns of Capitalism”, Paper presented at the 7. Conference of European Community Studies Association Madison, 2001, Wisconsin.

⁶⁷ Tanja .A Börzel, “Towards Convergence in Europe Institutional Adaptation to Europeanisation in Germany and Spain”, **Journal of Common Market Studies**” Vol:37 No:4 1999,s.573-596

⁶⁸ Risse , Cowles, Caporaso, a.g.e, 2001, s.219

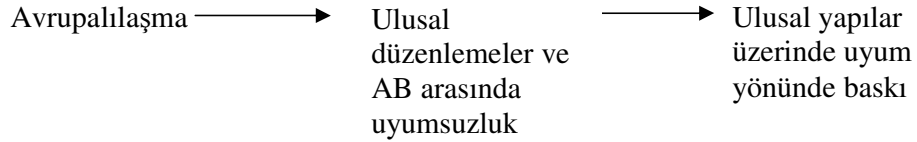
⁶⁹ Diez ,Agnantopoulos, Kaliber, a.g.e, 2005, s.5-6

⁷⁰ y.a.g.e, s.7

⁷¹ Risse and Börzel, a.g.e, 2003,s.57

politikalar ve kurumlar arasında bir uyumsuzluk (*misfit*) olmasıdır. Avrupalılaştırmanın üye ülkelere AB'ye uyum yönünde uyguladığı baskının derecesi, taraflar arasında varolan uyumsuzluğun düzeyine göre değişir. Eğer uyumsuzluk düşükse baskı düşük, uyumsuzluk yüksekse yapılan baskı da yüksek olur.⁷² Bu durumda ulusal düzeyde uyumsuzluğu en aza indirmek ve uyum maliyetini düşürmek amacıyla, üye ülkeler kendi politika tercihleri Brüksel' e taşımaya (*upload*) çalışırlar. AB düzeyinde politikaların oluşmasında ve şekillenmesinde ve kararların alınmasında üye devletler ne kadar etkili olurlarsa taraflar arasında uyumsuzluğun derecesi o kadar düşer. Bu da ulusal düzeyde AB'ye uyumdan kaynaklanan maliyeti azalmasını ve uyum yönünde oluşan direnci kırılabilmesini sağlar.

Şekil 3 Avrupalılaştırma ve ulusal düzeyde yapısal değişim

(Kaynak : Cowles and Risse “Transforming Europe :Conclusion” M. Cowles ,T. Risse and J. Caporaso (eds.) Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe, Cornell University Press , Ithaca, London and New York, 2001,s.233)

Avrupalılaştırma, ulusal yapılanmalar üzerinde “politik ve kurumsal” anlamda AB ile uyumsuz olduğu için baskı uygular.⁷³ AB ve ulusal düzeydeki kurallar ve düzenlemeler arasındaki farklılıkların yol açacağı *politik uyumsuzluk*, varolan ulusal politik ve idari yapılanmalar üzerinde uyum yönünde baskı kurar. Bir diğer durum da Avrupalılaştırma ulusal düzeydeki kurumsal ve idari yapılanmaların, ulusal kuralların, prosedürlerin ve onlara bağlı ortak anlayışların AB düzeyinden farklı olması ve aradaki *kurumsal uyumsuzluk* nedeniyle üye ülkeler üzerinde değişim yönünde baskı uygular. Şekil 3 yaşanan zincirleme etkiyi daha net ve açık göstermektedir.

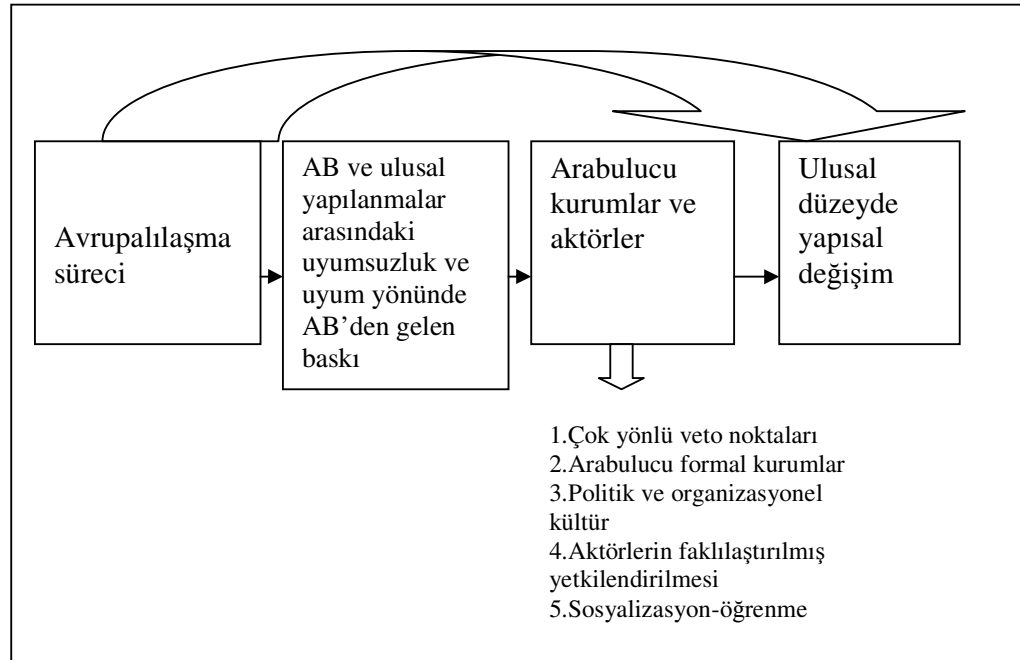
⁷² Risse, Cowles and Caporaso, a.g.e, 2001 s.6-7 ve Risse and Börzel “When Europe His Home: Europeanization and Domestic Change” **European Integration Online Papers** Vol:4 No:15, 2000, s.2

⁷³ Börzel and Risse a.g.e ,2003, s.61-2 ve Risse, Cowles and Caporaso, a.g.e, 2001,s.7

Avrupalılaşmanın uyum yönünde bir değişime yol açması için taraflar arasında var olan uyumsuzluk gerekli ama tek başına yeterli bir koşul değildir. Avrupa ve ulusal düzey arasındaki uyumsuzluğun yarattığı baskıya cevap vererek değişimi kolaylaştıracak faktörler -aktörler ve kurumlar- değişim için gerekli bir diğer koşuldur ⁷⁴. Şekil 4, Şekil 3'ün bir sonraki adımını ve kısaca Avrupalılaşma, ulusal değişim ve bu süreçte rol oynayan faktörleri gösterir.

Şekil 4 Avrupalılaşma, Ulusal düzeyde Yapısal Değişim ve Arabulucu Faktörler

(Kaynak: Cowles, Risse ve Caporaso “Europeanization and Domestic Change: Introduction”, M. Cowles, T. Risse and J. Caporaso (eds.) Europeanization and Domestic Change: Transforming Europe, Cornell University Press, Ithaca, London, 2001, s.6)

Cowles ve Risse'nin aksine Heritier ve Knill Avrupalılaşmanın adaptasyon yönünde bir değişime yol açması için uyumsuzluğun gerekli bir koşul olmadığını savunmuşlardır. Bu tezlerini, ulusal ve AB düzenlemeleri tam bir uyum içinde olduğunda bile AB politikalarının ulusal reformlara yol açtığı durumlara dayandırmışlardır. Bu bağlamda ulusal aktörler Avrupalılaşma sürecini kendi

⁷⁴ y.a.g.e., 2003 s.58

amaçlarını gerçekleştirmek için fırsatları değerlendirdikleri bir süreç olarak da görebilirler.⁷⁵

Ulusal değişimin yönü ve derecesi, bu arabulucu faktörler dışında AB sürecinde ulusal düzenlemelerin geldiği aşamaya, ulusal aktörlerin değer yargılarına, politik tercihlerine, idari, politik ve kurumsal kapasitelerine, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine, politik konsensüs ve halk desteğine göre değişir.⁷⁶ Ulus devletler farklı hareket noktalarından yola çıktıklarından farklı Avrupalılaştırma derecelerinden bahsetmek mümkündür.⁷⁷ Üye ülkelerde farklı sonuçlara yol açmışsa da Avrupalılaştırmanın ulus devletin yapısını ve ona eklenmiş anlamları değiştirdiği açıktır.

1.4.3 Avrupalılaştırma ve Dönüşüm Kuramları

Literatürde bir Avrupalılaştırma kuramı olmadığı için, Avrupalılaştırma kavramını kuramsal olarak analiz etmekte Avrupa bütünleşme kuramlarından olan Yeni Kurumsalcılıktan yararlanılacaktır. Yeni Kurumsalcılık (*New Institutionalism*), ekonomik, sosyal ve siyasal oluşum ve gelişimlerinin temel belirleyicilerinin kurumlar olduğu ve kurumların sonuçları etkilediği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu kapsamda kurumların kapsam ve içeriğinin tanımı genişletilmiştir.⁷⁸ İki savaş arası dönemim idealizminin temsil ettiği klasik kurumsalcılığın Avrupa Bütünleşmesini açıklamakta yetersiz kalması ve kurumsal faktörlerin ihmal edilmesi ve siyaset biliminde son yıllarda kurumların siyasal süreçlerde artan rolü öne çıkması sonucunda, James G. March ve Johan P. Olsen⁷⁹ tarafından geliştirilen (*Rediscovering Institutions-1989*) yeni kurumsalcılık supranasyonel yapıdaki Avrupa

---

⁷⁵ Héritié and Knill (eds.), a.g.e, 2000

⁷⁶ Christoph Knill. *The Europeanisation of National Administrations :Patterns of Institutional Change and Persistence* ,Cambridge University Press, 2001, s.13 ve Börzel a.g.e, 2002, s.196

⁷⁷ Wolfgang Wessels and D. Rometsch “Conclusion: EU and National Institutions” Wessels and Rometsch (eds) , a.g.e, 1996, s.354

⁷⁸ Peter Hall and Rosemary Taylor “Political Science and the Three New Institutionalisms”, **Political Studies**, 1996, 44, s.936

⁷⁹ James G. March, Johan P. Olsen. *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Press, 1989

kurumsalcılığının dinamik sürecini açıklamak ve yorumlamakta önem kazanmaya başlamıştır.⁸⁰

Yeni kurumsalcılık, kurumların yapısal ve yasal özellikleri üzerinde duran geleneksel eski kurumsalcılık üzerine kurulmuştur. 1950 ve 1960lı yıllarda kurumsalcılık davranışçı yaklaşımlarla önemini yitirmiştir. Yeni kurumsalcılık, davranışçılık kuramı çerçevesinde, kurumların rolünü dikkate almadan aktörlerin tercihleri ve sosyo-psikolojik karakterlerine göre yapılan değerlendirmelerini eleştirmiş ve kurumların aktörlerin tercihlerini, değerlerini ve hedeflerini şekillendirdiğini, gücü dağıttığını ve hatta kimlikleri ve rolleri tanımladığını ve bu sayede politik sonuçlar üzerinde etkili olduklarını orta koymaya çalışmıştır.⁸¹ Yeni kurumsalcılık formal organizasyonların, rejimlerin ve kuralların neden ve nasıl devletler arası işbirliğini kolaylaştırabildiğini ve zamanı geldiğinde ülkelerin egemenlik haklarını bir üst oluşuma aktarmalarını cesaretlendirebildiğini açıklamaya çalışır.⁸² Örneğin neden AB üyelerini önemli konularda Avrupa Komisyonuna danıştığını ve önemli yetkilerini Komisyona aktardığını üzerine odaklanır.

Hall ve Taylor (1996)⁸³ yeni kurumsalcılık kuramı çerçevesinde rasyonalist (ya da rasyonel seçim), sosyolojik ve tarihsel kurumsalcılık olmak üzere üçlü bir ayrıma gitmişlerdir. Bu çalışmada, yeni kurumsalcılığın temel yaklaşımları olan rasyonalist ve sosyolojik kurumsalcılık kapsamında Avrupalılaştırmanın uyum yönünde yol açacağı değişimi etkileyen farklı faktörler ve mekanizmalar üzerinde durulacaktır.

---

⁸⁰Jani K. Kaarlejärvi, "Identifying the Institutional Variables of European Economic Institutionalisation" Paper Prepared for the Sixth Summer School on "EMU: Current State and Future Prospects" 24 – 31 August 2003, University Campus in Rethymno, Crete, s.1

⁸¹ Simon Bulmer and Martin Burch, Organizing For Europe: Whitehall, The British State And European Union, **Public Administration** Vol. 76 Winter 1998, s.603-604

⁸² Maria Green Cowles, "Non-state actors and False Dichotomies: Reviewing IR/IPE Approaches to European integration" **Journal of European Public Policy** Vol:10, No:1, February 2003, s.106

⁸³ Hall and Taylor ,a.g.e, 1996

1.4.3 1 Rasyonalist Kurumsalcılık (Rationalist Institutionalism)

Rasyonalist kurumsalcılık, mikro ekonominin gerçeklerini siyaset bilimine yansıtır. Rasyonalist kurumsalcılık çerçevesinde, çıkarlarını en yüksek seviyeye taşımak amacını taşıyan yarar odaklı aktörler-uluslararası ilişkiler literatüründe ulus devletler ya da çıkar gruplarıdır- politik sürecin temeli oluştururlar.⁸⁴ Bu aktörlerin politik tercihleri, AB düzeyinde yapılandırılan ve kurumsallaşan norm ve değerleri değil, tamamen aktörlerin spesifik çıkarlarını yansıtır.

Genel olarak bireyseliğin ve materyalizmin üstüne kurulan rasyonalist kurumsalcılık kapsamında, kurumların nedensel statüsü bireysel ve materyal çıkarların yanında ikincil kalır. Kurumlar, aktörlerin çıkar ve kimliklerini değil maliyet/yarar hesaplamalarını değiştirmektedir.⁸⁵ Bu çerçevede kurumlar, kanunlara uyan formal varlıklar olarak tanımlanmakta ve kurumların düzenleyici, verimlilik artırıcı ve araçsal fonksiyonlarına önem verilmektedir. Kurumlar, aktörlerin tercihleri ve politik sonuçları arasında kalan müdahaleci ve arabulucu değişkenler olarak görülmektedir.⁸⁶

Rasyonalist kurumsalcılıkta, kurumlar aktörlerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılıkları nedeniyle oluşur ve aktörler için önemli fonksiyonları yerine getirirler.⁸⁷ Diğer bir deyişle kurumlar, politik aktörler sorumluluklar yükleyen kurallar bütünü olarak tanımlanır ve kurumların, bu rasyonel aktörler tarafından amaçlarına ulaşmak için oluşturulmuş ve geliştirilmiş olduğu ifade edilir.⁸⁸ Bu

---

⁸⁴ Christer Jönsson and Jonas Tallberg (forthcoming), "Institutional Theory in International Relations". Jon Pierre, Guy Peters, and Gerry Stoker (eds.) Debating Institutionalism, Manchester University Press.

http://www.svet.lu.se/Staff/Personal_pages/Jonas_tallberg/JonssonTallberg%20inst%20theory.pdf

⁸⁵ Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier, "Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research" **Journal of European Public Policy** Vol:9, No:4 August 2002,s.508-509

⁸⁶ Jeffrey T. Checkel, (1999b) "Social Construction and Integration" **Journal of European Public Policy**, Vol:6, No:4, Special Issue 1999,s.546, Jeffrey Stacey and Berthold Rittberger, "Dynamics of formal and informal institutional change in the EU" **Journal of European Public Policy**, Vol: 10, No :6 December 2003,s. 868

⁸⁷ Jönsson, Tallberg, a.g.e.

⁸⁸ Ben Rosamond, Theories of European Integration, Palgrave, New York, 2000,s.114-116

çerçeve de Avrupa bütünleşmesi, hükümetler arası müzakerelerde hükümetlerin verdiği rasyonel seçimler serisi olarak görülebilir.

Kurumlar kararların alındığı süreci belirleyen, seçimleri ve aktörlerin karşılaştıkları kısıtlamaları yapılandıran kurallardır ve bu kuralları kendi amaçlarının kolaylaştırıcısı olarak gören aktörler rasyonel olarak seçerler. Örneğin AB'nin kurumsal kuralları, üye ülkeler tarafından kendi ortak çıkarlarına hizmet etmesi için geliştirilmiş ve değiştirilmiştir.⁸⁹ Bu kuramın önde gelen temsilcileri Scharpf, Garrett, Pollack, Tsebelis'dir.

Rasyonalist kurumsalcılıkta kurumlar bazı aktörlere amaçlarını gerçekleştirmek için yeni fırsat yapıları sunarken, bazılarının da yetki alanlarını sınırlamaktadır. Bu kuram çerçevesinde, Avrupalılaştırma kaynakların yeniden dağılımına ve aktörlerin yeniden yetkilendirilmelerine yol açacak yeni bir fırsat yapısı olarak agılanır.⁹⁰ Rasyonalist perspektif “nedensellik mantığı” (*logic of consequentialism*) temeli üzerine kurulmuştur. Avrupalılaştırmanın, ulusal düzeydeki aktörler arasında kaynakların yeniden dağılımı ve aktörlerin öncekinden daha farklı yetkilendirilmeleri yoluyla ulusal değişime yol açacağını savunur. (örneğin yürütmeyi yasamanın karşısında daha fazla güçlendirebilir). Ulusal aktörlerin oluşan yeni fırsatlardan istifade etme ya da sınırlamalardan -tehditlerden- kaçınma kapasiteleri o ülkenin politik sistemindeki “çok yönlü veto noktalarına ve varolan arabulucu (*mediating*) formal kurumların varlığına” bağlıdır. Bu bağlamda rasyonalist kurumsalcılık, ulusal formal kurumların Avrupalılaştırma sürecinde oynadığı rol üzerinde durur.

Ülkenin kurumsal yapısında bulunan veto noktaları, farklı çıkarları temsil eden, politik karar alma sürecinde söz sahibi olduklarından konsensüse varılmasını zorlaştıran ve böylece Avrupalılaştırmadan kaynaklanan uyum yönündeki değişimi engelleyen ya da yavaşlatan direnç noktalarıdır. Eğer ülkenin politik yapısında bu

---

⁸⁹ Gerald Schneider and Mark Aspinwall (eds) “Institutionalist Approaches to International Relations” http://www.ir-online.org/institutionalist/text_start.shtmlGerald Schneider and Mark Aspinwall (eds)

⁹⁰ Rasyonalist kurumsalcılık için daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Peter Bursens, *The Rules of Integration: Institutionalist Approaches to the Study of Europe*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2001, Hall and Taylor (eds.) a.g.e., 1996, Ben Rosamond, a.g.e., 2000

veto noktalarının üstesinden gelebilecek arabulucu kurumsal faktörler yoksa ülkenin Avrupalılaşıma süreci ciddi anlamda tehlikeye girebilir. Varolan formal kurumlar ise aktörlere Avrupalılaşımanın sunduğu fırsatları değerlendirmek ve adaptasyonu sağlamak için kaynak sağlayan destek noktalarıdır.⁹¹ Bu iki faktör, rasyonalist kurumsalcılık çerçevesinde Avrupalılaşımanın temel belirleyicileri haline gelmiştir.

Rasyonel kurumsalcılık, katılım sürecindeki ülkelerin iyi ya da doğru olduğu için değil fakat bazı siyasi hedeflere ulaşmak için gerekli olduğu için uyum yönünde adım attıkları üzerinde durur.⁹² AB'den gelen baskı arttıkça bu ülkeler uyum yönünde daha çok çaba harcayacaklardır. Rasyonalist çerçevede politik aktörlerin genişleme tercihlerini maliyet/yarar hesaplamaları belirler.⁹³ Bu çerçevede rasyonalist kurumsalcılığın temelinde nedensellik ve ona ilintili olarak koşulluluk mantığının yattığı söylenebilir.

1.4.3.2.Sosyolojik Kurumsalcılık (Sociological Institutionalism)

Uluslararası ilişkilerde sosyolojik kurumsalcılığa ilişkin çalışmalar uzun yıllar sınırlı kalmıştır. Fakat son zamanlarda bu alanda yapılan çalışmalar artmıştır.⁹⁴ Uluslararası normların, hükümet dışı kuruluşlar ve transnasyonal ağlar sayesinde hem uluslararası hem de ulusal arenada devletlerin davranışları ve tercihleri için olan önemi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Devletlerin yeni normları, değerleri ve çıkar algılarını kabul ederek sosyalleşmeleri ve uygunluk mantığı temelli davranışları için standartlar oluşturan çoğu uluslararası normun ulusal hale gelmesiyle, ulusal ve uluslararası normlar arasındaki etkileşim artmış ve ulusal ve uluslararası normlar

---

⁹¹ Cowles,Risse,Caporaso, a.g.e, 2001 ,s.9

⁹² Frank Schimmelfennig, "International Socialisation in New Europe: Rational Action in an Institutional Environment" **European Journal of International Relations**, Vol:6, No:1,2000,s.117

⁹³ Schimmelfennig, Sedelmeier, a.g.e.,2002, s.510

⁹⁴ Sosyolojik kurumsalcılık için ayrıntılı bilgi için bkz. Frank Schimmelfennig, "The International Socialization in New Europe", **European Journal of International Relations**, James G. March and Johan P. Olsen, "The institutional Dynamics of International Political Orders", **International Organization**, 52, 1998. (Special Issue: International Organization at fifty), Peter Hall and Taylor Rosemary, "Political Science and the Three New Institutionalisms", **Political Studies**, 44, 1996. A. Wiener and T. Diez (eds.), **European Integration Theory**, Oxford: Oxford University Press, 2004

artan şekilde birbirine bağılı hale gelmeye başlamıştır.⁹⁵ Sosyolojik kurumsalcılığın önde gelen isimleri Diez, Checkel, Adler, Risse, Wiener'dir.

Sosyolojik kurumsalcılıkta⁹⁶ kurumlar ve aktörler arasında rasyonalist perspektifte olduğundan daha farklı bir ilişki vardır. Rayonalist kurumsalcılıkta aktörler kurumlara katılmadan önce kimlik ve çıkarları tesis ederler ve kurumlar belli amaçlara ulaşmak için aktörler tarafında kurulurlar. Sosyolojik kurumsalcılıkta ise kurumlar aktörleri tayin ederler. Aktörler kurumlara katılarak belli norm ve değerleri içselleştirirler. Örneğin, aktörler sosyal kurumlara katılma yoluyla belirli kimlikler geliştirirler. Rasyonalist kurumsalcılıkta kurumsal kurallar seçilir çünkü bu kurallar kuruma dahil olan aktörlerin amaçlarına ulaşmaları için en iyi yoldur. Sosyolojik perspektifte ise aktörler kurumsal kurallara, amaçlarına ulaşmak ya da çıkarlarını sağlamak için değil, uygun ya da meşru gördükleri için uyum sağlarlar⁹⁷

Sosyolojik kurumsalcılık, kurulların kavramsal boyutlarına daha çok önem verir. Kurulların kavramsal metinler, kategoriler ve modeller sağlama yoluyla aktörlerin davranışlarını etkileme yoluna odaklanmıştır. Kurulların iki taraflı yapısı ve onları bayındır hale getiren aktörlere önem verir. Geniş bir tanımlamayla, kurumlar, dünyayı sosyal aktörler için anlamlı kılan mekanizmalar haline gelir. Çıkar ve kimlikler kurumların temsil edildiği etkileşim sürecinin dışında bırakılır. Çıkarlar kurumsal metinlerle sosyal olarak yapılandırılır ve aktörlere anlam katar.⁹⁸

Sosyolojik kurumsalcılık çerçevesinde, kurumlar sosyal davranışa anlam ve istikrar katan kavramsal, normatif ve düzenleyici yapılar ve aktiviteler olarak, sadece altında stratejik aktörlerin bireysel kazançlarını artırmaya çalıştıkları kurullar değillerdir. Kurullar, özerk ve güçlü aktörlerdir ve aktörlerin davranışlarını etkilerler. Aktörlerin kimlik ve çıkarları, kurullardan bağımsız olarak kavramsallaştırılmaz.⁹⁹ Norm ve değerlerin aktörlerin tercihleri ve politik sonuçlar

---

⁹⁵ Jönsson, Tallberg, a.g.e.

⁹⁶ Normatif kurumsalcılık , organizasyon teorisi ya da yapısalcılık olarak da adlandırılabilir.

⁹⁷ Schneider, Aspinwall, a.g.e

⁹⁸ Rosamond, a.g.e. 2000,s.119

⁹⁹ Stacey , Rittberger, a.g.e, 2003, s.868

üzerindeki rolüne dikkat çeken sosyolojik kurumsalcılığın temel odak noktası, kurumların bireysel seçimleri sınırlama yollarıdır.

Sosyolojik kurumsalcılık çerçevesinde kurumlar aktörleri ve aktörlerin çıkarlarını yapılandırır. Kurumların etkisi, bu nedenle aktörlerin davranışlarını sınırlamaktan daha derindir. AB kapsamında düşünüldüğünde, normlar ulusal düzey ve düzenlemelere sosyal öğrenme ve toplumsal mobilizasyon yoluyla dağılır ve aktörleri sosyalleştirir. Toplumsal mobilizasyonda, devlet dışı aktörler ve politika ağları normları desteklemek için birleşirler ve daha sonra karar alıcıları devlet politikaları değiştirmeleri için mobilize edip onlara baskı uygulayabilirler. Sosyal öğrenmede, elitler normlarda belirtilen talimatları uygularlar ve böylece normları içselleştirmiş olurlar. Sosyal öğrenme, aktörlerin daha geniş kurumsal normlar ile etkileşimi yoluyla yeni çıkar ve tercihler kazandıkları bir süreci içerir.¹⁰⁰

Nedensellik mantığını temel alan rasyonalist kurumsalcılığın aksine, sosyolojik kurumsalcılık uygunluk mantığını (*logic of appropriateness*) temel alır. Sosyolojik kurumsalcılık, insan davranışını uygunluk mantığı temelinde açıklamaya çalışır. Uygunluk mantığı sosyalizasyon süreci ve geçmiş deneyimler yoluyla öğrenilir. Normların yönlendirdiği davranış çerçevesinde aktörler kendi çıkarlarını sağlayamı değil, doğru olan şeyi yapmaya çabalarlar. Bu ulusal hükümetlere de uygulanabilir. Bu çerçevede ulusal hükümetlerin politika tercihleri kendi çıkarlarından değil, AB düzeyinde yapılandırılmış norm ve değerlerden oluşmaktadır.¹⁰¹

Sosyolojik kurumsalcılık çerçevesinde Avrupalılaşıma, üye ülkelerin maruz kaldığı ve ulusal yapılarıyla birleştirdikleri yeni kuralların, uygulamaların ve anlam yapılarının oluşması olarak tanımlanır. Böylece, Avrupalılaşıma sosyalizasyon ve normların içselleştirilmesi yoluyla ulusal düzeyde değişime yol açar.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Checkel, a.g.e, 1999b, s.548-554

¹⁰¹ Nives Mios̃ic'-Lisjak "Croatia And The European Union:A Social Constructivist Perspective" **Policy Studies**, Vol. 27, No 2, 2006, s.109

¹⁰² Anna Maria Dobre "Europeanisation of Candidate Countires, the EU Conditionality Building and Romanian Minority Rights" Policy. Paper to be presented at the 2nd Research Meeting on Europeanisation: "Towards the Europeanisation of political representation? Theory, political parties and social movements in the multi level Governing Europe", University of Bocconi, Milan, 22 November 2002, s.11

Avrupalılaşmanın ulusal düzeyde yol açtığı bu değişim için iki açıklama getirilmiştir. İlk olarak, Avrupalılaşma kurumsal eş biçimlilik (*institutional isomorphism*) ve uluslararası kurumsal düzenlemeler aracılığıyla üye ülkelerde değişime neden olur. Kurumsal anlamda eş biçimlilik, etkileşim içinde olan kurumların zamanla organizasyon ve anlayış yapılarının birbirine bezemesini (homojenizasyon) ifade eder.¹⁰³ Birbirine benzemeye çalışma, model alma, ders çıkarma ve dolayısıyla eş biçimlilik; diğer üye ülkelerden ve komşulardan Avrupalılaşmanın yol açtığı baskıya nasıl cevap verileceğini öğrenmek açısından oldukça önemli bir mekanizmadır.

İkincisi ise uluslararası kurumsal düzenlemelerin, demokratik normların ulusal kurumları ve normları değiştirmesi, yani sosyalizasyondur. Bu süreçte aktörler uluslararası toplumun bir parçası haline gelebilmek için yeni normları ve kuralları tartışma, ikna ya da sosyal öğrenme yoluyla içselleştirirler, böylece kimliklerini ve çıkarlarını yeniden tanımlamak yoluyla ortak kimlikler oluştururlar.¹⁰⁴

Bu süreçte iki arabulucu faktör rol oynar: “*Değişim ajansları (norm girişimcileri) ve politik kültür.*” Değişim ajansları ve informal ağlar (örneğin politika uzmanları, hükümet dışı organizasyonlar, akademisyenler) dönüşüm sürecini başlatmak için politik aktörler üzerinde baskı kurarlar. Bu aktörler, ulusal kurumların Avrupalılaşma nasıl tepki verdiklerini etkileyebilir. Örneğin Polonya’daki işçi birliklerinin sahip olduğu pozisyon ve siyasi partilerle ve bakanlıklarla olan ilişkileri, her ne kadar informal olsa da çok köklü şekilde politik kültüre yerleştiğinden Avrupalılaşma sürecinde büyük önem taşımaktadır.¹⁰⁵

Politik kültür de ulusal aktörlerin Avrupalılaşmadan kaynaklanan ve ulusal değişimi teşvik eden baskıya nasıl cevap verdiklerini etkiler.¹⁰⁶ Konsensüs temelli ve müşterek karar almaya dayanan politik kültür, ülkedeki veto noktalarının üstesinden

---

¹⁰³Richard Scott and John Meyer .Institutional Environments and Organizations-Structural Complexity and Individualism, London: Sage Publications, 1994, s.118

¹⁰⁴Börzel and Risse, a.g.e, 2003,s.67

¹⁰⁵Marcin Zaborowski,“Westernizing the East: External Influences in Post-Communist Transformation of Eastern and Central Europe” **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, Vol.21, No.1, March 2005, s.28

¹⁰⁶Cowles, Risse and Caporaso, a.g.e, 2001,s.10

gelmeye yardımcı olur. Ayrıca konsensüs temelli bir politik kültür uyum maliyetinin paylaşılmasını sağlar. Böylece uyum maliyeti tek bir sosyal ve politik azınlığa yüklenmemiş olur.¹⁰⁷ Bu da toplumda Avrupa şüpheciliğinin (*euro-sceptism*) ve karşıtlığının azalmasına yardım eder.

Sosyolojik kurumsalcılık, rasyonalist perspektifin aksine Brüksel'den ihraç edilen normlar, varolanlarla uyumlu değilse ulusal değişimin gerçekleşmeyeceği üzerinde durur. Yani bu çerçevede AB koşulluluk politikası çerçevesinde AB'den gelen baskı ne kadar güçlü olursa olsun değişim gerçekleştirecektir. Bunun nedeni de sosyolojik kurumsalcılığın temelinde uygunluk mantığının olmasıdır.

1.4.3.3 Diğer Mekanizmalar

Kurumsalcılığın yanında Knill ve Lehmkuhl Avrupalılaşmanın farklı mekanizmalarla ulusal değişim sürecine yol açtığı üzerinde durmuşlardır. Bunlardan ilkinde (pozitif bütünleşme), Avrupa politikaları direkt olarak üye ülkelere uyulması zorunlu somut, katı ve spesifik kurallar koyarak ve bir kurumsal model salık vererek değişim sürecini ve kurumsal uyumu hızlandırır. İkincisinde (negatif bütünleşme), AB yasaları, ulusal düzenlemeleri etkileyerek ulusal fırsat yapılarını değiştirirler. Böylece ulusal aktörler arasında gücün ve kaynakların dağılımı yeniden yapılır. Son mekanizmada, Avrupa politikaları ne somut kurumsal gereklilikler salık verirler ne de ulusal fırsat yapıları ve yetkilerin dağılımında değişiklik yaparlar. Bunun yerine çok daha dolaylı bir yoldan ulusal aktörlerin inanç ve beklentilerini değiştirerek AB kuralları doğrultusunda ulusal dönüşüm sürecini başlatırlar.¹⁰⁸ Bu mekanizma daha çok ulusal düzeyde siyasi havayı, Avrupa reformları için gerekli desteği sağlama ve güçlendirme yönünde değiştirmek için tasarlanmıştır.¹⁰⁹ Böylece sistemdeki veto noktalarının da oluşun olumlu havada etkilerini kaybetmeleri beklenir.

---

¹⁰⁷ Börzel and Risse , a.g.e. 2003,s.69

¹⁰⁸ Christoph Knill and Dirk Lehmkuhl "The National Impact of EU regulatory policy :Three Europeanization Mechanisms", **European Journal of Political Research** 41, 2002, s 256

¹⁰⁹Christoph Knill,The Europeanisation of National Administrations :Patterns of Institutional Change and Persistence.,Cambridge University Press, 2001, s.222

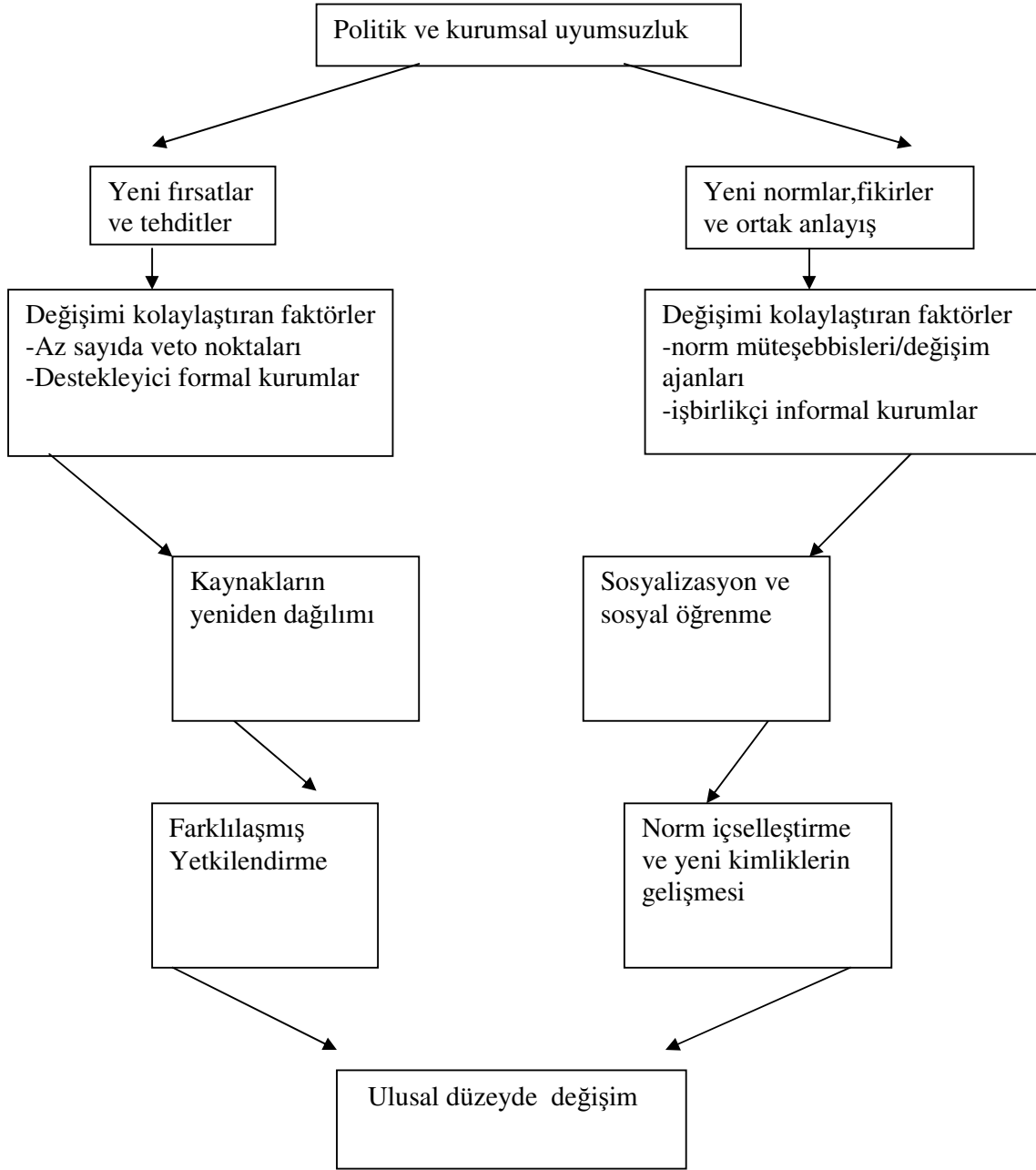
Radaelli de zorlama, öykünme ve normatif baskı yoluyla Avrupalılaşmanın ulusal düzeyde değişme yol açacağını belirtmiştir.¹¹⁰ Ayrıca yine Avrupalılaşmanın yol açtığı baskının üye ülkelerde değişime yol açması için bazı arabulucu faktörlere değinmiştir. Bunlardan ilki benzer bir şekilde ulusal kurumların değişim kapasitesini etkileyen ülkenin politik sistemindeki veto noktaları, yönetimin faaliyet alanı, şekli ve bürokrasinin etkisidir. İkinci olarak zamanlama, ulusal değişim süreci için önemli bir faktördür. Üye ülkenin daha önceden bir reform sürecine girip girmediği, Avrupa'nın ulusal politik sistemler üzerindeki etkisini belirler. AB liberalizasyon politikası bazı ülkeleri hazırlıksız yakalarken bazıları çoktan liberalizasyon ve özelleştirme sürecine kendiliğinden girmişlerdir. Son olarak ülkenin politik ve idari yapılanması, politik kültürü Avrupalılaşmanın üye ülke politik sistemleri üzerindeki etkinin yönünü belirleyen diğer önemli faktörlerdir.¹¹¹ şekil 5 buraya kadar anlatılanları özetlemekte ve şematik olarak göstermektedir.

---

¹¹⁰ Radaelli,a.g.e.,2000a, s.12

¹¹¹ y.a.g.e, s.16-7

Şekil 5- Avrupalılaşma ve Ulusal Dönüşüm Kuramları

(Kaynak: Tanja Börzel and Thomas Risse, "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe".Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (eds.) The Politics of Europeanisation, Oxford University Press, 2003, s.60)

1.5 Avrupalılaşma ve Sonuçları

Radaelli; Börzel, Cowles, Heritier ve Knill' in çalışmalarına dayanarak Avrupalılaşmanın 4 olası sonuç doğuracağını belirmiştir. Bunlar; “eylemsizlik (*inertia*), masetme (*absorption*), uzlaşma (*accomodation*) ve uzaklaşma (*retrenchment*)” dır.¹¹² İlk olarak eylemsizlik durumu bir lke, AB 'nin politik yapılanmasını, politikalarını, direktiflerini kendi ulusal uygulamalarından çok farklı halinde durumunda gerçekleşir. Bu durumda lke, AB direktiflerini uygulamayı geciktirir, erteler ve AB kaynaklı değişime direnir. Fakat bu eylemsizlik durumu krize yol açacağından ne ekonomik ne de politik olarak çok fazla sürdürülemez.¹¹³

Avrupalılaşmanın yaratacağı ikinci olası sonuç masetmedir. Masetme, AB'ye uyum yönünde bir değişimi ifade eder. Ulusal aktörler bu süreçte temel ulusal ve politik de yapılarını değiştirmeden bazı AB politikalarını kendi ulusal yapılarına dahil ederler. Değişimin derecesi düşüktür.¹¹⁴ ye ülkeler yine kendi temel ulusal karakterlerini değiştirmeden yeni kurumlara ve politikalara uyum sağlarlar. Bunu yapmanın bir yolu yeni kurum ve politikaları varolanlarla birleştirmektir (*fusion.*) Uzlaşma, Avrupalılaşmanın bir diğer sonucudur. Değişimin derecesi tutarlıdır. Uzlaşma, dönüşüm ile karıştırılmamalıdır. ye lkeler var olan politikalarını ve kurumlarını yenileri ile yer değiştirdiğinde dönüşüm gerçekleşir. Bu süreçte temel ulusal yapılarını da değiştirdiklerinden değişimin derecesi oldukça yüksektir.

Son olarak Avrupalılaşma bazı durumlarda uzaklaşmaya yol açabilir. Bu erevede Avrupalılaşma çok paradoksal bir etki yaratarak ulusal politikaların daha önce olduğundan daha az Avrupalı olmasına neden olabilir.¹¹⁵ Bu durumda değişime direnç oldukça fazladır ve AB'den uzaklaşma söz konusudur.

---

¹¹²C.M Radaelli, “Europeanization of Public Policy”, Featherstone and Radaelli (eds.) ,a.g.e, 2003, s.33

¹¹³ y.a.g.e,2003,s.33, Radaelli,a.g.e, 2000,s.11

¹¹⁴ y. a.g.e.2003,s.33,Börzel and Risse,a.g.e, 2003,s.69

¹¹⁵ Radaelli,y.a.g.e, 2003 ,s.34

Avrupalılaşanın sonuçları Radaelli'den farklı olarak Wessels ve Rometsch daha geniş bir çerçeveden değerlendirmişlerdir. Buna göre Avrupalılaşma aynılaşmaya ve/veya farklılaşmaya yol açar.

Ulusal sistemlerin birbirine yakınlaşması ya da birbirlerinden farklılaşması üye ülkelerdeki Avrupalılaşmanın derecesine bağlıdır. Kapsam ve yoğunluk olarak ulusal kurumların Avrupalılaşması üye ülkelere göre farklılık gösterir. Üye ülkelerin tüm ulusal kurumlarının ilgi alanlarında bir kayma yaşanması bu kurumların AB karar alma sürecine artan katılımları çerçevesinde Avrupalılaşma, “düşük-orta-yüksek” olarak derecelendirilmiştir.¹¹⁶ Avrupalılaşmanın dereceleri arasında üye ülkeler arasındaki farklılıklar, AB ve üye ülkelerdeki kurumsal gelişimin iki temel yönü olduğunu ortaya çıkarır. Temel olarak bir yanda “Avrupalılaşma ve yakınlaşma” (*convergence*) bulunurken diğer yanda “Ulusallaşma ve farklılaşma (*divergence*)” yer alır.

1.5.1 Aynılaşma

AB kural, norm ve düzenlemeleri, ulusal düzeyde politikaların önce AB'ye sonra birbirlerine yakınlaşmasını (*convergence*) sağlar. Avrupalılaşmayla birlikte ulusal kurumlar ve AB kurumları çok yoğun bir etkileşim içine girerler. Ulusal kurumlar ve AB kurumları arasındaki bu karşılıklı etkileşim, işbirliği ve bağımlılık zaman içinde kurumsal anlamda yakınlaşmaya ve aynılaşmaya yol açar. Böylece bu kurumlar zamanla birbirlerine daha çok benzemeye başlar ve birbirine yakın organizasyonel kurallar, yapılar, uygulamalar ve ortak anlayışlar geliştirirler.¹¹⁷ Aynı kurumsal çevrede bulunan organizasyonlar, AB direktiflerine uyma zorunluluğu nedeniyle diğer ülkelerdeki muadil kurumları taklit ve kopyalama yolu ile birbirine benzer hale gelirler.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Wessels and Rometsch ,a.g.e, 1996, s.354

¹¹⁷ Wessels and Rometsch ,a.g.e, 1996, s.351 ve Johan P. Olsen “European Challenges to Nation State” B Steunenberg and V.Fan Vught (eds.) Political Institutions and Public Policy Amsterdam Kluwer Academic Publishers, 1997, s.161

¹¹⁸ Hüssein Kassım,a.g.e, 2003, s.87

Bu çerçevede yakınlaşma sürecinde üye ülkelerin anayasal ve kurumsal yapıları, Avrupalılaşma ve füzyon sonucunda tek bir ortak modele yakınlaşmaya başlarlar. Henüz tek bir ortak modele ulaşılamasa da üye ülkeler arasındaki tarihsel, anayasal, kurumsal ve politik farklılıklar yavaş yavaş azalmaya başlar. Üye ülkelerde politik ve anayasal sistemlerinin değişimine ve birbirlerine yakınlaşmasına yol açan bu süreçte, üye ülkeler AB karar alma sürecinde daha etkin olmayı amaçlamaktadırlar. Fakat yakınlaşma tam olarak “ulusal yapıların homojenizasyonu” anlamına gelmez ya da “ulusal idari yapıların, yasal kültürün, toplumsal ilişkilerin tam anlamıyla reddedilmesi” de değildir.¹¹⁹ Örneğin Fransa'nın bir AB kimliği olmasına rağmen, kendi ulusal kimliğini çok canlı ve diri tutabilmektedir.

Pozitif bütünleşme uyulması zorunlu kesin bir kurumsal model tanımladığından kurumsal yakınlaşmaya yol açar. Politik yakınlaşmada AB direktifleri üye ülkelerde benzer sonuçlar elde edilmesini sağlar. Kurumsal ve politik yakınlaşma ile kıyaslandığında yapısal anlamda yakınlaşma yaşanması daha zordur. Yapısal aynılışma hem formal hem de informal yapıların birbirine yakınlaşmasını içerir. Yapısal yakınlaşma daha çok negatif bütünleşmenin olduğu alanlarda görülür.

120

1.5.2 Farklılaşma

Daha kurumsalcı bir yaklaşımla, üye ülkelerdeki anayasal, kurumsal ve politik farklılıklar çok katı şekilde var olmaya devam eder. Ulusal kurumlar diğer ülkelerdeki ve AB düzeyindeki muadillerinin ne yaptığını dikkate almadan kendi ulusal amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırlar, ulusal düzeyde sorunlarını özerk olarak çözmeye çalışırlar, varolan değerlerini ve yapılarını korurlar. Bu süreçte Avrupalılaşmanın yerini ulusallaşma almıştır ve ulusal kurumların AB kurumları ile bir politik döngü içinde birleşmesi ve işbirliği içine girmesi söz konusu değildir. Böylece kendilerini izole etmiş olurlar¹²¹

¹¹⁹ Risse, Cowles and Caporaso ,a.g.e, 2001,s.232

¹²⁰ y.a.g.e, 2001,s.16 ve Börzel and Risse,a.g.e, 2003,s.73

¹²¹Wessels and Rometsch, a.g.e,1996,s.357

Üye ülkeler arasında kurumsal ve yapısal farklılıkların varolmaya devam etmesi bazı nedenlerle açıklanabilir. İlk olarak AB üye ülkelere direktiflerin uygulanması alanında geniş esneklik tanır. Bu çerçevede üye ülke kurum ve yönetimleri, AB direktiflerine uymak için hangi yolu ve metodu seçeceklerine kendileri karar verir. Böylece birlik içinde ulusal düzenlemeler birbirinden farklı sistemlerle yapılır.¹²² İkinci olarak her politik sistemin birbirinden farklı olan kurumsal sistemleri ve aktörleri, AB'nin uyguladığı baskıya farklı şekillerde cevap verir ve ulusal düzeyde farklı sonuçlar doğmasına yol açarlar. Bir ülkedeki farklı veto noktaları, değimi destekleyen arabulucu ve işbirlikçi kurumların varlığı üye ülkeler arasında farklılıklar olmasına yol açar.¹²³ Ayrıca Avrupalılaştırma süreci ülkelerin tarihi geçmişinden gelen farklılıkları kolay kolay ortadan kaldıramaz. Almanya'nın federalist, Fransa'nın merkezileşmiş ulus devlet yapısı kökleri çok geçmiş yüzyıllara dayanan devlet geleneklerine dayanır. Bunları değiştirmek oldukça zordur.

AB üyesi tüm ülkeler için aslında tam anlamıyla bir yakınlaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Üye ülkelerin kurumsal anlamda uyum sağlayacağı tek bir model de olmadığından heterojen bir resim ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Avrupalılaştırmanın üye ülkeleri birbirine daha benzer bir hale mi getirdiği yoksa farklılaştırdığı mı hala tartışılan bir konudur. Ulus devletler farklı hareket noktalarında yola çıktıklarından farklı Avrupalılaştırma derecelerinden bahsetmek mümkündür.

Sonuç olarak üye ülkelerde farklı sonuçlara yol açsa da Avrupalılaştırmanın ulus devletin yapısını ve ona eklenmiş anlamları değiştirdiği açıktır. Kısaca Avrupalılaştırma üye ülkeler için bir önem ihtiva eder.*(Europeanization matters)*¹²⁴ Fakat Avrupalılaştırmanın *nereye kadar, ne kadar ve/veya ne ölçüde* bir anlam ifade ettiği henüz çok net ortaya konulabilmiş değildir.¹²⁵

---

¹²² Risse, Cowles and Caporaso, a.g.e,2001,s.17-8

¹²³ Börzel and Risse,a.g.e, 2003, s.75

¹²⁴ Cowles an Risse, "Transforming Europe:Conclusion", a.g.e, 2001,s.236

¹²⁵ Markus Haverland, "Does EU Cause Domestic Developments? Improving Case Selection In Europeanisation Research" **West European Politics**, Vol:27, No:1, January 2006, s.136

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA: ADAYLIK SÜRECİNDE DÖNÜŞÜM

2.1 Genel Yaklaşım

Avrupalılaşıma alanında yapılan çalışmalar daha çok içe dönük bakış açısını yansıtır, yani AB üyeliğinin üye devletleri nasıl dönüştürdüğü üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Avrupalılaşıma, AB ile üye devletler arasındaki çift yönlü etkileşim ve süreç olarak değerlendirilmiştir. Fakat son dönemlerde Avrupalılaşıma kavramı sadece üye ülkelerle sınırlandırılmamış ve Avrupalılaşımanın aday hatta AB komşuluk politikasına dahil olan ülkelere de belli ölçüde aktarılabileceği üzerinde durulmaya başlanmıştır.¹²⁶ Bu çerçevede politik koşulluluk ve asimetrik güç ilişkisine dayanan ve yukardan aşağı doğru gerçekleşen Avrupalılaşıma süreci temel çıkış noktasıdır. Böylece, Avrupalılaşıma bir ihraç malzemesi¹²⁷ olarak AB sınırları dışına da taşınabilir ve aday ülkelerde politik, ekonomik ve sosyal sistemlerin dönüşümünün ve özellikle demokratikleşme ve reform sürecinin temel tetikleyicisi haline gelebilir. Bu çalışma kapsamında Avrupalılaşıma daha çok bu çerçevede değerlendirilecektir.

2.2 Aday Ülkelerde Avrupalılaşıma: Kavramsal Farklılık

Avrupalılaşımanın AB'ye katılım anlamında kullanılması, AB' nin genişleme politikası çerçevesinde değerlendirilir ve aday ülkelerin AB ile bütünleşmesi ile yaşanan dönüşüm ve demokratikleşme sürecini ifade eder. Bu durumun en önemli kanıtı olarak komünizmin çökmesinin ardından Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde (ODAÜ) AB'ye adaylığın yol açtığı dönüşüm ve demokratikleşme süreci gösterilebilir . AB'nin orta ve doğu Avrupa genişlemesi ile yeni sınırları Soğuk Savaşın yarattığı Batı-Doğu ayrımını ortadan kaldırmış ve

---

¹²⁶ Literatürde ilk olarak Olsen, AB kural, norm ve prosedürlerinin üçüncü ülkelere aktarılabileceği üzerinde durmuştur. Fakat asıl olarak Heather Grabbe, AB'ye katılım sürecindeki ODAÜ üzerinde çalışarak AB'nin aday ülkeler üzerindeki etkisinin sistematik bir analizini sunmuştur.

¹²⁷ Papadimitriou, a.g.e, 2002,s.4

Avrupa git gide AB anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Avrupalılaşıma da ülkelerin birlik ile olan kurumsal ilişkilerinin yoğunluğu ve birliğin norm ve kurallarına uyum ile ölçülmeye başlanmıştır.¹²⁸

Birliğe 2007 yılında üye olacak Romanya ve Bulgaristan ve adaylık statüsünde olan Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya için de Avrupalılaşıma yaşanan dönüşüm sürecinde temel maniveladır. Böylece, Avrupalılaşıma batıdan doğuya kaymış ve doğuya dönük bir bakış açısı kazanmıştır. Bunun yanında uzun vadede katılım sürecine dahil olması planlanan Batı Balkan Ülkeleri¹²⁹ ve Avrupa Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde üyelik perspektifi verilemeyen ülkeler¹³⁰ için de AB, demokratik, ekonomik ve sosyal sistemlerin dönüşüm sürecinde önemli bir rol modeldir. Açıkça görülmektedir ki, AB koşulluluk stratejisi sadece genişleme politikası ile sınırlı değildir.¹³¹

Avrupalılaşıma, AB'ye üye olmak isteyen ve geçiş sürecinde olan ülkeler için daha çok Batının ekonomik ve demokratik değerlerine dayanan bir sistem kurmak yani Batılılaşma ile eş anlamlı tutulur. Bu çerçevede AB, bu ülkeler için siyasi, ekonomik ve sosyal sistemlerin modernleşmesi için bir referans modeldir. Fakat aynı zamanda Avrupalılaşıma, AB üyeliğinin gereklilikleri doğrultusunda yaşanan kurumsal uyum ve sistematik dönüşüm gibi çok daha spesifik bir anlam da taşır.¹³² Avrupalılaşıma, üyelik amacı taşıyan bu ülkeler için sistematik bir yakınlaşmaya yol açan süreçler serisi haline gelir. Bu sistematik yakınlaşma süreci; ekonomik ve sosyal modernleşme, demokratikleşme ve istikrar sağlama süreçlerinin tamamlanmasıyla gerçekleşir. Bu üç aşamanın tamamlanması bir sonraki aşamaya

---

¹²⁸ Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier, Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research”, **Journal of European Public Policy** , Vol:9, No:4, August 2002,s. 501

¹²⁹ Bosna Hersek,Sırbistan Karadağ,Arnavutluk

¹³⁰ İsrail, Ürdün, Moldavya, Morokko, Filistin, Tunus, Ukrayna, Mısır, Lübnan, Libya ,Cezayir, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Rusya

¹³¹ Judith Kelley,“ New Wine in Old Wine Skins: Promoting Political Reforms Through New European Neighbourhood Policy” **Journal of Common Market Studies**, Vol:44, No:1 2006, s.29-55

¹³² Leeda Demetropoulou, “Europe and the Balkans: Membership Aspiration, EU Involvement and Europeanization Capacity in South Eastern Europe” **Southeast European Politics**, Vol.3 No.2-3,2002,s.89

geçiş için gereklidir. AB 'ye katılım bu çerçevedeki ülkeler için Avrupalılaştırma sürecinin son aşaması olur.¹³³

Aday ülkeler çerçevesinde yapılan değerlendirmede de Avrupalılaştırmanın ne olduğu ve hangi mekanizmalarla aday ülkelere aktarıldığı konusunda ortak bir noktaya varılamamıştır. AB'nin aday ülkelere yarattığı Avrupalılaştırma etkisi ve değişim dikkate alındığında kavram "AB'ye katılım sürecinin ulusal yönetimler üzerindeki etkisi"¹³⁴ yahut "katılımın ulusal yönetimler üzerinde beklenen ve ilerde yer alacak durumları da içeren etkileri"¹³⁵ olarak da tanımlanabilir. Farklı bir bakış açısıyla Wessels Lippert ve Umbach Avrupalılaştırma'yı *AB Avrupalılaştırması* ya da *AB-lileştirme* olarak belirtmişler¹³⁶ ve "tüm ulusal kurumların ilgi alanlarında bir kayma yaşanması, bu kurumların AT-AB karar alma sürecine artan katılımları"¹³⁷ olarak tanımlamışlardır. ODAÜ 'nün dönüşüm sürecinde AB'nin etkisi oldukça güçlüdür fakat Avrupa bütünleşmesi 1989 sonrası ODAÜ'nde yaşana dönüşüm sürecinin sadece bir parçasıdır. Bu nedenle süreci Avrupalılaştırma olarak değil de AB-lileştirme olarak tanımlamak ODAÜ için daha uygun olacaktır.¹³⁸

En basit şekliyle aday ülkeler için Avrupalılaştırma, katılım sürecinde AB norm ve standartlarına uyum yönünde yaşanan dönüşüm sürecini ifade eder. Bu dönüşüm kuralların, prosedürlerin ve politikaların değişimini ifade ediyorsa katı dönüşüm (*hard transfer*); ortak değer ve inançlarda, yapıya geliş şekillerindeki değişimi belirtiyorsa yumuşak dönüşüm (*soft transfer*) olarak adlandırılabilir.¹³⁹ Avrupalılaştırma aday ülkelere bu anlamda hem toplumsal, hem politik ve hem de ekonomik dönüşüme yol açarak özellikle demokratikleştirme ve istikrar sağlama sürecinde temel referans noktası haline gelmiştir.

---

¹³³ y.a.g.e, 2002, s.87-106

¹³⁴ Grabbe, a.g.e, 2001. s. 1014, Heather Grabbe, "Europeanisation Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process", Paper for ECPR Sessions of Wokshpos 22-27 March Turin ,s.7

¹³⁵ Goetz and Hix, a.g.e, 2001,s.980

¹³⁶ Lippert, Umbach, and Wessels, a.g.e, 2001,s.980

¹³⁷ Wolfgang Wessels and D. Rometsch ,a.g.e, 1996,s.328

¹³⁸ Marcin Zaborowski, "Westernizing the East: External Influences in post-Communist Transformation of Eastern and Central Europe", **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, Vol.21, No.1, March 2005, s.24

¹³⁹ Grabbe, a.g.e.,2002 ,s.7

Bu çalışma kapsamında “Avrupalılaşma; demokratikleşmeden çok daha geniş bir kavram olarak, modern Avrupa norm ve değerlerine aşağıda belirtilen ve birbirleriyle etkileşim içinde olan 3 mekanizma yoluyla yakınlulaşması olarak tanımlanacaktır.”¹⁴⁰

- Yasal zorunluluklar: AB’nin hem ekonomik ve politik alanda hem de demokrasi ve insan hakları konusunda üyelik için uyulması zorunlu bağlayıcı yasal normları
- Objektif değişim: Artan bütünlüşme sonucunda müteşebbislerin ve bireylerin ekonomik yapılarının ve çıkarlarının objektif dönüşümü
- Sübjektif değişim: Toplumsal düzeyde değerlerin, kimliklerin, inanç ve beklentilerin sübjektif dönüşümü

2.3 Aday Ülkelerde Avrupalılaşma Süreci

Aday ülkeler için Avrupalılaşma üye ülkelerde olduğundan farklı bir yol izler. Aday ülkeler, AB karar alma mekanizmasına katılamadıkları için kendi Avrupalılaşmalarının kapsamını üye ülkelerle birlikte ortak belirleyemezler. Bunun yerine kurumsal yapı ve politikalarını AB direktifleri, normları ve kuralları ve AB’nin aldığı kararlar yönünde şekillendirirler. Bu bağlamda aday ülkeler Avrupalılaşmanın üye ülkeler gibi “üreticileri” değil “tüketicileri” konumundalardır.¹⁴¹ Bu süreçte aday ülkeler pasif aktörler olarak kendi ulusal çıkarları ve iç politika düzenlemelerini ve tercihlerini Brüksel’e taşıyamazlar.¹⁴²

Genişleme sürecinde önemli bir mekanizma ve araç haline gelen ve yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bu tek yönlü Avrupalılaşma sürecinde taraflar arasındaki

---

¹⁴⁰ Micheal Emerson, Gergana Notcheva, Senem Aydın, Nathalie Tocci, Marius Wahl and Richard Youngs. “The Reluctant Debutante :The EU asa Promoter of Democracy in its Neighbourhood”, **CEPS Working Document** No:223, June 2005,s.4

¹⁴¹ Papadimitriou,a.g.e,2002,s.7

¹⁴² Grabbe ,a.g.e, 2002, s.9

katılım müzakereleri “asimetrik güç ilişkisine”¹⁴³ dayanır. Böylelikle AB, aday ülkeler üzerinde bu asimetrik güç ilişkisine dayanarak uyum yönünde zorlayıcı bir baskı kurabilir, bu ülkelerdeki Avrupalılaşmayı etkiler ve ülkelerin AB müktesebatına en yüksek düzeyde uyumları için bu asimetrik güç ilişkisinden yararlanır. Aday ülkelerde Avrupalılaşmanın temel çerçevesini AB müktesebatı (*acquis communautaire*) belirler. Aday ülkeler, AB karar alma sürecine katılmamalarına rağmen, çubuğun ucundaki üyelik havucu AB mevzuatına uymalarını sağlar. Müzakerelerin başarıyla tamamlanması aday ülkelerin AB’ye girmeden önce AB hukukunu büyük oranda kendi iç mevzuatlarına aktarabilme koşuluna ve yeteneklerine bağlanmıştır.

AB üyeliğinin getireceği kazanımlar ve üyeliğin gerektirdi koşullar aday ülkelerin iç politika tercihlerini etkilemiştir. AB, aday ülkeler için “aktif ve pasif manivela” haline gelmiştir.¹⁴⁴ Aday ülkeler için AB’nin bu manivela özelliği, asimetrik güç ilişkisine dayanan genişleme sürecine ve koşulluluk çerçevesinde yarar yaklaşımı üyelik sürecine dayanır. Pasif manivela, AB üyeliğinin çekiciliği, aktif manivela katılım öncesi süreçte AB üyeliğinin koşulluluğudur.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, aday ülkelerin dönüşüm sürecinde tek aktörün AB olmayabileceğidir. Avrupalılaşmanın yanında küreselleşme süreci gibi dış faktörler, aday ülkelerin yaşadığı modernleşme süreci gibi iç faktörler, yaşanan politik ve ekonomik dönüşümünde önemli rol oynayabilir. Böylece Avrupalılaşma dinamikleri süregelen demokratikleşme, modernleşme ve reform süreciyle kesişmiş olur, AB’nin spesifik düzenlemelerinin hayat geçirilmesi ile devam eder ve sağlamlaşır.¹⁴⁵ Fakat belirtmek gerekir ki; AB, adı geçen ülkelerin dönüşüm sürecinde temel referans noktası olmuştur.

---

¹⁴³ Antoaneta L. Dimitrova. “Enlargement, Governance and Institution Building in CEE: The Case of the EU’s Administrative Capacity Requirement ” ECPR General Conference, Canterbury ,6-8 September 2001,s.3 ve y.a.g.e, 2002, s.13

¹⁴⁴ Milada Anna Vachudova, “The Leverage of EU on Reform in Postcommunist Europe” Paper presented at ECPR Joint Session Workshops, Workshop 4 , Turin, 22-27 March 2002

¹⁴⁵ Grabbe,a.g.e,2002 ,s.8

2.3.1 Katılım Sürecinde Avrupalılaşmanın Aşamaları

Avrupalılaşmanın yol ağtığı dönüşüm süreci karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi çerçevesinde bazı aşamalarda gerçekleşir. İlk bağlantıların kurulmasının ardından kurumsal ilişkilerin belkemiğini oluşturan Avrupa Anlaşmalarının imzalandığı ve yürürlüğe girdiği ilk aşama gelir. İkinci aşamaya katılım için resmi başvurunun yapılmasıyla geçilir. Katılım müzakerelerin resmi olarak başlaması üçüncü aşamadır. Son aşama ise üyelik ve sonrasında yaşanacak gelişmeleri içerir.¹⁴⁶

2.3.1.1 Hazırlık Aşaması

İlk aşama olan hazırlık aşaması, tercihli ticaret ve yardım çerçevesinde AB ile karşılıklı ilişkilerin temelini atıldığı aşamadır. Bu aşamada katılım öncesi süreçte ticaret ve işbirliği anlaşmaları ve mali yardımlar çerçevesinde taraflar arasında ilk bağlantılar kurulur. Örnek olarak Polonya ve Macaristan için bu aşamada PHARE (Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy)¹⁴⁷ programı başlatılmış ve daha sonra tüm ODAÜ' ne yayılmıştır. Ayrıca yine ODAÜ için ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)¹⁴⁸ ve SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development)¹⁴⁹ gibi yardım programları oluşturulmuştur. 1989 yılında komünizmin çökmesinin ardından, AT/AB

---

¹⁴⁶ Avrupalılaşmanın aşamaları için bkz. Gergana Noutcheva ve diğerleri “Europeanization and Secessionist Conflicts: Concepts and Theories”, Bruno Coppieters ve diğerleri (eds.) Europeanization and Conflict Resolution :Case Studies from European Periphery, Ghent: Academia Press, 2004, s.1-50 ve Lippert, Umbach and Wessels, 2001, a.g.e, s.986

¹⁴⁷ PHARE, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine, AB'ye katılmalarına yardımcı olma amacını güden ve AB tarafından finanse edilen üç katılım öncesi mali yardım aracından biridir. Başlangıçta Polonya ve Macaristan'a yardım amacıyla 1989 yılında oluşturulan PHARE programı, halihazırda 8'i AB üyesi toplam 10 ülkeyi (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya ile Bulgaristan ve Romanya) kapsamaktadır.

¹⁴⁸ Katılım öncesi dönemde, AB'ye aday Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin çevre ve ulaştırma altyapısını geliştirmek amacıyla oluşturulmuş bir mali yardım programıdır

¹⁴⁹ Katılım öncesi dönemde, AB'ye aday Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla oluşturulmuş bir mali yardım programıdır.

kullandığı mali yardım koşulluluğu, ODAÜ 'de değişimi sağlayan temel araç olmuş ve Topluluğun bölgedeki etkinliğinin artmasını sağlamıştır.¹⁵⁰

2.3.1.2 Birinci Aşama

AB üyelik sürecinde Avrupalılaştırmanın birinci aşaması, Avrupa Antlaşmaları'nın imzalanmasıyla başlar. Kurumsal ilişkilerin belkemiğini oluşturan Avrupa Anlaşmaları; serbest ticaret alanı kurar, politik diyalogu başlatır ve ülkeleri üyeliğe hazırlar. Avrupa Anlaşmalarının müzakere süreci üç yönüyle üyelik müzakerelerinden ayrılır. İlk olarak üyelik müzakereleri kapsam olarak daha geniştir, üyelik müzakereleri üyelikle sonuçlanırken Avrupa Anlaşmalarının müzakere süreci ortaklıkla son bulur. Üçüncü olarak da bu müzakere süreçlerinin prosedürleri farklıdır. Avrupa Anlaşmaları çerçevesinde AB ve aday ülkeler Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi gibi ortak kurumlar oluşturarak kendileri için bir tartışma platformu kurarlar. Avrupalılaştırmanın bu birinci aşaması, aday ülkelerin temel kurumsal dönüşüm süreçlerinin altyapısını hazırlar

2.3.1.3 İkinci Aşama

İkinci aşamada adaylık statüsü kazanan ülkeler katılım için resmi başvurularını yaparlar. AB katılım sürecinde Kopenhag Kriterleri ile aday ülkelerin takip etmesi gereken yolun ana hatlarını çizer. Bu kriterleri yerine getiren ülkeler müzakerelere başlayabilmek yani bir sonraki aşamaya geçebilmek için kamu yönetimlerini sağlamlaştırma ve modernleştirme adına çalışmalara başlarlar, yasal uyum için gerekli düzenlemeleri yaparlar. Bu süreçte aday ülke yönetimlerinin kararlığı ve AB üyelik sürecine verilen destek çok önemlidir.

Bu aşamada, Avrupa Birliğine aday ülkeler için, her bir aday ülkenin AB'ye katılım yönünde gelişme kaydetmesi öngörülen öncelikli alanların değerlendirildiği Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanır ve AB

---

¹⁵⁰ James Hughes, Gwendolyn Sasse, Claire Gordon, " The Logic of Enlargement Conditionality and Europeanization" Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe : Myth of Conditionality, Palgrave Macmillian, 2004, Great Britain s.16

Konseyi tarafından kabul edilir. Bunun karşılığında Avrupa Birliğine aday ülkeler Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin ne şekilde yerine getirileceğine ilişkin Ulusal Programlarını (UP) Avrupa Komisyonuna sunarlar. Ulusal Programda, AB müktesebatına uyum sağlamak için aday ülkelerin mevzuatlarında yapacakları düzenlemeler, uyum için gerekli beşeri ve mali kaynaklar, AB müktesebatının üstlenilmesi amacıyla geliştirilmesi gereken idari yapı ve tüm bu hususlara ilişkin kısa ve orta vadeli öncelikler takvimi yer almaktadır. Avrupa Komisyonu her sonbahar da her ülke ile ilgili İlerleme Raporu yayınlamaya ülkelerde KOB'da belirtilen öncelikler yönünde ilerlemelerini değerlendirir.

2.3.1.4 Üçüncü Aşama

Üçüncü aşama Komisyon'un müzakerelerin başlaması yönünde görüş belirtmesiyle başlar. Müzakerelerin resmi olarak başlaması aday ülkelerde AB Müktesebatının uygulanmasına yönelik tarama (*screening*), kontrol ve izleme (*monitoring*) çalışmalarının yoğunlaşmasına yol açar. Tarama, müzakere sürecinde, aday ülkelerin ulusal mevzuatlarının AB müktesebatına uyum durumlarının tespit edilmesi amacıyla, bu ülkeler ve Avrupa Komisyonunun birlikte yürüttüğü çalışmalara verilen isimdir. AB müktesebatının belirli başlıklar altında¹⁵¹ kapsamlı olarak incelendiği tarama süreci, aday ülkelerin ve Avrupa Birliğinin müzakere pozisyonlarının hazırlanmasına temel teşkil etmektedir.

Aday ülkeler, Katılım Ortaklığı Belgelerinde öngörülen kısa ve orta vadedeki siyasi ve ekonomik önceliklere Ulusal Programlarında yer vererek, AB Müktesebatının uygulanması için daha uzun vadeli bir strateji çizebilirler. AB kaynaklı kurumlar ve prosedürler, bu aşamada aday ülkelerin idari ve politik yapılanmalarını değiştirir. Katılım müzakerelerinin başlaması, idari Avrupalılaştırma süreci için önemli bir dönüm noktasıdır. AB müktesebatı, belirli sayıdaki başlıklar altında açılır ve kapatılır. Aday ülkeler müzakereleri yürütmek için kamu yönetimlerini örgütlerler. Profesyonel ve istikrarlı bir kamu yönetimi oluşturabilmek üyelik yolunda atılan en önemli adımlardan biridir. Çünkü AB, aday ülkelerin AB

---

¹⁵¹ ODAÜ ile yürütülen müzakerelerde AB müktesebatı 31 başlık altında müzakere edilmiştir. Türkiye ile yürütülecek katılım müzakereleri ise 35 başlık altında gerçekleşecektir.

kural ve politikalarını etkin bir şekilde uygulayabilecek idari ve kurumsal kapasiteye sahip oldukları konusunda emin olmak zorundadır. Bu genişleme sürecinde ülkeler katılım sürecinde üyelik için hazır olduklarına AB'yi ikna etmeye çalışırlar.¹⁵²

2.3.1.5 Dördüncü Aşama

Dördüncü aşamada Katılım Anlaşmalarının imzalanması ve onaylanmasıyla AB üyeliği resmen gerçekleşir. AB üyeliğinin gerçekleşmesinin ardından ulusal yönetimler AB'ye bağımlı hale gelirler. Müzakere aşamasında ulusal kamu yönetimlerinde oluşturulan yeni yapılanmalar müzakerelerin bitmesinin ardından varlıklarını korumaya devam ederler. Özellikle yönetim kalitesi ve kamu yönetimlerinin desentralizasyonu alanında yapılan reformlar üyelik sonrasında da kalıcı olurlar.

Agh, ODAÜ 'nün deneyimlerinden yola çıkarak Avrupalılaştırmanın iki aşamada gerçekleştiğini belirtmiştir. İlki genel, ikincisi spesifik Avrupalılaştırma.

Birincisinde, Sovyet bloğunun yıkılması ve komünizmin çökmesiyle ODAÜ genel anlamda yeniden Avrupalılaştırma ve demokratik dönüşüm sürecine girmişlerdir.*(return to Europe)* İkinci aşama ise, daha spesifik düzeyde AB'ye kurumsal uyumu ifade eder. Bu aşamada demokratikleşme süreci AB'nin spesifik düzenlemelerinin hayat geçirilmesi ile devam eder ve sağlamlaşır. Avrupalılaştırmanın ikinci aşamasında en önemli dönüm noktası katılım müzakerelerinin başlamasıdır. Bu iki aşama tamamlandıktan sonraki üçüncü aşama ise AB üyesi olduktan sonra devam eden Avrupalılaştırma sürecidir. AB'ye dahil olduktan sonra sürecin nihai noktaya varmaması iki nedenle açıklanabilir. İlk olarak AB dinamik bir yapıya sahip olduğundan AB Müktesebatı sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Aday ülkeler, üye olduktan sonra da uyum çalışmalarına devam ederler. İkinci olarak genişleme beraberinde bazı yapısal soruları da getirdiğinden birinci ve ikinci aşamada

---

¹⁵² Külli Viks, "Europeanisation and Transformation of Public Administration: The Case of Estonia" Joint research project funded by the Volkswagen Foundation 'Europeanisation' of Public Administration in EU candidate countries from Central and Eastern Europe in the context of transformation and integration, Working paper, 2002, s.11

olduğundan daha esnek ve yaratıcı kurumsal reformlara ihtiyaç duyulur.¹⁵³ Bugün bir çok ODAÜ yukarıda belirtilen sorunları yaşamaktadır. Bu durum hem müzakere sürecinin ve müzakerelerin tamamlanmasının ardından gerçekleşen üyelik sürecinin oldukça zor ve sancılı olduğunun ve AB üyeliğinin bir sihirli değnek olmadığına bir göstergesidir.

2.3.2 Katılım Sürecinde Dönüşüm Mekanizmaları

AB üyelik beklentisi, aday ülkelerin ulusal yönetimlerinde reforma gitmeleri için itici bir güçtür. AB aday ülkeler üzerinde farklı mekanizmalar yoluyla baskı kurarak idari ve kurumsal dönüşüm yönünde bu itici gücü kullanır. Bu mekanizmalar 5 grupta toplanabilir.¹⁵⁴

İlk olarak AB, aday ülkeler için kurumsal ve yasal anlamda bir model oluşturur. AB, aday ülkelerde Katılım Ortaklığı ile kurumsal ve yasal anlamda bir çerçeve çizerek uyum yönünde ilerlemeyi sağlar ve katılım süreci hızlı kurumsal değişim ve reform sürecini teşvik eder. Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) aday ülkelerin AB'ye uyum yönünde kısa ve orta vadede yapması gereken öncelikleri belirler. Avrupa Komisyonu her sonbaharda toplanarak aday ülkenin bu öncelikleri yerine getirmekteki başarılarını değerlendirir ve revize edilmiş KOB'u yayınlamaya bir sonraki yıl için öncelikli önem taşıyan reform alanlarını belirlerler. Bu çerçevede AB'ye üye olabilmek için aday ülkeler, AB müktesebatını (*acquis*) kendi içyapılarına transfer etmek ve varolan AB kural ve normlarıyla uyum sağlamak zorundadırlar. Aday ülkelerdeki yasal boşluklar ve kurumsal eksiklikler belirli başlıklar altında gerçekleştirilecek olan müzakereler öncesinde tarama süreci ile belirlenir, varolan kurumlar güçlendirilir ve/veya yenileri oluşturulur.

İkinci olarak AB, Avrupa Komisyonu tarafından yönetilen fonlar aracılığıyla ve katılım öncesi stratejisi çerçevesinde, üye ülkelerle yürütülen karşılıklı

---

¹⁵³ Attila Ágh, "The Reform of State Administration in Hungary: The Capacity of core ministries to manage the Europeanization", ECPR Joint Session, Workshops 19, Europeanisation and National Political Institutions, Turin, Italy, 22-27 March 2002, s.4-31

¹⁵⁴ Aday ülkelerde Avrupalılaştırma mekanizmaları için bkz. Grabbe, a.g.e, 2001.s 1021-24 ve Grabbe, a.g.e, 2002, s.9-13

programlarla aday ülkelere maddi ve teknik yardımda bulunmaktadır. Aday ülkelere yapılan mali ve teknik yardım, AB norm ve kurallarının aktarımını takviye eder. Çünkü aday ülkeler, bu yardımlardan yararlanabilmek için kurumsal kapasitelerini AB direktifleri çerçevesinde yeniden yapılandırmak zorundadırlar.

Üçüncü olarak AB, belli politika alanlarında eşikler belirleyerek kıyas (*bechmarking*) ve izleme (*monitoring*) yöntemiyle aday ülkelerdeki politik ve kurumsal gelişimi etkiler. Kıyas ve izleme, aday ülkelerin Kopenhag Kriterlerine uyum konusunda attığı adımları özetleyen yıllık İlerleme Raporları ve bu amaca yönelik olarak kısa ve orta vadeli tavsiyeleri içeren KOB ile yapılmaktadır. Komisyon da önemli miktarda finansal ve teknik yardımla süreci desteklemektedir. Bu sayede AB, bazı oyunculara kaynak verebilmekte ve bu oyuncuları meşrulaştırabilmekte, diğerlerini sınırlayabilmektedir. Aday ülkelerin demokratikleşme süreci, öncelikle toplumdaki reform yanlısı unsurlar güçlendirilerek ve ülke içinde fırsat yapıları değiştirilerek etkilenmiştir.¹⁵⁵

Dördüncü olarak AB, eşleştirme (*twining*) programları çerçevesinde aday ülkelere teknik yardımda ve politik önerilerde (*advice*) bulunur. Eşleştirme, AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanmasına yönelik projelerin oluşturulmasında ve hayata geçirilmesinde aday ülkelere yardımcı olmak amacıyla üye ülkelerden görevlendirilen uzmanların, aday ülkelerdeki muadilleriyle belli bir süre (kural olarak en az 12 ay) birlikte çalışmalarını ifade eden terimdir. Bu çerçevede üye ülkelerden bu program kapsamında görevlendirilen memurlar, aday ülke bakanlıklarda ve kamu yönetimin diğer bölümlerinde çalışarak kendi ülkelerinin AB müktesebatını uygulanmasında yaşadıkları tecrübeleri ve uygulamadaki know-how stratejilerini aktarırlar. Eşleştirme mekanizması, aday ülkelerin AB müktesebatını üye ülkeler ile aynı standartlarda uygulayabilmeleri için gerekli yapıların, insan kaynaklarının ve yönetim becerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu süreçte eşleştirme uygulaması aday ülkelerin AB ile yasal uyum ve reform sürecini

---

¹⁵⁵ Kemal Derviş, Daniel Gros, Michael Emerson and Sinan Ülgen, The European Transformation of Modern Turkey, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s.30

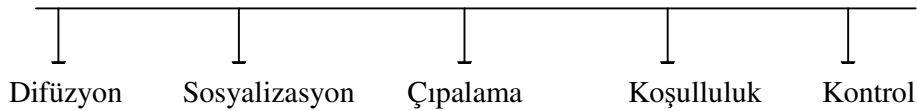
hızlandırmasında ve bu uyumu hayata geçirecek kurumların oluşturulmasında en etkili mekanizmalardan biri olmuştur.¹⁵⁶

Son olarak AB'nin elinde tuttuğu en güçlü araç “kapı bekçiliği” (*gate-keeping*) yani üyeliktir. Aday ülkeler katılım sürecinin farklı aşamalarına ulaşmak, özellikle de adaylık statüsü kazanıp müzakerelere başlamak için AB'nin önlerine koyduğu şartları hızla yerine getirmeye çalışırlar. Böylece aday devletlerin iç yapısal düzenlemeleri, kurumları, politikaları AB kural ve normları ile uyumlu hale gelmeye başlar. AB üyeliği reform sürecinde bir çıpa rolü görür ve önemli değişikliklerin yapılmasını teşvik eder. AB mali yardımları, ticaret anlaşmaları da aday ülkeleri iç politikalarında değişim yönünde teşvik eder, fakat hiçbiri üyelik süreci kadar kesin ve direkt sonuçlara yol açamaz.

2.4 AB Üyelik Sürecinde Koşulluk ve Sosyalizasyon

Akademik literatürde demokratikleşme yönünde yaşanan ulusal dönüşüm sürecinde ve demokratik normların yayılmasında dış faktörlerin oynadığı rol hakkında hala tartışmalar vardır. Fakat literatürün büyük bir kısmı farklı uluslararası dinamiklerin içsel aktörlerle etkileşim içinde politik liberalizasyonu ve/veya demokratik dönüşümü sağlayabileceği üzerinde durmaktadır. Farklı etkiler ve düzeylere bağlı olarak 5 farklı dinamikten söz etmek mümkündür: Difüzyon, sosyalizasyon, çıpalama, koşulluluk ve kontrol¹⁵⁷

Şekil 6: Demokratikleşmenin uluslararası dinamikleri

¹⁵⁶ Dimitris Papadimitriou and David Phinnemore. “Europeanization, Conditionality and Domestic Change :The Twinning Exercise and Administrative Reform in Romania”, **Journal of Common Market Studies (JCMS)** ,Vol:42, No:3, 2004, s.624-25

¹⁵⁷ G. Pridham (ed.) , Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe ,Leicester Press, London, 1991 ve L. Whitehead (ed.), The International Dimensions of Democratization , Oxford University Press, Oxford, 2001

(Kaynak : G, Pridham (ed.), Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe, Leicester Press, London, 1991)

1990 ların ortasından itibaren AB'nin ODAÜ'nde demokratikleşmeyi teşvik eden en önemli aktör haline gelmesiyle, bu literatürün çoğu AB ile ilintili hale gelmeye başlamıştır. Fakat AB'nin yanında, politik ve yasal alanlarda Avrupa Konseyi, askeri ve güvenlik konularında NATO, ekonomi alanında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB), çatışmaların barışçıl yollardan çözümlenmesinde Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar da ODAÜ'nde yaşanan dönüşüm sürecinde etkili olmuşlardır. Bu kuruluşlar, Batı'nın liberal norm ve değerlerinin ODAÜ'ne aktarıldığı uluslararası sosyalizasyon sürecinin temel aktörleri olmuşlardır.

Demetropoulou, ODAÜ'nde AB üyelik sürecinde yaşanan dönüşümü açıklamak için demokratikleşme teorilerini Avrupalılaştırma yaklaşımları ile birleştirerek Avrupalılaştırma mekanizmalarını kullanmıştır. Bu mekanizmalar zorlama (*coercion*) ve taklit etme (*mimetism*) dir. Zorlama; kontrol ve koşulluktan oluşurken, taklit etme ise; rıza ve sirayetten (*contagion*) oluşmaktadır.¹⁵⁸ Bu çalışmada koşulluluk ve sosyalizasyon üzerinden AB'nin ODAÜ'ndeki demokratikleşme sürecinde önemli bir aktör olduğu üzerinde duracağım.

Avrupalılaştırma, aday ülkelerde toplumsal, politik ve ekonomik bir dönüşüme yol açarak özellikle demokratikleşme sürecinde önemli bir ağırlık merkezi haline gelmiştir.¹⁵⁹ Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışma kapsamında Avrupalılaştırma yasal zorunluluklar, objektif ve subjektif değişim yoluyla AB norm ve değerlerine yakınlaşma olarak tanımlanmıştır. Bu karışık süreçleri hayata geçirmek için 2 temel mekanizma vardır: *Koşulluluk ve sosyalizasyon*

---

¹⁵⁸ Demetropoulou, a.g.e, 2002,s.89-90

¹⁵⁹ Aneta Borislavova Spendzharova, "Bringing Europe In? The Impact of EU Conditionality on Bulgarian and Romanian Politics", **Southeast European Politics**, Vol.4, No. 2-3, 2003,s.147

2.4.1 AB Koşulluluk Stratejisi

Koşulluluk (*conditionality*) ; uluslararası kurumların ulusal hükümetleri kendi kural, norm ve politikaları ile uyum yönünde teşvik etmek için kullandıkları temel stratejidir. Koşulluluk stratejisi önceleri daha çok DB ve IMF'in kredi politikaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Fakat son zamanlarda politik koşulluluğun kullanım alanı oldukça hızlı biçimde genişlemiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında NATO, AB ve Avrupa Konseyi, Orta ve Doğu Avrupa'daki çeşitli ülkelere üyelik perspektifi sunarak karşılığında belirli koşullara uyum zorunluluğu getirmişlerdir. "Bu koşullar standart IMF koşulluluğunun çok ötesine geçerek devletlerin sosyo-politik yapılarını etkilemektedir. Bu üç kurum içinde AB koşulluluk politikaları en zorlu ve en kapsamlı olanıdır." ¹⁶⁰

AB koşulluluğu, özellikle DB ve IMF gibi Uluslararası Finans Kuruluşları (UFK) tarafından kullanılan geleneksel koşulluluk stratejisinden farklıdır. UFK koşulluluğu çerçevesinde, yapısal uyuma yol açması amaçlanan spesifik ekonomi politikalarının uygulamasını takiben elde edilecek temel yarar finansmandır. Fakat AB koşulluluğu, belirli koşulların yerine getirilmesi sonucu yararların hemen elde edileceği bir durum oluşturmaz, kendi içinde gelişen bir süreci gerektirir. Koşullar daha karışık, genel ve belirsizdir, tam olarak tanımlanmamıştır. Varılması beklenen hedefler nicel olarak ölçülemez. Uyulması gereken belli ve tek bir model yoktur. ¹⁶¹

Bu çerçevede AB koşulluluk ilkesi, kural aktarımı (*rule transfer*)¹⁶² ve bu kurallara ulusal düzeyde uyum için AB'nin izlediği temel stratejidir. AB, liberal demokrasinin normlarını, AB'nin en önemli teşviki ve ödülü olan üyelik için

---

¹⁶⁰ Jeffrey Checkel, "Compliance and Conditionality" **ARENA Working Papers**, Working Paper 00/18, Oslo, 2000, s.4-5.

¹⁶¹ Heather Grabbe, "EU Conditionality and the Acquis Communautaire" **International Political Science Review**. 25(3), 2002a, s.252

¹⁶² Kural aktarımı, AB üyesi olmayan ülkelerin AB kurallarına uyumunu ve ulusal düzeyde bu kuralların içselleştirilmesini ifade eder. İçselleştirme, AB yasalarının iç hukuk aktarımını, AB kurallarına göre ulusal kurumların yeniden yapılandırılmasını ve /veya AB standartlarına uygun olarak iç politika uygulamalarının değiştirilmesini içerir.

olmazsa olmaz koşul haline getirerek, koşulluk politikasını aday ÷lkelerin dönüşüm sürecine yardımcı olmak için bir araç olarak geliştirmiştir.¹⁶³

AB koşulluluğunun normatif gelişim aşamaları Avrupa Anlaşmaları, Kopenhag Kriterleri ve AB Antlaşması'dır.¹⁶⁴ Avrupa Anlaşmaları ile ÷lkeler; insan hakları, hukukun üstünlüğü ve temel haklar üzerine kurulu çoğulcu demokrasiye, serbest ve demokratik seçim esasına dayalı çok partili sisteme, market ekonomisi prensibine ve sosyal adalete bağlılıklarını teyit ederler.

1993'te Kopenhag'ta yapılan Avrupa Konseyi Zirvesinde tam üyelik için gerekli siyasal ve ekonomik koşullar tespit edilmiştir. Kopenhag Kriterleri çerçevesinde “üyelik için, aday ÷lke; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarına saygı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalı,iyi işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesine sahip olmalı ve siyasal birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerine bağlı olmalı ve AB'nin aldığı ve alacağı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlama kapasitesine sahip olmalıdır.”¹⁶⁵

AB Antlaşması Madde 49'da, “Madde 6(1) de belirtilen prensiplere saygı gösteren her Avrupa ÷lkesi birliğe üye olmak için başvurabilir” denmiştir. Birliğin üzerine kurulduğu bu prensipler; özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel haklara saygı ve hukukun üstünlüğüdür.¹⁶⁶

Beşinci genişleme süreci ile birlikte Avrupa Birliği terimleri içindeki yerini sağlamlaştıran koşulluluk ilkesinin temelinde kısaca AB müktesebatına uyum yatar. Kopenhag kriterleri olarak bilinen adaylık kriterleri ile sağlamlaştırılan bu ilke, son genişlemede belirlenen yeni yöntemin belkemiğidir.¹⁶⁷ Bu bağlamda son genişleme dalgasında AB'nin koşulluluk stratejisinin kapsamı genişletilmiş ve aday ÷lkelerden

¹⁶³Derviř ve diğerleri, a.g.e, 2004,s.29

¹⁶⁴ Hughes, Sasse and Gordon, a.g.e, 2004, s.20

¹⁶⁵ EU Presidency Conclusions, Copenhagen European Council, 12-13 December 2002 N4000/02,s.14 http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf

¹⁶⁶ The Consolidated Version of the Treaty of EU,1997

¹⁶⁷Elif Kurşunlu “AB Müktesebatının Uygulanması Çerçevesinde İdari Kapasite” ABGS Uzmanlık Tezi, 2004, Ankara, s.12

hem Kopenhag Kriterlerine hem de AB müktesebatına maksimum düzeyde uyum istenmiştir.¹⁶⁸ Ayrıca aday ülkelere müzakere edecek alan bırakılmamıştır. Bu durum AB'yi süreçte egemen aktör haline getirir. AB'nin süreçteki egemen durumu, taraflar arasındaki asimetrik ilişkinin temelini oluşturur.

AB koşulluluk ilkesinin temelinde, ticaret ve işbirliği anlaşmalarından ortaklık anlaşmalarına ve tam üyeliğe kadar giden ödüllendirme/ceza stratejisi yatar. Bu strateji çerçevesinde, hedef ülke koşulları kabul ederse AB, söz konusu ülkeyi ödüllendirir.¹⁶⁹ AB üyeliği sopanın ucundaki havuç haline gelir. Bu durum normların içselleştirilmemesi tehlikesine yol açabilmektedir. Yani yapılan reformlar, demokratikleşme için değil sopanın ucundaki havucu yemek için yapılır. Belirtmek gerekir ki, normların içselleştirildiği sosyalizasyon süreci olmadan koşulluluk tek başına yaşanan dönüşümü açıklamak için yetersiz kalmaktadır.

2.4.1.1 AB Koşulluluk İlkesinin Başarı Kriterleri

Koşulluluk ilkesinin, bir ülkede AB normları çerçevesinde demokratikleşmeyi sağlayabilmesi ve etkin hale gelebilmesi için bir takım kriterlerden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki kredibilite yani güvenirliliktir. AB'nin kural aktarımı stratejisinin başarısı, üye ülkelerin önüne koşullar koyan kuralların bir üyelik perspektifiyle birlikte verilmesine bağlıdır. Söz konusu ülkenin, AB ile ilişkileri kesinlik kazandığında ve yasal bir zemine oturduğunda AB'nin kredibilitesi artar. AB üyeliği sürecinde bir çıpa rolü görür ve önemli değişikliklerin yapılmasını teşvik eder. AB mali yardımları, ticaret anlaşmaları da aday ülkeleri iç politikalarında değişim yönünde teşvik eder fakat hiçbir üyelik süreci kadar kesin ve direkt sonuçlara yol açamaz. Bu durumda, ülkeler için bu koşullara uyum sağlamak en birincil öncelik haline gelir ve diğer alternatif yollar ve iç engeller daha kolay saf dışı bırakılır.

---

¹⁶⁸ Grabbe, a.g.e,2001, s.1014-1015 ve Grabbe, a.g.e, 2002 ,s.4-6

¹⁶⁹Paul Kubicek, "The European Union and Grassroots Democratization in Turkey" **Turkish Studies**, Vol:6, No:3, 2005, s.362

AB koşulluluğu, aday ülkenin ileriye yönelik uyum yönünde adım atmasını, eylemsizlik halinin ortadan kalkmasını ve bazı alanlarda kurumsal model oluşturmak için gerekli iç politik konsensüs arayışından kaçınılmasını sağlar. Bu durum kurumsal değişim için gerekli reformların hızla hayata geçirilmesi için AB'yi bir taahhüt aracı haline getirir.¹⁷⁰

Uyum maliyeti (*domestic adaptation cost*) koşulluluk stratejisini etkileyen bir diğer faktördür. Bu anlamda üzerinde durulması gereken nokta; ülkenin nedensellik mantığı çerçevesinde AB kurallarına; ödüllerin uyum maliyetini geçtiği takdirde uyum sağlayacağıdır. “Bu maliyet – yarar dengesi ;(*cost-benefit balance*) **i**)koşulların belirginliğine, **ii**)ödüllerin gerçekleşme hızına ve ölçüsüne **iii**)tehdit ve taahhütlerin kredibilitesine ve **iv**) uyum maliyetinin düzeyine bağlıdır.”¹⁷¹ Bu bağlamda koşulların belirginliği, kazanımların büyüklüğü ve gerçekleşme hızı, tehdit ve taahhütlerin inandırıcılığı ve uyum maliyetinin miktarı, AB kurallarının karşı tarafa aktarımının etkinliğini belirler.

Üyelik, koşullar ve zorunlulukların (Kopenhag Kriterleri ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi) önceden belirlenip aday ülkelerin önüne konduğu; ödüllendirmenin (müzakerelerin başlaması) ise daha sonra gerçekleştiği bir süreçtir.¹⁷² Bu durum koşulluluğun etkinliğinde önemli rol oynar. Bu çerçevede katılım için reformların kısa ve orta vadede yapılması gerekir, fakat yararları uzun vadede ulaşılır. Bu bağlamda bazı sorunlar oluşabilir. İlk olarak uzun vadenin öngörülemezliği, kazanılacak yararların değerini ve reform süreci için varolan teşvik ve desteği azaltır. İkinci olarak, üyelik perspektifi yakın ve kesin olmadan aday ülkeler reform sürecinde isteksiz olabilirler, reformları erteleyip süreci yavaşlatabilirler.

Tüm bunların yanında AB kurallarının, normlarının ve politikalarının varolan ulusal kural, norm ve politikalarla uyum içinde olması, uyum yönünde yaşanan

---

¹⁷⁰ Grabbe, a.g.e, 2002a,s.263

¹⁷¹ Schimmelfennig and Sedelmeier, a.g.e,2004, s.664

¹⁷² Nathalie Tocci, “ Europeanisation in Turkey : Trigger or Anchor for Reform ?” **South European Society and Politics**, Vol: 10, No:1, April 2005,s.78

reform sürecinin güçlü ve geniş bir politik taban tarafından sahiplenilmesi,¹⁷³ sivil toplum ve kamuoyu desteği, politik kültür, diğer alternatiflerin yokluğu ve derinleştirilmemiş olması, varolan uluslararası bağlantılar ve işbirliği koşulluğunun başarı ve verimliliğini etkileyen diğer faktörlerdir.

2.4.1.2 AB Koşulluluk Türleri

Koşulluluk stratejisi, üyelik yolunda olan ülkelerin Avrupalılaşıma sürecinde önemli bir kaldıraç haline gelir.¹⁷⁴ İki tür koşulluluktan bahsetmek mümkündür. İlki, insan hakları ve liberal demokrasi normları gibi AB'nin temel politik prensiplerini içeren “demokratik koşulluluktur”. Diğeri ise *acquis communautaire* olarak bilinen AB Müktesebatının spesifik kurallarına dayanan ve çok geniş bir alanda değişimi gerektiren “*acquis* koşulluluğudur.”¹⁷⁵ AB Koşulluluğu, formal ve informal koşulluluk olarak da ikiye ayrılabilir. Formal koşulluluk, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde katılım için açıkça belirtilen ön koşullardan ve AB müktesebatının yasal çerçevesinden oluşur. İnfomal koşulluluk ise belirli sonuçlara ulaşabilmek için Komisyonun yaptığı önerilerden ve uyguladığı baskıdan oluşmaktadır.¹⁷⁶

AB Müktesebatı, Toplulukların kuruluşundan itibaren çıkartılan ve sürekli olarak gelişen düzenlemelerin tümünü ifade eder. Topluluk müktesebatının, Avrupa Birliğine üye olmak isteyen ülkeler tarafından üstlenilmesi zorunludur. Fakat AB, kendi içinde sürekli gelişen dinamik bir yapı olduğundan, müktesebat da sürekli gelişmekte ve değişmektedir. Bu çerçevede, koşulların sabitlenmiş ve kesin olmaması ve sürekli yenilerinin eklenmesi, AB'yi aday ülkeler için hareketli bir hedef (*moving target*) haline getirmiştir.

Demokratik koşulluluğun temelinde ise Kopenhag Kriterleri yatar. 1993'te Kopenhag'ta yapılan Avrupa Konseyi Zirvesinde tam üyelik için gerekli siyasal ve

---

¹⁷³ Sahiplenme problemi için bkz. Checkel, a.g.e, 2000,s.3

¹⁷⁴ James Hughes, Gwendolyn Sasse, Claire Gordon, “The Ambivalence of Conditionality: Europeanization and Regionalization in Central and Eastern Europe” ECPR Joint Sessions Workshop 4: Enlargement and European Governance , Turin, Italy, 22 - 27 March 2002, s.2-4

¹⁷⁵ Schimmelfennig and Sedelmeier,a.g.e, 2004, s.669

¹⁷⁶ Hughes, Sasse, Gordon, a.g.e, 2004, s.26

ekonomik koşullar tespit edilmiştir. AB'ye katılım için Kopenhag Kriterlerinin oluşturulması üyeliği daha da zorlaştırırken, bu kriterlerin kısa ve net bir biçimde ifade edilmesine karşın somut olarak ölçülmesinin neredeyse imkansız ve çok genel olması süreci diğer genişleme dalgalarından farklılaştırmıştır.¹⁷⁷ Kriterlerin bu denli yoruma açık olması koşulluluğun etkinliğini sınırlar.

Kopenhag Kriterleri çerçevesinde “üyelik için, aday ülke;

- demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarına saygı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır
- iyi işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesine sahip olmalıdır.
- siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerine bağlı olmalı ve AB'nin aldığı ve alacağı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlama kapasitesine sahip olmalıdır”.¹⁷⁸

Bu çerçevede, aday ülkelerin AB Müktesebatını uygulamak için gerekli idari kapasiteye sahip olmaları üyelik için yeterli görülmemiş ve demokratikleşme ve ekonomik reform sürecinin temel motoru olan ekonomik ve siyasi kriterler eklenmiştir. Böylece AB, diğer üye ülkelerden farklı olarak hükümetlerin hem yasama, hem yürütme hem de yargı organlarının yapı ve işleyişlerini ve çok farklı politika alanlarını etkileyebilecek hale gelmiştir.

2.4.2. Sosyalleşme Süreci

Sosyalleşme (*socialisation*), normların bir partiden diğerine geçirildiği bir öğrenme sürecidir, bu sürecin son aşaması normların içselleştirilmesidir.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ A.Mayhew. Recreating Europe: The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 162 ve Grabbe, a.g.e, 2002a ,s.263

¹⁷⁸ EU Presidency Conclusions, Copenhagen European Council, 12-13 December 2002 N4000/02,s.14 http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf

¹⁷⁹ Jeffrey Checkel, “International Institutions and Socialization” **ARENA Working Papers**,WP 99/5 1999a, s.3, Risse-Kappen, Thomas (1991) “Public Opinion,

Demokratik normların içselleştirilmesi, değer ve inançların değişmesi yani sosyalizasyon kural aktarımını sağlayan ve ilgili ülkenin Avrupalılaşıma yönündeki değişim sürecini etkileyen bir diğer modeldir.¹⁸⁰ AB norm ve kurallarının karşı tarafa aktarımı ve uygulanması, zorlama yerine ulusal aktörlerin AB tarafından sosyalleştirildiği süreçte sosyal öğrenme ve ikna yoluyla da gerçekleşebilir.¹⁸¹ Bu model koşullulukta olduğu gibi ceza/ödül mantığına dayanmaz. AB norm ve standartları ile sadece bir örnek olarak durur.

Normların içselleştirilmesi, ikna, diyalog ve sosyalizasyonun sonucu olarak taraflar arasında yakınlaşma (*convergence*) gerçekleşir.¹⁸² Sosyalizasyon, AB ve ulusal aktörler (hükümet ve iş çevreleri, sivil toplum, üniversiteler vb. hükümet dışı aktörler) arasındaki etkileşimde dayanır. Bu çerçevede aktörler reform sürecine dahil olurlar ve yaşanan dönüşüm sürecinden etkilenirler. Bu modelde sürece dahil olan aktörler içselleştirilen değerler ve normlar ile motive edilirler, ödüller ve koşullar üzerinde pazarlık yapmak yerine kuralların meşruluğu ve davranışların uygunluğunu tartışırlar. Kural aktarım ve kurallara uyum sağlama sürecini, zorlama yerine ikna ve kompleks öğrenme süreci karakterize eder.

Sosyal öğrenme modelinin temelinde, en genel olarak bir ülkenin AB kurallarına, kuralların uygunluğuna ikna edildiği ölçüde uyum sağlayacağı yatar. Dış güçlerin meşru olarak görülebilmesi için sağlamaya çalıştıkları normların söz konusu ülkede varolan gelenekler, değerler ve çıkarlara belirli ölçüde uyması gerekir (Checkel bunu “kültürel uygunluk” olarak adlandırmıştır)¹⁸³ Kültürel uygunluk, bir organizasyonun içindeki ve dışındaki aktörlerin ortak kimlik, temel değer ve

---

Domestic Structures and Foreign Policy in Liberal Democracies.” **World Politics** 43 (July): 479-512, Ikenberry, G. John and Charles Kupchan (1990) “Socialization and Hegemonic Power.” **International Organization** 44 (Summer), Jeffrey Checkel, “Social Construction and Integration” **Journal of European Public Policy**, Vol:6 No:4 1999b, Frank Schimmelfennig, “The International Socialization in New Europe”. **European Journal of International Relations**, Vol:6, No:1

¹⁸⁰ Micheal Emerson and Gergana Notcheva, “From Barcelona Process to Neighbourhood Policy” **CEPS Working Document** No:220 March 2005, s.13

¹⁸¹ Kubicek, a.g.e, 2005, s.362

¹⁸² Paul Kubicek, **The EU and Democratization**, Routledge, 2003, New York, s.12

¹⁸³ Jeffrey Checkel, “Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe” **International Studies Quarterly**, 43, 1999, s.83-144

inançları birlikte paylaşma derecesidir.¹⁸⁴ Bu çerçevede AB kurallarının ve kural aktarım sürecinin meşruiyeti, AB kurallarının varolan ulusal kurallar, değerler ve normlar ve ek olarak diğer uluslararası organizasyonların kuralları ile uyum içinde olmasına dayanır.¹⁸⁵

Belirtmek gerekir ki; hem koşulluluk hem de sosyalizasyon Avrupalılaşıma mekanizmasının aday ülkelerde hayata geçirilmesinde önemli stratejilerdir. Her iki durumda da AB güçlü bir rol modelidir.¹⁸⁶ Koşulluluk stratejisinin yol açtığı dönüşüm daha kısa vadede gerçekleşir. Bu nedenle Avrupalılaşımanın ilk aşamalarında rasyonalist kurumsalcılık değişim için daha etkin bir mekanizma haline gelir. AB koşulluluğu ne kadar güçlü, üyelik ödülü ne kadar cezp edici olursa olsun toplumda insanların zihinlerine gömülü olan inançların, değerlerin ve geleneklerin aniden değişmesi beklenemez ve uyumu garanti edemez Daha derin ve köklü değişiklikler, değerlerin, kimliklerin ve çıkarların dönüşümü ise daha uzun vadede norm içselleştirme ve sosyalizasyonla gerçekleşir. Avrupalılaşımanın daha sonraki aşamalarında sosyolojik kurumsalcılık öne çıkar.¹⁸⁷

Koşulluluk stratejisi çerçevesinde Avrupalılaşıma daha çok idari, kurumsal ve politik düzeyde gerçekleşir ve hükümetler arası materyal pazarlık esasına dayanır. Hükümet dışı aktörler ilk aşamada saf dışı bırakılır. Sosyalizasyon ve sosyal öğrenme ile farklı aktörler sürece dahil edilmiş ve Avrupalılaşıma toplumsal ve söylemsel düzeye indirgenebilmiştir. Bu süreçte sosyal aktörlerin rolü yanında AB destekli projeler, eğitim ve değişim programları ve özellikle de eşleştirme projeleri sosyal etkinin artması açısından oldukça önemlidir. Ulusal aktörlerin sosyalleşmesi açısından eşleştirme son derece önemlidir.

Sosyalizasyonun, Avrupalılaşıma sürecine sivil toplum ve özel sektör kuruluşları, üniversiteler, bilimsel kuruluşlar gibi hükümet dışı aktörleri dahil etmesi

---

¹⁸⁴ Schimmelfennig, Sedelmeier, a.g.e, 2002, s.513

¹⁸⁵ Schimmelfennig, Sedelmeier, a.g.e., 2004,s.668

¹⁸⁶ Emerson ve diğerleri ,a.g.e,2005,s.5

¹⁸⁷ Micheal Emerson and Gergana Noutcheva, "Europeanisation as a Gravity Model of Europeanisation" **CEPS Working Document** , No:214 ,2004,s.4-5

nedeniyle uzun vadede demokratikleşmeyi politik koşulluktan daha çok tetiklemesi beklenir.

2.5 Türkiye'nin Avrupalılaşma Süreci ve AB Etkisi

Günümüzde özellikle 1999 Helsinki Zirvesi'nin ardından Türkiye'de yaşanan dönüşüm süreci AB-lileşmenin en güçlü şeklidir. AB ile ilişkilerinin somut ve kesin bir aşamaya varmasıyla hızlı bir dönüşüm süreci başlamış ve Avrupalılaşma düşüncesi hem bir derinlik kazanmış hem de farklı boyutlara taşınmıştır. Türkiye'de yaşanan Avrupalılaşma süreci daha çok demokratikleşme olarak yorumlanır ve siyasal bir Avrupalılaşma olarak görülür.¹⁸⁸ Avrupa bütünleşmesinin, Türkiye'deki ulusal kurumsal yapılara ve politik süreçlere etkisini kapsar ve Türkiye'nin makro sosyo-politik yapıdaki dönüşümünü analiz eder. Bu kapsama ekonomik bütünleşme ve dönüşüm süreci de eklenebilir. Bu kapsamda AB'nin koşulluluk politikası, bu dönüşümde en etkili mekanizmalardan biridir.

2.5.1 Koşulluluk İlkesi ve Türkiye

Türkiye de ODAÜ ile aynı koşulluluk stratejisine dahildir. 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin önüne açık ve net olarak tanımlanmış kriterler ve hedefler konmuş, Kopenhag kriterleri yerine getirilmediği sürece AB üyeliğinin gerçekleştirilemeyeceği açıkça belirtilmiş ve Türkiye'ye AB'nin koşulluluk/uyum prensiplerine uyma zorunluluğu getirilmiştir.

AB koşulluluğunun etkinliğini; Türkiye, Letonya ve Slovakya örnekleri temelinde kıyaslamalı olarak ölçen Schimmelfennig, Engert ve Knobel ¹⁸⁹ AB koşulluluğunun Türkiye'de ilk önemli etkilerini adaylığın ardından gelen ilk üç yıl içinde ürettiğini ve TBMM'nin çok önemli anayasal ve yasal değişiklikler yaptığını belirtmişlerdir. Yapılan bu anayasal ve yasal reformlar açıkça AB'den gelen baskı

---

¹⁸⁸ Meltem Müftüler Baç, "Turkey's Political Reforms and Impact of European Union" **South European Society and Politics**, Vol: 10 No:1 April 2005,s. 30

¹⁸⁹ F. Schimmelfennig , S. Engert and H. Knobel, " Costs ,Commitment and Compliance :The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", **Journal of Common Market Studies**, Vol: 41 No: 3, 2003 ,s. 495-518

ile ilişkilidir.¹⁹⁰ Bu çerçevede AB koşulluluğunun Türkiye'deki en kuvvetli etkisi Ağustos 2002'de gerçekleştirilen reformlarda görülebilir. İdam cezasının kaldırılması, Türkçe dışındaki dillerde yayın ve eğitim hakkı gibi hükümleri içeren bu reform paketi devletin üniter karakteri göz önüne alındığında oldukça radikal adımlar olarak değerlendirilmiştir.

Yazarlar çalışmalarında, Türkiye ile ilgili bazı sonuçlara varmışlar ve Türkiye'de yaşanan dönüşüm sürecini “formal uyum” düzeyine indirgemişlerdir. İlk olarak Türkiye'de yaşanan politik dönüşüm sürecinin arkasındaki itici güç, 1999 yılında adaylık statüsünün kazanılmasıyla ilintili olarak somutlaşan üyelik perspektifidir. İkinci olarak AB koşulluluğun etkiliğini ve uyum sürecini, temelde hükümetin yaptığı “politik maliyet/yarar hesaplamaları” belirlemiştir. Bu süreçte üyeliğin getireceği sosyal kazanımlar ve koşulların meşruluğu, materyal ödüller kadar etkili olamamıştır. Politik katılım ve sivil toplumun etkinliği yeterli düzeyde olmadığı için toplumsal aktörler de süreç içinde zayıf kalmışlar, uyum daha çok “hükümetlerarası düzeyde” yürütülmüştür. Son olarak özellikle 2001 ve 2002 yılında gerçekleştirilen reformların, AB'nin Türkiye için çok önemli kararlar alma arifesinde yapılmış olması, Türkiye'nin yaptığı “maliyet/yarar hesaplamalarının” bir göstergesi olmuştur.¹⁹¹

Kubicek¹⁹² de Türkiye'de son dönemde yaşanan reform sürecinin zamanlamasına dikkat çekerek bu süreci, AB politik koşululuk stratejisinin başarılı bir uygulaması olarak değerlendirmiştir. Demokratik normların kabulü ve içselleştirilmesinden çok koşululuk ilkesinin gerekliliklerine “araçsal” bir uyum sağlandığını ve ciddi bir halk desteği olmadan daha çok dışarıdan yapılan baskı ile reform sürecinin gerçekleştiğini belirtmiştir. AB'nin sunduğu ya da sunacağı materyal teşvikler, bu siyasi reformların uygulanmasın yol açabileceği olası maliyetlere değeyeceği konusunda aktörleri ikna etmiştir. Bu çerçevede reformlar uygunluk mantığından çok “nedensellik mantığı” temelinde yapılmıştır

---

¹⁹⁰ Mehmet Uğur, “ Europeanisation and Convergence via Incomplete Contracts :The Case of Turkey” K. Featherstone and G. Kazamias (eds.) *Europeanisation and Southern Periphery*, London Frank Cass ,s. 233

¹⁹¹ Schimmelfennig , Engert, Knobel,a.g.e, 2003,s. 495-518

¹⁹² Paul Kubicek, a.g.e, 2005, s. 362-366

“AB koşulluluğu ve üyelik yönünde güçlü ve yüksek oranda kurumsallaşmış bir AB çıpası olmadan son dönemde yaşanan bu kapsamlı, köklü ve radikal reform sürecinin bu kadar kısa sürede gerçekleşmesinin oldukça güç olacağı açıktır.”¹⁹³ Uzun yıllar boyunca demokratikleşme alanında sorunlar yaşayan Türkiye’nin yaşadığı bu süreç tek başına olmasa da politik koşulluluğun başarılı olarak uygulandığının bir kanıtıdır.

Burada altını çizmek istediğim 2 temel nokta var. İlki, yaşanan değişimin tamamen dış kaynaklı bir süreç olmadığı, reformların AB koşulluk ilkesi ve hükümetin maliyet-zarar hesabı çerçevesinde sadece AB üyeliğinin sağlayacağı materyal yararları ulaşmak için değil de kendileri için yapan AB yanlısı reformcu ulusal aktörlerin ve bu sürecin arkasındaki toplumsal baskının varlığıdır. Aksi takdirde Türkiye’de yaşanan dönüşüm süreci sadece AB koşulluluk stratejisi çerçevesinde değerlendirmek çok sınırlı, yüzeysel ve yetersiz kalacaktır.

İkinci nokta ise bu geçiş döneminin iki aşamada gerçekleşecektir. Türkiye’de yaşanan reform sürecinin ilk aşamasında yani normlara anayasal uyum çerçevesinde koşulluluk temelli rasyonalist kurumsalcılık değişim için daha etkin bir mekanizma haline gelmiş, reformlar uygunluk mantığından çok nedensellik mantığı temelinde yapılmıştır. Çünkü koşulluluk stratejisinin yol açtığı dönüşüm daha kısa vadede gerçekleşir. Koşulluluk stratejisi çerçevesinde Avrupalılaşıma daha çok idari, kurumsal ve politik düzeyde yaşanır ve hükümetler arası materyal pazarlık esasına dayanır. Hükümet dışı aktörler bu aşamada saf dışı bırakılır. Avrupalılaşımanın bu ilk aşamalarında AB, sürücü koltuğunda oturmaktadır, sivil toplumun önemli bileşenleri ise yolcu koltuğunda gitmektedirler.

Fakat ikinci aşamada kademeli içselleştirmenin gerçekleşmesiyle AB’nin merkezi rolü el değiştirecektir. Daha derin ve köklü değişiklikler, değerlerin, kimliklerin ve çıkarların dönüşümü ise daha uzun vadede norm içselleştirme ve sosyalizasyonla gerçekleşir. Bu sosyal öğrenme sürecinde kazandıkları yeterlilik

---

¹⁹³ Müftüler Baç, a.g.e, 2005, s. 30

sayesinde yola indiklerinde AB yerini, Türkiye’deki reform yanlısı ögelere bırakacak ve reformlar için koruyuculuk görevini üstlenecektir.¹⁹⁴ Böylece söylenebilir ki, Avrupalılaştırmanın daha sonraki aşamalarında sosyalizasyon temelli sosyolojik kurumsalcılık öne çıkar. Sosyalizasyon ve sosyal öğrenme ile farklı aktörler sürece dahil edilebilecek ve Avrupalılaştırma toplumsal ve söylemsel düzeye indirgenebilecektir. Sosyalizasyon, Avrupalılaştırma sürecine hükümet dış aktörleri dahil etmesi nedeniyle politik anlamda çoğulculuğu sağlayacak, demokratikleşmeye ivme kazandıracaktır.

2.5.1.1 Türkiye’de Koşulluluk İlkesinin Etkinliğini Belirleyen Faktörler

AB üyelik sürecindeki ülkelerin çoğu için koşulluluk dönüşüm ve demokratikleşmenin ardındaki itici güçtür. Türkiye için de özellikle 1999 Helsinki zirvesinin ardından koşulluluk ilkesinin etkisi fark edilebilir biçime artmıştır.

Daha önce koşulluluk ilkesinin, bir ülkede AB normları çerçevesinde demokratikleşmeyi sağlayabilmesi ve etkin hale gelebilmesi için bir takım kriterler olduğundan bahsetmişim. Bu aşamada bu kriterleri Türkiye için değerlendirmeye çalışacağım.

Koşulluluğun etkinliğini belirleyen ilk kriter kredibilite yani güvenilirliktir. Helsinki zirvesinde Türkiye’ nin aday ülke statüsü kazanması AB ile süregelen çalkantılı ilişkilerin kesinlik ve netlik kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca 2001 yılında KOB’un yayınlanması ve mali yardımların önemli ölçüde artırılması sürecin önemini ve meşruluğunu artırmıştır. Tüm bu gelişmeler koşulluluğun kredibilitesini ve inandırıcılığını artırmıştır. Bu aşamadan sonra, AB üyelik sürecine verilen destek artmaya başlamıştır.

Uyum maliyeti koşulluluk stratejisini etkileyen bir diğer faktördür. Daha önce de belirtildiği gibi bir ülke nedensellik mantığı çerçevesinde AB kurallarına, ödüllerin uyum maliyetini geçtiği takdirde uyum sağlayacaktır. Bu maliyet/yarar

¹⁹⁴ Leda-Agapi Glyptis., “The Cost of Rapprochement :Turkey’s Erratic EU Dream as a Clash of Systematic Values” **Turkish Studies**, Vol:6, No:3, September 2005, s.420

dengesi koşulların belirginliği, kazanımların büyüklüğü ve gerçekleşme hızı, tehdit ve taahhütlerin kredibilitesi ve uyum maliyetinin miktarına bağlı olarak koşulluluğun etkinliğini belirler. Türkiye’de AB normlarının uygulanmasının (özellikle ademi merkezîyetçilik, egemenliğin aktarılması ve farklı kimliklerin tanınması konusunda) *devletin milletiyle bölünme bütünlüğünü* tehlikeye sokabileceği ve ulusal güvenlik için tehdit oluşturabileceği yönündeki düşünceler nedeniyle uyum maliyeti oldukça yüksek algılanmaktaydı. Fakat 1990ların sonunda PKK ile silahlı çatışmanın bitmesi, askeri/güvenlik yapılanmasında ciddi değişikliklerin olmasına ve dengenin sivil elementler lehine dönmeye başlamasına yol açmıştır.¹⁹⁵ Bu durum uyum maliyetinin azalmasını sağlamıştır. Fakat yine de sürece ilişkin kaygılar ve şüpheler vardır. Belirtmem gerekir ki, Türkiye’de uyum maliyeti ODAÜ’nden daha fazladır. “Tarihi miras, ulus kurma deneyiminin özellikleri” ve devletin merkezîyetçi, üniter, ulusçu yapılanması, Türkiye’de tutarlı ve kredibilitesi yüksek bir koşulluluk politikasını reform yanlısı öğeleri güçlendirmek için gerekli kılmıştır.¹⁹⁶

Koşulluluğun artan kredibilitesi, inandırıcılığı ve daha düşük algılanan uyum maliyeti koşulluluğun etkinliğini artırmış ve beraberinde değişimi getirmiştir. Bunların yanında tutarlı ve inandırıcılığı yüksek koşulluluk politikası ile güçlenen ve Türkiye’de Helsinki sonrası hiç olmadığı kadar aktif hale gelen AB ve reform yanlısı toplumsal öğeler bu süreçte büyük öneme sahiptir. AB katılım sürecinin sivil toplum örgütleri ve kamuoyu tarafından desteklenmediği sürece başarılı olması oldukça güç olacağı açıktır. Bu durum biraz da AB kurallarının ve kural aktarım sürecinin meşruiyetinin, AB kurallarının varolan içsel kurallar, değerler ve normlar ile uyum içinde olmasına ve reform sürecinin sahiplenilmesine bağlıdır. “Bir toplum kendini Batılı ve/veya Avrupalı olarak tanımlayabildiği yani liberal politik prensiplere değer

---

¹⁹⁵ Ziya Öniş, First Draft “Turkey’s Encounters With the New Europe: Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and The Challenges Ahead”, January 2006, s.8

¹⁹⁶ Ziya Öniş, “Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey –EU Relations in post-Helsinki Era” .Ali Çarkoğlu and Barry Rubin (eds.), Special Issue: Turkey and EU, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics, **Turkish Studies**, Vol:4, No:1, 2003 s.12, Senem Aydın and E. Fuat Keyman, “ European Integration and Transformation of Turkish Democracy” **Centre for European Policy Studies** (CEPS), EU-Turkey Working Papers, No:2, 2004, s.18,

verdiği ve uyum yönünde toplumsal bir baskı oluştuğu ölçüde koşulluluğun etkinliği artar.”¹⁹⁷

Türkiye'nin uzun yıllardır kendisini batılı devletler sistemine ait görmesi ve son dönemlerde demokratikleşme için toplumdaki gelen talepler, koşulluluğun etkinliğini ve meşruiyetini artırmaktadır. Eğer reformlar sadece dışarıdan empoze edilen koşullara uymak için yapılırsa ve geniş ve güçlü bir politik ve sivil taban tarafından sahiplenilmez ve desteklenmezse uyum yönünde teşvik azalır, koşulluluğun başarı şansı düşer ve değişime karşı direnç oluşabilir.

Tüm bunlara, Türkiye'nin AB ile çok uzun yıllara dayanan ortaklık ilişkileri ve ticari bağlantıları eklenince AB, Türkiye için en önemli dış politika hedefi haline gelir ve diğer alternatifleri daha alt sıralara taşır.

Mehmet Uğur üyeliği, koşullar ve zorunlulukların (Kopenhag Kriterleri ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi) önceden belirlenip aday ülkelerin önüne konduğu; ödüllendirmenin (müzakerelerin başlaması) ise daha sonra gerçekleştiği bir süreç olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁸ Bu çerçevede, zamanlamanın (*timing*) koşulluluğun etkinliğinde önemli rol oynar. Türkiye açısından bakıldığında katılımın gerçekleşmesi için kısa ve orta vadede yapılması gereken reformlar KOB'da belirtilmiştir. Oysa üyeliğin en erken 10–15 yıllık bir süreçte gerçekleşeceği ve Türkiye'nin beklediği faydalara bu sürecin sonunda ulaşabileceği göz önüne alındığında, Türkiye'nin kısa vadede çok köklü ve önemli reformları hayata geçirmesi yönündeki çabası olumsuz etkilenmekte ve sürece verilen desteğin azalmasına neden olmaktadır. Tüm bunlara müzakere sürecinin ucunun açık olması ve çeşitli alanlarda getirilen kısıtlamalar ve derogasyonlar dolayısıyla oluşan belirsizlik de eklenince koşulluluğun etkisi azalmakta ve sürece verilen destek düşmektedir.

---

¹⁹⁷ Schimmelfennig, Engert and Knobel, a.g.e, 2003, s.500

¹⁹⁸ Mehmet Uğur, “Testing Times in EU-Turkey Relations :the road to Copenhagen and beyond” **Journal of Southern Europe and Balkans**, Vol:5, No:2 ,s.171

2.5.1.2 Koşulluluk/Kredibilite İkilemi

Türkiye ve AB arasında uzun bir geçmişe sahip olan ortaklık ilişkisine rağmen 1980ler boyunca ve 1990ların ortalarına kadar AB çıpasının nispeten zayıf ve etkisiz olması, mali yardımların sınırlı kalması ve iç politik düzende yaşanan sorunlar (özellikle PKK ile süre giden silahlı çatışma, Kürt ulusalcılığı ve kökten dinci eğilimler) demokratik açılımlara ve farklı azınlıkların kültürel haklarını tanıdığı çoğulcu bir topluma geçişi uzun yıllar engellemiş ve uyum maliyetinin artırarak gerekli reformlar için teşviki azaltmıştır. Bu durum Türkiye AB-ilişkilerinde çıpa-kredibilite ikilemini yaratmıştır.¹⁹⁹ Türk otoriteleri zayıf kalan AB çıpasını, AB tarafının Türkiye'nin üyeliği yönündeki taahhütlerinin zayıflığının bir kanıtı olarak algılamak, AB de Türkiye'nin reform sürecindeki başarısızlığını Türkiye'deki siyasi otoritelerin üyelik yönündeki taahhütlerinin zayıf olmasının bir işareti olarak görmüşlerdir. Böylece, reformların ertelenmesi ve üyelik sürecinin yavaşlaması şeklinde ilerleyen bir kısır döngüye girilmiştir.

Robert Putnam'ın iki düzeyli oyun mantığı çerçevesinde iç politikalar ve dış politika kararları arasındaki sistematik etkileşim ve karşılıklı bağlantılar, ikili ilişkiler ve çatışmaları analiz ederken dikkate alınmalıdır²⁰⁰. Bu çerçevede AB üyelik süreci ve Türkiye'deki iç politik algılamalar ve güçler arasındaki sistematik etkileşim, ulusal düzeyde yaşanan dönüşüm sürecinin seyrini etkiler. Türkiye'de tam üyelik için temel kriterleri yerine getirme kapasitesi ile AB tarafından verilen teşvikler ve atılan somut adımlar (kesin katılım tarihi, mali yardımlar vb.) arasındaki karşılıklı bağlantı ülkedeki reform ve AB üyelik sürecinin seyrini belirler. Ayrıca reform ve AB yanlısı koalisyonların oluşmasını sağlar. Helsinki öncesi Türkiye –AB ilişkilerinde yaşanan çıpa/kredibilite ikilemi ve oluşan kısır döngü bu kapsamda değerlendirilmelidir. Helsinki'de kazanılan adaylık statüsü ile Türkiye-AB ilişkileri içine girdiği bu kısır

---

¹⁹⁹ Mehmet Uğur, *The European Union and Turkey: An Anchor / Credibility Dilemma*, Aldershot:Ashgate , 1999, Nathalie Tocci “Anchoring Turkey to the EU: The Domestic and Foreign Policy Challenges Ahead” Nathalie Tocci and Ahmet Evin (eds), *Towards Accession Negotiations: Turkey's Domestic and Foreign Challenges Ahead*, **EUI Working Paper**, Florence, 2004, s.196

²⁰⁰ Robert Putnam, “ Diplomacy and Domestic Politics:The Logic of Two-Level Games” **International Organization** ,Vol:42, No:3, 1998

döngüden çıkıp düzgün ve doğru işleyen bir gelişim çizgisine oturmaya başlamıştır.²⁰¹

2.5.2 Türkiye'nin Avrupahlaşma Sürecinde Bazı Ulusal/Uluslararası Gelişmelerin Etkisi

Türkiye'de yaşanan politik dönüşüm sürecini sadece AB koşulluluğu ile açıklamak yetersiz olur. Türkiye'de Avrupahlaşmanın etkisi, demokratik koşulluluk ile çizilen çerçeveden daha geniş ve derindir. Son yıllarda demokrasiyi sağlamlaştırmak ve derinleştirmek adına gösterilen reform çabaları, AB koşulluluk faktörünün yanında bazı ulusal ve uluslararası gelişmelerle de ilişkilidir. Bu uluslararası gelişmeler ve AB genişlemesi Türkiye'de siyasi hayatı etkilemiş ve ulusal/uluslararası konuları birbirinden ayırt etmek imkansız hale gelmiştir.

Ulusoy'a göre Türkiye'nin demokratikleşme sürecini hızlandıran olay, 1987'de Avrupa İnsan hakları Mahkemesine (AİHM) bireysel başvuru hakkının tanınmasıdır. Bu reform hem geleneksel egemenlik anlayışı için ciddi bir değişiklik anlamına gelmekte hem Türkiye'yi Avrupa'nın yasal yapılarına bağlamakta hem de Avrupa insan hakları norm ve kuralları ile sosyalleşme sürecine dahil etmekteydi.²⁰² Bu gelişmenin, Ağustos 2002'de yapılan radikal reformlara temel hazırladığı söylenebilir. Türkiye 2002'den bu yana AİHM'in kararlarına uymak için gösterdiği çabaları artırmıştır. AİHM' nin ihlal kararı verdiği adli ve ceza davalarında yeniden yargılanma imkanı getirilmiştir. Yeniden yargılamalar yapılmış ve birçok beraat gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu dönüşüm sürecinde AB, tek bağımsız değişken değildir. AİHM'in yanı sıra Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler (BM) de bu süreçte önemli aktörler olarak yer almıştır. AB, bazı kararların alınmasında bu kuruluşların görüşlerini dikkate almıştır. Örneğin Avrupa Konseyi Kürt kökenli bir milletvekili olan Leyla Zana'nın tutukluluk halinin sona erdirilmesi için Türkiye'yi

²⁰¹ Ziya Öniş, "Diverse but Converging Paths to EU Membership: Poland and Turkey in Comparative Perspective", *East European Politics and Societies* , Vol:18, No:3,2004,s.497

²⁰² Kıvanç Ulusoy , "Turkey's Reform Effort Reconsidered ,1987-2004" *European University Institute Working Papers*, RSCAS No:2005/28, 2005, s.7-17

uyarmıştır. Bir diğ er ö rnekte de BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs Sorununa ç ö züm için sunduğ u plan Avrupa Komisyonu tarafından da desteklenmiştir²⁰³. 1999'dan bu yana Türkiye, hem BM ç erçevesinde ve hem de Avrupa Konseyi ç erçevesinde, önemli sayıda uluslararası insan hakları belgesine katılmıştır.

Tüm bunların yaşanan dönü şüm sürecinde sosyal ve politik faktörlerin göz ardı edilmemesi gerekir. İlk olarak Türkiye'nin yaşadığı radikal demokratik dönü şüm; 1990larda yaşanan politik ve ekonomik sorunlara, artan ş iddet olaylarına ve sosyal huzursuzluğ a verilen bir tepki olarak görülebilir. Bu nedenle 1990ların sonunda PKK ile silahlı ç atışmaların bitmesi ve oluş an barışçıl ortam uyum yönünde yapılması gereken reformlar için uygun ortam hazırlamıştır. İkinci olarak 1980 sonrası özel sektörün, büyük iş ç evrelerinin ve sivil toplumun politik konularda ve demokratikleş me sürecinde söz sahibi olmaya başlaması ve AB üyeliğ ine verdikleri destek, dönü şüm sürecinde önemli aktörler haline gelmelerine yol açmıştır²⁰⁴

Avrupalılaş ma, ulusal hükümetlerin yanında sivil toplum kuruluşları (STK) ve hükümet dışı aktörler de dahil olmak üzere diğ er ulusal ve ulusaltı aktörleri güçlendirip yeni fırsat yapıları ve yetkiler sunarak çok dü zlemli yönetim yapısını teşvik eder. "Bu ç erçevde özellikle son dönemde yapılan reformlar bir ölçüde ulusaltı etnik ve dini grupların Avrupa düzeyinde mobilizasyonun sonucudur."²⁰⁵ AB süreci, bu grupların üzerinde politik taleplerini dile getirmeyi amaçladıkları kurumsal bir platform oluşturmuştur.

Bu süreçte en ç ok dikkat ç eken geliş me, belirtildiğ i gibi STK' ların, Türkiye'nin AB katılım sürecinin en büyük destekçileri haline gelmesi ve üyelik için lobi faaliyetleri yürütmeleridir. Türkiye'nin AB üyelik sürecinin kredibilitesinin artması demokratik değ işimin sürükleyicisi olan STK' ların da kredibilitesini, etkinliğini ve görünürlüğ ünü artırmıştır. Bu süreçte STK' lar dışsal bir müttefik (AB) kazanmışlardır. Değ işim için baskı hem dıştan ve üstten (AB düzeyi) hem de

---

²⁰³ Erol Kulahcı, "EU Political Conditionality and parties in government : Human Rights and Quest for Turkish Transformation" **Journal of Southern Europe and Balkans**, Vol:7, No:3 , 2005, s. 387-388

²⁰⁴ Aydın and Keyman, a.g.e, 2004, s.11-13 ve Ulusoy, a.g.e.,2005, s.7

²⁰⁵ Kıvanç Ulusoy, "Saving the State Again: Turks Face Challenges of European Governance " **SIGMA (Support for Improvement in Governance and Magement Publications)** ,2004, s.2

içte ve alttan gelmiştir (STK).²⁰⁶ “Dış ve iç aktörlerin uyum içinde daha demokratik ve liberal reformlar yapma yönünde hükümet üzerinde baskı oluşturmak anlamında kurdukları bu ‘kıskaç’ reform sürecinin meşruluğunu artırmıştır.”²⁰⁷ AB üyelik müzakerelerinin başlaması ve gerekli reformların yapılması için STK’ lardan bu yönde bir baskı gelmiş olması Türkiye’de baş aşağı duran modernleşmeyi ayakları üzerine indirmiş ve Cumhuriyet modernleşmesinin yarattığı elit-halk uçurumunu yavaş yavaş yok ederek, devlet-toplum ilişkilerinde değişimi beraberinde getirmiştir.

Rumelili²⁰⁸ de Ulusoy ile aynı çizgide Türkiye’nin AB ile ilişkilerinin düzeyini sadece politik süreçlerin Avrupalılaşmasına indirgememiştir. Sadece AB üyelik koşullarını gerçekleştirmek *-formal uyum-* için bu çaplı bir değişim yaşandığını belirtmek Türkiye-AB ilişkilerinde hem toplumsal hem de siyasal Avrupalılaşmanın öğelerini görmezden gelmek anlamına gelir.

Türkiye’de yaşanan dönüşüm süreci, sadece AB koşulluluğu ile dış baskı ile hayata geçirilen reformlar arasındaki lineer ilişkiye bağlanamaz, süregelen ulusal dönüşüm süreci ve bu sürecin arkasındaki toplumsal baskı ve talepler de belirtildiği gibi önemli olmuştur. AB adaylığının kesinleşmesiyle başlayan reform sürecinin geçmişi aslında 1990lara dayanır. Demokratikleşme için toplumdan gelen destek, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde demokrasinin evrensel bir norm haline gelmesi ve Türkiye’nin kaçınılmaz bir biçimde dünyayla artan bütünleşmesi, anti-demokratik bir ortamda hazırlanan 1982 Anayasasında daha AB koşulluluğu gündemde değilken değişiklikler yapılmasına neden olmuştur.²⁰⁹ Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti’nin süregelen gelişme çizgisi ile AB katılım sürecindeki dış dinamiklerin kesişmesi ile açıklanabilir. Türkiye’de özellikle son yıllarda yapılan politik reformlar devam eden tarihsel bir sürecin parçasıdır, geçmişteki ve şimdiki dönüşüm süreci arasında bir devamlılık ve süreklilik vardır.

---

²⁰⁶ Tocci, a.g.e,2005,s.81

²⁰⁷ Kubicek, a.g.e.,2005, s.374

²⁰⁸ Bahar Rumelili, “ Civil Society and the Europeanisation of Greek- Turkish Cooperation” **South European Society and Politics** ,Vol: 10 No:1 April 2005 s. 45-56

²⁰⁹ Ergün Özbudun and Serap Yazıcı, “Democratization Reforms in Turkey(1993-2004) ,**TESEV Yayınları**, İstanbul, 2004, s.7

Bunların yanında 2001 şubat ayında yaşanan ekonomik kriz, 1990lardan beri popülist ve yolsuzluklara yol açan özellikler içeren politikaların süresinin dolduğunu göstermiştir. Bu çerçevede IMF'in yapısal uyum programına uygun olarak Dünya Bankası'nın da desteğini alarak hazırlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır ve Avrupa Komisyonu'nun da onayını almıştır. Trajik sonuçlara yol açan bu kriz, güçlü ve istikrarlı bir ekonomi olmaksızın Türkiye'nin büyük sorunlarla karşı karşıya kalacağı ve bu sorunların ancak devletin kendisinin ve toplumla olan ilişkilerinin gerçek anlamda demokratikleşmesi ile çözülebileceğini ortaya çıkarmıştır.²¹⁰ Ayrıca, bu durum üyeliğinin sağlayacağı materyal yaraları daha etkileyici hale getirmiş ve dengenin AB yanlısı taraflarının lehine değişmesine yol açmıştır. Yaşanan bu derin ekonomik krizler, sağlayacağı istikrar ortamı nedeniyle AB çıpasının gerekliliğini ortaya koymuş ve hem ekonomik hem de politik anlamda AB ile ilintili reformların önemini artırmıştır.

Ulusal düzeyde yaşanan bir diğer önemli gelişme AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) hükümetinin kurulması ve Avrupalılaşıma sürecinde temel aktör hale gelmesidir. 3 Kasım 2002 seçimleri ve alınan politik sonuç Türkiye'de siyasetin panoramasını ciddi anlamda değiştirmiştir; birçok köklü siyasi parti siyaset sahnesinden silinirken, yeni aktörler ve yeni dinamikler sahneye çıkmıştır. AK Parti, toplam oyların %34.2 sini alırken tek muhalefet partisi olan CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) oyların %19.4ünü almış; 1999 seçimlerinde ilk iki sırayı alan DSP (Demokratik Sol Parti) ve MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) 'nin yanısıra merkez sağın yerleşik temsilcileri olan ANAP (Anavatan Partisi) ve DYP (Doğru Yol Partisi) de parlamentoya girmek için gerekli olan %10 barajını aşamamışlardır. Aldığı oy oranı AK Parti'yi tek başına iktidara taşımıştır.²¹¹ Tek parti hükümeti çatısı altında kurumsal ve toplumsal desteğin de katkısıyla daha demokratik bir devlet, kültürel olarak daha çoğulcu bir toplum ve daha istikrarlı bir ekonomik düzen oluşturmak adına çok önemli yasal ve anayasal değişiklikleri yapmak mümkün hale gelmiştir.²¹²

---

²¹⁰ Aydın and Keyman, a.g.e,2004, s.11

²¹¹ Tanju Tosun, Siyasette Yeniden Mevzilenmeler: Liberal Sosyal Sentez , Muhafazakar Demokrat Sentez Ekseninde 3 Kasım 2002 Seçimleri, Buke, 2003, s.241

²¹² Aydın and Keyman,a.g.e, 2004, s.12

Bu ulusal gelişmelere ek olarak Irak Savaşı ve Türkiye-Amerika ilişkileri de süreçte etkili olmuştur.

11 Eylül olayları ve ardından ABD'nin Irak'a açtığı savaş uluslararası ilişkilerde çok radikal değişikliklere yol açmıştır. Türkiye'nin bu savaşa asker göndermemesi ABD ile olan ilişkilerinin bir süreliğine bozulmasına ve daha çok AB'ye yaklaşmasına neden olmuştur. Ayrıca demokratik ve ekonomik olarak güçlü bir Türkiye olmadan Kürt sorununu çözmenin zor olacağı anlaşılmıştır. Türkiye'nin, ekonomik ve politik sorunlarını çözmedikçe; güvenliğini sağlamakta, artan jeopolitik önemini vurgulamakta ve İslam dünyası için bir model olmakta başarısız olacağı belirginleşmiştir.²¹³ AB katılım sürecinin getireceği istikrar ortamının önemi bir kez daha öne çıkmıştır.

Bütün bu gelişmeler yani soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşme kurallara dayalı bir ekonomik yönetim oluşturma ihtiyacı, Türkiye'nin uluslararası finans kuruluşları ile ilişkileri, tek partili çoğunluk hükümeti ve AK Parti'nin AB üyeliğini temel amaçlarından biri olarak belirlemesi, Türkiye'nin küresel ve bölgesel rolünün ağırlık kazanması, sivil toplumun rolünün artması bir araya gelerek, "Türkiye'nin modernleşme projesini daha toplumsal, liberal, çoğulcu ve çok kültürlü hale getirmekte, ülkeyi daha sağlam, kapsamlı ve derin bir demokratik yönetim modeline dönüştürmektedir."²¹⁴ Bu çerçevede Türkiye'deki Avrupa dönüşüm projesi, demokratik konsolidasyon ve toplumsal modernleşme sürecine önemli katkılar yapmaktadır.

---

²¹³ E.Fuat Keyman and Ziya Öniş, "Helsinki, Copenhagen and Beyond :Challenges to New Europe and Turkish State" Paper presented at Conference on Cyprus 's Accession and Greek Turkish Rivalry" Yale University, New Haven, Connecticut, USA, April 5, 2003 ,s.8

²¹⁴ Aydın and Keyman, a.g.e,2004, s.13

2.6 Rasyonel Seçim Yaklaşımı ve Yeni Liberal Kurumsalcılık Temelinde Türkiye’de Avrupalılaşıma ‘nin Değerlendirilmesi

Tüm bu değerlendirmeler Tocci’nin²¹⁵ Avrupalılaşımanın Türkiye’deki reform süreci için bir “çıpa” mı yoksa bir “tetikleyici” mi olduğu sorusunu gündeme taşımıştır. Türkiye’de yaşanan dönüşüm süreci ve AB ile olan ilişkiler arasındaki bağlantı göz önüne alınarak; AB koşulluk stratejisi çerçevesinde katılım, içsel değişim sürecini yürüten bir dışsal güç olarak reformları tetiklemiş midir yoksa AB çıpası ile güçlenen ve bu çıpayı bir meşruluk ve kredibilite kaynağı olarak kullanan aktörler yoluyla mı içsel değişim gerçekleştirilmiştir?

AB katılım sürecinin Türkiye’de yaşanan reform süreci için sadece bir tetikleyici ya da sadece bir çıpa olduğunu söylemek oldukça güçtür. AB koşulluluğu tek başına Türkiye’deki demokratikleşme sürecinin belirleyicisi değildir. AB bu süreçte temel öneme sahip bir aktör haline gelmiştir ancak tabandan gelen “sosyal menşeli baskı” ile birleşmediği sürece AB üyeliği yönünde sadece yukarıdan gelen “devlet menşeli” baskı yetersiz olacaktır.

Bu çerçevede Türkiye’deki Avrupalılaşıma sürecini açıklamak için Akman’ın²¹⁶ çizdiği kuramsal çerçeveden yararlanılarak; yeni-liberal kurumsalcılık ve rasyonel seçim yaklaşımı kullanılacaktır.

2.6.1 Yeni Liberal Kurumsalcılık

AB kendi normlarını, müzakere edilmiş bir işbirliği altında aday ülkelere yaymaya çalışır. Bu çerçevede “demokrasi, reform sürecini dışarıdan tetikleyen bir dış katalizörün (AB) aracılığıyla yukarıdan aşağıya doğru” gerçekleşir. Yeni liberal kurumsalcılık, hükümetlerarası bir yaklaşım temelinde AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin sistematik düzeyine odaklanır. Bu çerçevede devlet kurumları, AB

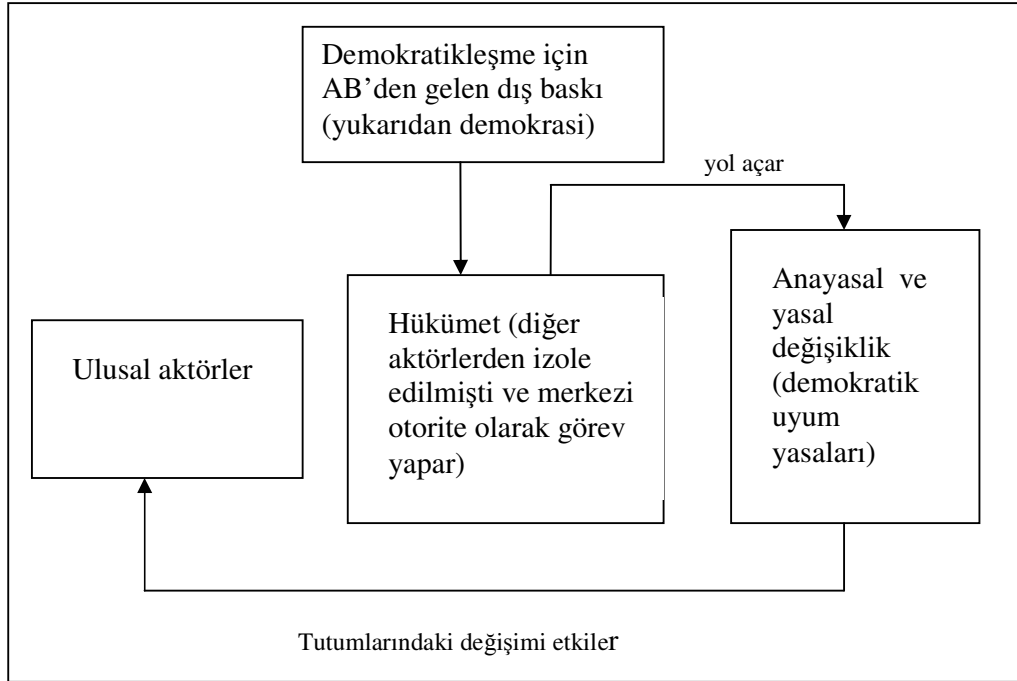
---

²¹⁵ Tocci, a.g.e, 2005,s.73-83

²¹⁶ Sait Akman, “ Turkey-EU Relations in Enlargement Process :Rational Choice Approach to Interests ad Participation in Turkey” Marc Vuijsteke and Floricica Oltenau (eds.) “ Turkey on its way on the EU” **Collegium**, No:31, Brussels, 2005 s.55-74

üyeliğinin gerekliliklerini yerine getirmeye çalışırlar fakat bu talepler ulusal aktörlerin beklentilerini ve/veya görüşlerini yansıtmayabilir. Yani politik katılım ve sivil toplumun etkinliği yeterli düzeyde olmadığı için toplumsal aktörler de süreç içinde zayıf kalmışlar, koşululuk ilkesinin gereklilikleri çerçevesinde uyum daha çok “hükümetlerarası düzeyde” yürütülmüştür²¹⁷

Şekil 7 Yeni Liberal Kurumsalcılık: Yukarıdan Demokrasi

(Kaynak : Sait Akman, “ Turkey-EU Relations in Enlargement Process :Rational Choice Approach to Interests ad Participation in Turkey” Collegium,No:31,2005,s.59)

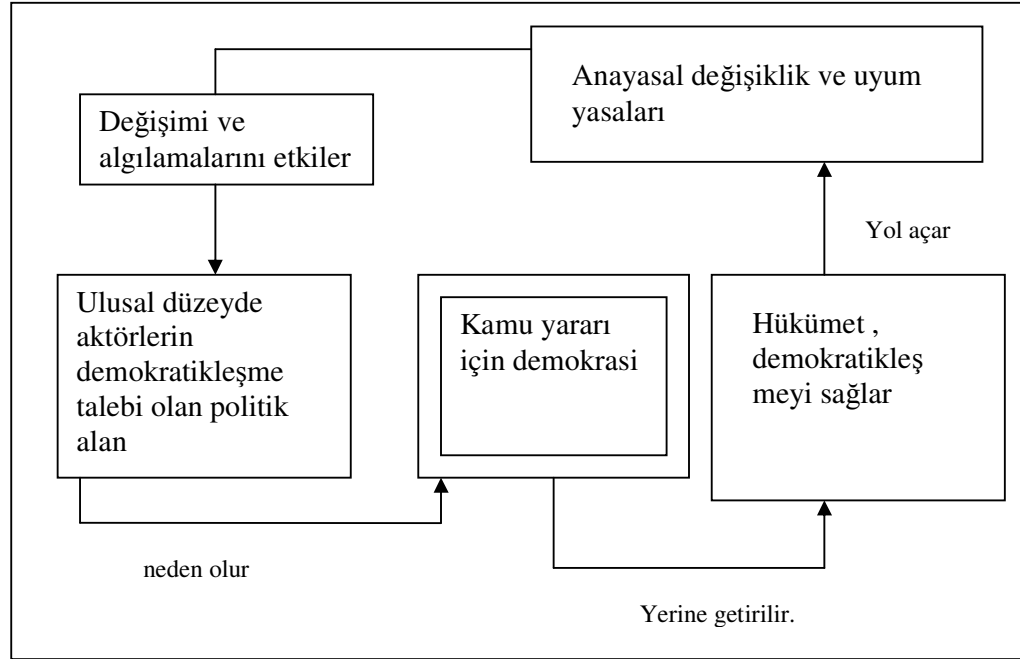
2.6.2.Rasyonel Seçim Yaklaşımı

Rasyonel seçim yaklaşımı, demokratikleşme sürecinde uluslararası ve dış faktörlerin yerine ulusal ve iç faktörleri koyar. Bu çerçevede bir ülkenin demokratikleşmesi, “ekonomik ve politik faktörler arasında içsel düzeyde yaşanan

²¹⁷ Sait Akman, a.g.e,2005, s.55-59

etkileşimin” bir sonucudur. Devlet ve kurumları bu süreçte etkilidir fakat tek başına karar veren bir merkezi otorite, üst organ değildir. Devlet, çıkar grupları ve sosyal aktörlerden gelen baskıya istenen/beklenen kamu politikalarını ve aksiyonları yaparak cevap verir. “AB’nin bir dış aktör olarak demokratikleşme sürecindeki etkisi, ulusal aktörler tarafından ulusal yararcılık temelinde içselleştirildiği ölçüde anlamlı olur.”²¹⁸ Ulusal aktörler hem demokratikleşmeyi talep edecekler hem de sağlayacaklardır, böylece çıkarlarını en yüksek seviyeye çıkarmayı ummaktadırlar.

Şekil 8 Rasyonel Seçim Yaklaşımı: Aşağıdan Demokrasi

(Kaynak : Sait Akman, “ Turkey-EU Relations in Enlargement Process :Rational Choice Approach to Interests ad Participation in Turkey” Collegium,No:31,2005,s.60)

Türkiye’de yaşanan Avrupalılaşıma süreci göz önüne alındığında rasyonel “seçim yaklaşımı da süreci açıklamakta tek başına çok az bir katkı sağlayabilirken; yeni liberal kurumsalcılık ulusal aktörlerin sürece dahil olmalarının dinamiklerini açıklamakta ve sürdürülebilir demokrasiyi sağlamakta yetersiz” kalmıştır.²¹⁹ Bu

²¹⁸ Akman,a.g.e,2005,s.59-62

²¹⁹ Akman,a.g.e.,2005,s.62

durum iki temel nedeni vardır. İlk olarak yeni liberal kurumsalcılık AB'nin politik koşulluluğunu etkisiz hale getirecek "sahiplenme" sorununu ihmal etmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Checkel, reformların dışarıdan empoze edilen koşullara uymak için yapıldığında uyum yönünde teşvikin azaldığını, reform sürecinin geniş ve güçlü bir politik ve sivil taban tarafından sahiplenilmediği ve desteklenmediğini belirtmiştir. İkinci olarak AB koşulluluğu ne kadar güçlü, üyelik ödülü ne kadar cezbedici olursa olsun toplumda insanların zihinlerine gömülü olan inançları, değerlerin ve geleneklerin aniden değişmesi beklenemez ve uyumu garanti edemez. Ayrıca tarihi etkiler, kamuoyu desteği ve ulusal politik kültür de AB koşulluluğun etkinliğinin sınırlarını etkileyebilir. Bu denli kökü bir değişim için uzun vadede yaşanacak sosyalizasyon süreci gereklidir.

"AB koşulluluğu, AB kural ve normları ulusal aktörler tarafından hakiki değerler olarak algılanmadığı, içselleştirilmediği ve kendi fayda fonksiyonlarına katılmadıkları sürece bu kurallara uyumun Türkiye'de demokratikleşmenin kurumsallaşmasını garanti etmediğini anlamakta; başarısız ve yetersiz olacaktır."²²⁰

---

²²⁰ y.a.g.e, s.63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPALILAŞMA SÜRECİ VE TÜRKİYE'DE DÖNÜŞÜMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Türkiye'de Avrupalılaştırmanın Mahiyeti

Avrupalılaştırmanın AB'ye katılım anlamında kullanılması AB' nin genişleme politikası çerçevesinde değerlendirilir ve aday ülkelerin AB'ye entegrasyonu yaşanan dönüşüm sürecini ifade eder. Bu durumun en önemli kanıtı, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde AB'ye adaylığın yol açtığı dönüşüm ve demokratikleşme sürecidir. Yine adaylık statüsünde olan Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya için de Avrupalılaştırma yaşanan dönüşüm sürecinde temel aktör haline gelmiştir.

Avrupalılaştırma, AB'ye üye olmak isteyen ülkeler için daha çok Batının ekonomik ve demokratik değerlerine dayanan bir sistem kurmak yani Batılılaşma ile eş anlamlı tutulur. Fakat aynı zamanda Avrupalılaştırma, AB üyeliğinin gereklilikleri doğrultusunda yaşanan uyum süreci gibi çok daha spesifik bir anlam da taşır.

En basit şekliyle Türkiye için Avrupalılaştırma, katılım sürecinde AB norm ve standartlarına uyum yönünde yaşanan köklü yasal ve kurumsal dönüşüm sürecini ifade eder. Fakat daha geniş bir perspektiften bakıldığında, Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi çağdaşlaşma sürecinin tamamlayıcısı olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından başlatılan batılılaşma projesinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. “AB'ye katılım ve Avrupalılaştırma süreci, bu çerçevede pratik kazanımlarının yanı sıra 200 yıldır yüzünü Batıya dönmüş olan Türkiye için *muasır medeniyetler düzeyine çıkmak* gibi sembolik bir anlam da taşımaktadır.”²²¹

Türkiye'de Avrupalılaştırmanın etkisi, demokratik koşulluluğu çizdiği çerçeveden daha derin ve köklüdür. Yaşanan yapısal değişim Türk devletinin politik yapısının temeline kadar gider ve temel yönetim yapılarının radikal dönüşümünü

---

²²¹ Glyptis, a.g.e, 2005,s.401

gerektirir. Türkiye'nin Avrupalılaşması demokratik siyasi yapının (kurallar, normlar, prosedürler, mantalitelere, prensipler) radikal olarak yeniden tesisatıdır. Diğer bir deyişle "Demokratikleşme, Türkiye'de Avrupalılaşmanın mahiyetini oluşturur"²²²

3.2 Türkiye-AB ilişkilerinin Tarihi Boyutu

1923'ten beri Türkiye'nin tarihi modernleşme ve demokratikleşme tarihi olmuştur Türkiye'nin modernleşme süreci en başından beri Batı'yı referans olarak göstermiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, modern Türkiye'yi kurmanın yöntemi olarak Batının modernliğinin evrensel olarak geçerliliği kabul edilmiştir. Atatürk, ülkesini çağdaş ve medeni bir devlet yapısına kavuşturmayı istemiştir. O ve reform yanlısı Türkler, için medeniyet demek Batı demektir. Türkiye'nin batılılaşma hareketi, Kemalist çağdaşlaşma projesinin olmazsa olmazı olmuş (*sine qua non*) ve genellikle çağdaşlaşma ile eş anlamlı tutulmuştur.²²³ Bu çerçevede Avrupa ile geliştirilen ilişkiler bu gayeye ulaşmak için büyük önem taşır.

"Aslında Türkiye'nin AB üyeliği, Türkiye ve AB'nin, Batıcı --yani kendi kültürünü politik ve ekonomik örgütlenme açısından Batı fikirleri ile sentezlemeyi arzulayan-- bir ülkenin Batı ülkesi sayılabilmek için kendini yeterince dönüştürüp dönüştüremeyeceği üzerine bir maceraya atıldıklarının göstergesidir...[Böylelikle]...Türkiye kendini her türden moda kavram ve teorinin değerlendirilmesi için bir laboratuvar haline getirmektedir" ²²⁴

Türkiye- AB ilişkilerini, Helsinki öncesi ve sonrası olarak iki bölüme ayırmanın daha doğru olacağını düşünüyorum. Çünkü Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde gerçek bir dönüm noktasıdır. Bu önemli eşik aşıldıktan sonra karşılıklı

---

²²² Ulusoy, a.g.e, 2004,s.23

²²³ Öniş, a.g.e, 2006, s.4

²²⁴ B.Park, "Turkey's EU Candidacy :From Luxembourg to Helsinki to Ankara" Interntional Studies Association 41.Annual Convention, Los Angeles, CA 14-18 March 2000 ,s. 9

ilişkilerin kesinliği ve AB'nin inandırıcılığı artmış, biraz da bu sayede Türkiye hızlı bir dönüşüm sürecine girebilmiştir.

3.2.1 Helsinki Öncesi Dönem

Türkiye Cumhuriyeti, 1949'da Avrupa Konseyi'ne, 1952'de de NATO'ya, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECC, daha sonra OECD) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) üye olarak Batılı devletler sistemine dahil olduğunu ve Avrupa'nın bir parçası olarak kabul edilmek istediğini göstermiştir. Bu önemli dış politika hedefleri doğrultusunda, Türkiye 1959'da ortak üyelik için Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) başvurmuş ve Türkiye ile AET arasında ortaklık kuran Ankara Antlaşması (1 Aralık 1964) adım adım bir gümrük birliği oluşturulmasını ve ileride de tam üyeliği öngörmüştür. 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol ile 22 yıllık geçiş süresi sonunda oluşturulacak olan gümrük birliğinin detayları belirlenmiş ve 1995 yılında Ankara Antlaşması'nın öngördüğü üzere taraflar arasında Gümrük Birliği oluşturulmuştur. Burada atlanmaması gereken nokta, Türkiye'nin Katma Protokolün evrelerini tamamlanmasını beklemeden 1987 yılında sürpriz bir şekilde Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunda bulunduğuudur.

Özal hükümetini, AT ile ilişkilerini normalleştirmek adına yaptığı girişimler Türk dış politikası şekillendiren iki geleneksel faktör -Batılılaşma ve Yunanistan'ın uluslararası aksiyonu- çerçevesinde tam üyelik başvurusu ile devam etmiştir. Komisyon, Türkiye'nin başvurusunu değerlendirme sürecini diğer başvurular ile kıyaslandığında oldukça uzun tutmuş ve Türkiye'nin başvurusu için vereceği negatif yöndeki kararı en azından 1992 yılına kadar ertelemiştir. Komisyon, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durumunun Topluluğun uyum koşulları ile baş etmekte ülkeyi zora sokacağını bu çerçevede, Türkiye ile üyelik müzakerelerinin şu anda açılmasının yararlı olmayacağını belirtmiş, taraflar arasında gümrük birliğinin tamamlanması, mali, teknolojik ve endüstriyel işbirliğinin yoğunlaştırılması ve kültürel bağların güçlendirilmesi çerçevesinde ilişkilerin geliştirmesini önermiştir.

²²⁵Fakat üyelik başvurusuna verilen bu olumsuz karara bakılmaksızın, Türkiye ile AT arasındaki ekonomik ilişkiler 1963 Ankara Antlaşmasının çizdiği yolda ilerlemiş ve taraflar arasında taahhüt edildiği gibi Gümrük Birliği kurulabilmiştir.²²⁶

1963–1999 döneminde AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Türkiye’de siyasi açıdan radikal değişikliklere yol açacak kadar derin, kesin ve güçlü olmamasına rağmen bu dönemde taraflar arasında Gümrük Birliği ile geliştirilen ticari ilişkiler siyasi bağların gelişmesinde önemli rol oynamıştır.²²⁷ 1990lı yıllarda Türkiye için AT, ekonomik ve politik bakımdan diğer küresel güçler ile kıyaslandığında en önemli olanıydı.²²⁸ AB, Türkiye’deki dönüşüm sürecini 1980lerde Türkiye ve AB arasında kurulan ortaklık ilişkisi ile; 1990larda ise Gümrük Birliği ve Türkiye’nin AB’ye üye olma yönündeki talebi ile sağlamıştır.

1997 yılında AB beşinci genişleme sürecini başlattığında, Türkiye Gümrük birliğini gerçekleştirmiş tek ülke olarak Lüksemburg Zirvesi’nden adaylık statüsü beklemekteydi. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türkiye’nin beklentilerini şu şekilde dile getirmiştir:

“AB genişleme sürecine ilişkin karar verme aşamasındadır...Türk Dışişleri Bakanı olarak Lüksemburg Zirvesi’nden olumlu bir sonuç çıkmasını içtenlikle ümit ediyorum.Aksi,insafsızlık olur. Haksızlık olur. Ayrıca AB’nin çapı daralır. Vakit henüz çok geç değildir.”²²⁹

Avrupa Komisyonu’nun hazırladığı Gündem 2000 raporu doğrultusunda Lüksemburg Zirvesi’nde alınan karar gereği, üyelik için uygunluğu (*eligibility*) onaylansa da Türkiye genişleme sürecinde yer almamıştır. Lüksemburg Zirvesi ile AB, 1999 Helsinki Zirvesi’ne dek Türkiye’nin siyasi gündeminden düşmüş ve 1987 yılında tam üyelik için AT’ ye yapılan başvuru ve bu başvurunun o dönemde

²²⁵ Atila Eralp, “ Turkey and EC in the changing post-war International system” Canan Balkır and Allan M. Williams (eds.) Turkey and EC ,Pinter Publishers Ltd.,London and New York,1993,s.33-37

²²⁶ Canan Balkır and Allan M. Williams , “ Introduction: Turkey and Europe” Canan Balkır and Allan M. Williams (eds.) Turkey and EC ,Pinter Publishers Ltd.,London and New York,1993 ,s.3-4

²²⁷ Öniş, a.g.e, 2003 s.9

²²⁸ Balkır and Williams,a.g.e, 1993,s.18

²²⁹ İsmail Cem, Avrupa’nın Birliği ve Türkiye , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.57-60

onaylanmaması ile başlayan ve Türkiye'nin Avrupalılığına, Avrupalılık kimliğine, AB'nin geleceğine ve sınırlarına yönelik olan tartışmaları yeniden gündeme taşımıştır.²³⁰

3.2.2 Helsinki Sonrası Dönem

10–11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi hem Türkiye -AB ilişkileri için hem de Türkiye'nin demokratikleşme süreci için temel bir dönüm noktası olmuştur. Helsinki'de "Türkiye'nin diğer aday devletlere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet"²³¹ olduğu belirtilmiştir. Adaylık statünün kazanılmasıyla Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri kesinlik kazanmış ve Türkiye'nin gözünde AB'nin kredibilitesi artmıştır.

Helsinki Zirve Sonuç Bildirisi'nde de belirtildiği gibi, Türkiye de diğer aday ülkeler gibi üyelik müzakerelerine başlamak için 1993 Kopenhag Avrupa Konseyi Zirvesi'nde belirlenen üyelik kriterleri doğrultusunda "demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarına saygı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış, iyi işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesine ve AB'nin aldığı ve alacağı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlama kapasitesine sahip olmalıdır". Bu çerçevede Türkiye'nin önüne, açık ve net olarak tanımlanmış kriterler ve hedefler konmuş; Türkiye AB'nin koşulluluk/uyum prensiplerine dahil edilmiştir.²³²

Türkiye açısından, Kopenhag Kriterleri, sadece müzakerelere başlayabilmek için, bir önkoşul oluşturmanın çok daha ötesinde bir anlam taşımaktadır. Bu kriterler Türkiye'nin uzun yıllardan beri daha demokratik bir hukuk devleti olması yönündeki istekler ve çabalarla da örtüşmektedir. Dolayısıyla, bu siyasal kriterlerin uygulanması yönünde tabandan gelen toplumsal talep ve istekler, sadece Türkiye'nin AB'ye üye olmasını kolaylaştırmak amacına yönelik değil, Türkiye'deki demokratikleşme

²³⁰ Keyman and Öniş, a.g.e, 2003,s.25, Eralp,a.g.e.,1993,s.25

²³¹ Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Helsinki Zirve Sonuç Bildirisi, Madde 12. Aralık 1999, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm

²³² Ulusoy, a.g.e, 2005, s.1

çabalarını da sonuca ulaştırma yönünde önemli bir araçtır.²³³ Fakat belirtmek gerekir ki, demokratikleşme sadece Kopenhag kriterleri ile sağlanacak bir süreç değildir.

Helsinki’de kazanılan adaylık statüsü, Türkiye’nin bu aşamadan sonra politik reformlar ve yasal değişiklikler yoluyla hızlanan ve yoğunlaşan Avrupalılaştırma ve demokratikleşme süreci için önemli bir itici güç olmuş, yapılan reformlara hukuksal ve siyasal bir taban ve bir “meşruluk anlayışı” kazandırmıştır.²³⁴

Türkiye, Helsinki’de AB Genişleme politikasına resmen dahil olmasının ardından, Avrupa Komisyonu Türkiye için ilk Katılım Öncesi Belgesi’ni (KOB) yayınlamıştır.(2000). Katılım öncesi stratejisinin hukuksal ve teknik temelini teşkil eden KOB, Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerine uyum yönünde kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken öncelikli alanları belirler ve Türkiye için bir yol haritası çizer.²³⁵ KOB ‘a cevaben Türkiye, AB üyeliğinin gereklerini yerine getirebilmek üzere üstleneceği mevzuat uyumu ve yapısal değişim yükümlülüklerinin ne şekilde, ne kadar sürede karşılayacağını ortaya koyduğu ve bu şekilde kendisini bağladığı bir belge konumunda olan "AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program" ı (UP) hazırlamıştır. (2001) 2003 yılında revize edilen bu iki belge, çok açık olarak belirtilmiş hedeflerle, Türkiye’nin Avrupalılaştırma sürecinin programını belirlerler. Avrupa Komisyonu, 1998’den beri Türkiye için yayınladığı ilerleme raporları ile Türkiye’de yaşanan gelişmeleri üyelik kriterleri ve KOB’un öncelikleri çerçevesinde değerlendirmektedir.

UP’ nin resmen kabul edilmesinin ardından Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamak ve ulusal hukuki mevzuatı AB Müktesebatına uygun hale getirmek adına bir dizi reform yapılmıştır. 2001 yılında Ulusal Programda belirtilen yükümlülükler göz önüne alınarak, KOB ile uyumlu bir şekilde bir dizi anayasal ve yasal düzenleme üç yıllık bir süre içinde (2001–2004) hayata geçmiş, Yeni Medeni Kanunu ve Yeni Ceza Yasasını kabul edilmiş, iki temel anayasa değişikliği yapılmış

---

²³³ Süheyl Batum, “ Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Kriterleri:Görüşler ve Öncelikler” **TÜSİAD Yayınları**, İstanbul, Mayıs 2001, s.11

²³⁴ Thomas Diez, “Turkey, EU and Civil Society” **South European Society and Politics** ,Vol: 10 No:1, Nisan 2005,s.3

²³⁵ Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, Betaş Yayınları, 7.Baskı, İstanbul, 2003,s.829

ve sekiz uyum paketi TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu reformların uygulanmasına ilişkin olarak çok sayıda yasa, yönetmelik, kanun hükmünde kararname ve genelgeler yayımlanmıştır. Son birkaç yıl içinde, hükümet, reformların etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için çaba harcamıştır. İnsan haklarından sorumlu Başbakan Yardımcısının başkanlığında genel olarak reformları denetleme ve pratik çözümler üretmek amacıyla bir Reform İzleme Grubu kurulmuş, şehir ve kasabalarda İnsan Hakları Kurulları oluşturulmuştur. Bu tezin yazıldığı sıralarda TBMM 9.uyum yasaları paketi üzerinde görüşmekteydi. 9. reform paketi, ifade özgürlüğü - özellikle yeni Ceza Yasasının 301.maddesi-, Gayrimüslim azınlıkların malları ve vakıflar, yolsuzlukla mücadele, siyasi partilerin finansmanında şeffaflık ve Ombudsmanlık kurumunun kurulmasına ilişkin kanunları içermektedir.²³⁶

Yapılan bu yasal ve anayasal değişiklikler ve Türk hükümetinin reformları uygulama yönündeki çabaları AB'nin Türkiye'ye ilişkin kararının eşitlik prensibine dayanması gerekliliğini doğurmuştur. AB'nin Genişlemeden Sorumlu eski Komiseri Günter Verheugen'ın belirttiği gibi AB'nin Türkiye'de müzakere sürecinin başlangıcına ilişkin kararının yeni üye olan ülkelerle aynı kurallara, kriterlere ve metodolojiye dayanması gerekmekte ve çifte standartlar içermemelidir. "Çifte standartlarımız olamaz, %100 eksiksiz uygulamalar beklenemez. Biz bunu kendi ülkelerimiz için bile yapmadık."²³⁷

Tüm bu değişiklikler içinde Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesinde en temel ve en önemli adım 2 Ağustos 2002'de kabul edilen 3. anayasal paket olmuştur. Bu anayasal paket çerçevesinde; idam cezası kaldırılmış, Türkçe dışındaki dillerde eğitim ve yayın hakkı tanınmış ve ifade, düşünce, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma ve dernek kurma özgürlüklerinin üzerindeki bazı sınırlamalar kaldırılmıştır²³⁸ Bu reform paketi, AB'nin Türkiye'nin politik hayatındaki önemini kanıtlamak için oldukça iyi bir örnektir. Çünkü hükümet, koalisyon ortaklarından

---

²³⁶ Kirsty Hughes, "Turkey and EU: Four Scenarios:rom Train Crash to Full Steam Ahead", **Friends of Europa**, Brussels, September 2006,s.14

²³⁷ Bkz, J,Dempsey, " EU appeals for fairness over Turkish talks", **Financial Times**, 28.05.2004

²³⁸ Pınar Tanlak, "Turkey EU Relations In The Post Helsinki Phase And The EU Harmonisation Laws Adopted By The Turkish Grand National Assembly In August 2002", **SEI Working Paper** No 55, Sussex European Institute, 2002, Brighton.

birinin (MHP) çok radikal görüşlere sahip olduğu, ülke için oldukça hassas bir konuda (ölüm cezasının kaldırılması) değişiklik yapmayı bilmiştir. Bu durum aynı zamanda AB tarafı için de oldukça beklenmeyen ve şaşırtıcı bir gelişme olmuştur. Fakat Aralık 2002 tarihli Kopenhag Zirvesinde Türkiye'nin henüz Kopenhag Kriterlerini tam olarak yerine getirmedeği kararı alınmış ve bu karar şu şekilde dile getirilmiştir:

“Birlik, Türkiye'nin reform sürecini hızlı bir şekilde sürdürmesini teşvik eder. Aralık 2004 Avrupa – Devlet ve Hükümet Başkanları - Konseyinde, Komisyonun raporu ve tavsiyeleri dikkate alınarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi durumunda, Avrupa Birliği gecikmeksizin Türkiye ile katılım müzakerelerine başlar.”²³⁹

Gerçekleştirilen bu uyum çalışmaları; çok genel olarak insan haklarının geliştirilmesi, azınlık haklarına saygı, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve demokratik kurumların yeniden yapılandırılması gibi konuları içermektedir. Ayrıca yapılan bu çalışmalar, Türkiye'nin başlattığı derin ve köklü reform sürecinin sadece bir parçasıdır, daha sonra bu değişikliklerin uygulanması için gerekli yasal ve idari önlemlerin alınması ile süreç devam edecektir. Yürürlüğe konulan anayasal ve yasal değişikliklerin yanında 2003 yılında bazı Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmelerinin ²⁴⁰ kabul edilmesi de siyasal Avrupalılaşıma sürecini hızlandırmıştır. Avrupa Komisyonu bu süreçte yaşanan gelişmelerden duyduğu memnuniyeti 2003 İlerleme Raporunda şu şekilde ifade etmiştir:

“Hükümet, geçen yıl boyunca, siyasi ve hukuk sistemine çok geniş kapsamlı değişiklikler getiren reformların hızlandırılması konusunda ciddi bir kararlılık göstermiştir. Ayrıca, bu reformların, kendi vatandaşlarının Avrupa standartlarına uygun olarak, temel özgürlüklerden ve insan haklarından yararlanmalarını sağlayacak şekilde etkili uygulanmalarını temin eden önemli adımlar atmıştır. Farklı mevzuat alanlarına değişiklikler getiren dört siyasi uyum paketi kabul edilmiştir. Bu reformların bazıları,

²³⁹ EU Presidency Conclusions, Copenhagen European Council, 12-13 December 2002 N4000/02 http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf

²⁴⁰ “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” ve “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”

ifade özgürlüğü, gösteri yapma özgürlüğü, kültürel haklar ve ordu üzerinde sivil denetim gibi hassas konulara ilişkin olduğu için siyasi bakımdan çok önemlidir. Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığındaki siyasi kriterler bölümünde yer alan birçok öncelik ele alınmıştır.

Genel olarak, Türkiye, geçtiğimiz 12 ay içinde, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum yönünde önemli bir ilerleme teşkil eden etkileyici bir yasama performansı sergilemiştir. Türkiye, yargının bağımsızlığı ve işleyişinin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin (örgütlenme ifade ve din) kullanımının genel çerçevesinin çizilmesi, sivil-asker ilişkilerinin Avrupa'daki uygulamalara daha fazla yaklaştırılması, Güneydoğudaki durumun ve kültürel hakların iyileştirilmesi konuları başta olmak üzere, İşbu İlerleme Raporunda altı çizilen sorunları ele almalıdır. Türkiye, vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerden Avrupa standartları düzeyinde yararlanabilmesi için, reformların tam ve etkili biçimde uygulanmasını temin etmelidir.”²⁴¹

2002 Kopenhag Zirvesinde Türkiye için verilen olumsuz karar reform sürecin hızını kesememiş, reformlar tüm hızıyla yürürlüğe girmeye devam etmiştir. Yaşanan bu gelişmeler ışığında tarihi Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'ye ilişkin şu karar alınmıştır:

“AB Konseyi, Helsinki’de, Türkiye’nin diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılımı mukadder bir aday ülke olduğu üzerinde mutabık kaldığını ve bilahare Aralık 2004’teki toplantısında, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin Komisyon’un hazırladığı bir rapor ve tavsiyeye dayanarak kararlaştırması halinde, Avrupa Birliği’nin Türkiye’yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağına ilişkin olarak Türkiye hakkında kabul ettiği geçmiş sonuç bildirimlerini göz önünde bulundurdu.

AB Konseyi, Komisyonu, belirtilen müzakere çerçevesi temelinde Türkiye’yle müzakerelerin çerçevesi hakkında bir öneri sunmaya davet etti. 3 Ekim 2005

²⁴¹ Avrupa Komisyonu Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2003 Yılı İlerleme Raporu. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf

tarihinde müzakereleri açmak üzere, Konsey'i bu müzakere çerçevesi üzerinde anlaşma sağlamaya çağırdı."²⁴²

17 Aralık Brüksel Zirvesinin tarihi önemini en iyi şekilde BBC Avrupa yorumcusu Chris Morris ifade etmiştir: "Türkiye'nin önünde yıllar sürecek müzakereler ve birçok güçlük var. Fakat bir gün Türkiye AB'ye üye olduğunda insanlar geçmişe, bu zirveye bakacak ve bu tarihi anı hatırlayacaklar."²⁴³

Brüksel Zirvesinde alınan bu kararın ardından, Komisyon Müzakere Çerçeve Belgesini yayınlamış ve Türkiye ile 3 Ekim 2005'te başlayacak müzakerelerin genel prensiplerini, prosedürleri ve maddelerini belirlenmiştir. Müzakere çerçeve belgesinde yer alan bazı hususlar büyük tartışmalara yol açmış olsa da yine de alınan sonuç Başbakan Erdoğan tarafından "%100 olmasa da başarı"²⁴⁴ olarak değerlendirilmiştir. Özellikle müzakerelerin ortak amacının tam üyelik olmasına rağmen ucunun açık olması ve sonunun önceden garanti edilememesi, yapısal politikalar, tarım ve kişilerin serbest dolaşımı konularında uzun geçiş süreleri, derogasyonlar ve özgün düzenlemeler ile daimi koruma tedbirlerinin alınabileceği ve Birliğin temelini oluşturan, özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin bir aday ülkede ciddi ve devamlı bir biçimde ihlal edilmesi halinde müzakerelerin askıya alınabileceği gibi hükümler Türkiye'de çifte standarda ve ayrımcılığa ilişkin tartışmalara neden olmuştur.

Reformların, oldukça kısa bir süre içerisinde Meclis'ten geçmesiyle Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesinde çok önemli adımlar atılmıştır. Avrupa Komisyon Başkanı Ocak 2004'te Türkiye'yi ziyaret etmiş ve "Türkiye'nin siyasi kriterler bakımından AB'ye yakınlaştığını" belirtmiştir. Ayrıca 40 yıllık bir aranın ardından

---

²⁴² Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi, "Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirisinde yer alan ve Türkiye'yi de Kapsayan Genişleme" Bölümü (17. ve 22. paragraflar) 16-17 Brüksel, Aralık 2004
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf

²⁴³ Demir Murat Seyrek, "Annual Update: Turkey's Road To The EU", **Turkish Policy Quarterly** Volume 4, No. 3 , Fall 2005

²⁴⁴ "Başardık" **ABHaber**, 17.12.2004 http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=2491

Avrupa Komisyonu başkanının Türkiye’yi ziyaret etmesi, Türkiye’nin reform sürecinin başarısının da bir kanıtı olarak gösterilebilir. (İlk ziyaret 1963’te Walter Hallstein tarafından yapılmıştır).²⁴⁵

Türkiye ile müzakereler müzakere çerçeve belgesi doğrultusunda 3 Ekim’de başlatılmış ve “hem AB hem de uluslararası toplum için tarihi bir gün”²⁴⁶ olarak değerlendirilmiştir. Türkiye bu tarihten itibaren sadece bir aday ülke değil, müzakere eden bir ülke haline gelmiştir. 35 ayrı başlık altında geçecek müzakereler için önce tarama süreci (*screening*) 20 Ekim 2005’te başlatılmıştır. Şubat 2006’da “Bilim ve Araştırma” ve “Eğitim ve Kültür” alanlarında tarama sürecinin raporları Konsey’e gönderilmiştir.12 Haziran 2006’da Lüksemburg’da yapılan Hükümetler Arası Konferans (HAK) sonucunda da nispeten daha kolay bir başlık olan “Bilim ve Araştırma” başlığı ile müzakereler fiili olarak açılmış ve provizyonel olarak kapatılmıştır. Bu süreç, Türkiye’nin çabalarını AB mevzuatı ile uyumlu hale getirmek için hangi alanlarda odaklaması gerektiğini gösterecektir. Bu anlamda, müzakere kelimesi biraz yanıltıcı olabilir; görüşmeler, Türkiye’nin Avrupa standartlarını kabul “edip etmeyeceğini” değil, “nasıl” ve “ne zaman” edeceğine odaklanacaktır. Çünkü AB’nin temel prensipleri tartışılmaz. Her aday ülke üye olabilmek için AB’nin tüm hukukunu ve politikalarını kabul etmelidir.

Müzakerelerin resmi olarak başlaması, Türkiye’de AB müktesebatının uygulanmasına yönelik tarama, kontrol ve izleme çalışmalarının yoğunlaşmasına yol açmıştır. AB müktesebatının iç hukuka aktarılması tarımdan bilime, eğitimden ulaştırmaya, sağlıktan enerjiye kadar hemen her alanda sürdürülecek bir reform sürecini beraberinde getirecektir. Müzakerelerin başlamasının ardından AB müktesebatının uygulanması ile birlikte Türkiye’de çok farklı alanlarda Avrupalılaşıma süreci yaşanacaktır.

Türkiye ve AB ilişkilerinin geldiği nokta katılım aşamalarından üçüncü basamağı işaret etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi üçüncü aşama Komisyon’un

---

²⁴⁵ Müftüler Baç,a.g.e,2005,s.29

²⁴⁶ “Declaration of President of European Commission Jose Manuel Barroso”, ABHaber ,03.10.2005 http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=7678

müzakerelerin başlaması yönünde görüş belirtmesiyle başlar. Müzakerelerin resmi olarak başlaması aday ülkelerde AB müktesebatının uygulanmasına yönelik tarama, kontrol ve izleme çalışmaları yoğunlaştırır. Avrupa Komisyonu'nun 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesinde 3 Ekim 2005'te müzakerelerin başlayacağını belirtmesi ile Türkiye Avrupalılaşıma sürecinde üçüncü aşamaya geçmiştir. Katılım müzakerelerinin başlaması Türkiye'nin Avrupalılaşıma süreci için önemli bir dönüm noktasıdır Tam üyeliğin gerçekleşmesi ile son aşamaya geçilecektir.

3.3 Türkiye'de Avrupalılaşıma ve Reform Süreci

Türkiye'de demokratikleşme, Avrupalılaşımanın mahiyetini oluşturmaktadır. Avrupalılaşıma yönünde atılan adımlar özellikle 1999 Helsinki Zirvesinde adaylık statüsünün kazanılmasının ardından hızlansa da demokratikleşme çabaları 50 yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Türkiye'de 1950lerden beri periyodik olara kesintilere uğrasa da parlamenter demokrasi rejimi vardır ve prosedürel demokrasi temel normdur. Fakat Türkiye'de demokrasi daha çok ikinci dalga demokrasiye yakındır. Yani serbest ve düzenli seçimler yapılır, etkili politik kurumlar oluşturulmuştur. Üçüncü dalga demokratikleşme ise daha derin, köklü, çoğulcu ve sağlam bir demokrasiyi gerektirir. Sivil haklar, azınlık ve insan hakları radikal olarak geliştirilmiş, devlet toplum ilişkileri köklü olarak yeniden düzenlenmiştir.²⁴⁷ AB çıpası, Türkiye 'de ikinci dalga demokrasiden üçüncü dalga demokrasiye geçişi sağlayacak reformların yapılmasını öngörmektedir.

Türkiye'de 1999–2004 yılları arasında yani çok kısa bir sürede çok önemli yasal ve anayasal değişiklikler yapılmış, anayasanın yaklaşık 1/3' ü değişmiştir. Türkiye'de çağdaş ve demokratik kurum ve normlarını zaten oluşturmuş olması ve güçlü siyasi iradesi bu reformların kısa sürede gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Yapılan bu reformlar sadece siyasal alana ilişkin değildir, çok daha geniş bir alana yayılmakta ve sosyo-politik hayatı da etkilemektedir. Bu değişikliklerin çoğunun çok küçük detaylara ilişkin olmasına, basit kelime değişiklikleri içermesine

---

²⁴⁷ Samuel P. Huntington, *The Third Wave of Demoratisation in late 20th Century*, Norman: University of Oklahoma Press, Oklahoma, 1993

ve yeni bir yasal durum yaratmamasına rağmen bazı anayasal reformlar da çok önemli ve köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yapılan anayasal değişiklikleri uyum yasaları izlemiş ve hem anayasa değişikliklerini Türk hukuku ile harmonize ederek hayata geçirmeyi hem de yeni reformların yapılmasını amaçlamıştır. Yapılan bu radikal değişiklikler, Türkiye'nin geleceğini şekillendiren ve daha çoğulcu ve sağlam bir demokrasi ve çok kültürlü bir toplum yaratmak adına atılan çok önemli adımlardır.

Çok kısa bir sürede Türkiye'de çok önemli anayasal ve yasal değişiklikleri salık veren sekiz adet uyum yasası paketi ²⁴⁸ meclisten geçirilmiş ve Yeni Medeni Kanun ve Yeni Ceza Yasası kabul edilmiştir. Yapılan değişiklikler çok genel olarak din ve etnik öken ayılmaksızın tüm Türk vatandaşlarının sosyal, kültürel ve siyasi haklarının tanınması ve yasal korunmasının artırılmasına, insan haklarını ve azınlık haklarının iyileştirilmesine, ifade, toplanma ve dernek kurma özgürlüklerinin genişletilmesine, yargı sisteminin iyileştirilmesine ve siyasette ordunun rolünün azaltılmasına ilişkindir. Tüm bu reform süreci tamamlandığı ve tam anlamıyla uygulanmaya başlandığında “Türkiye daha önce olduğundan çok daha farklı olan bir demokratik rejim haline gelecektir.” ²⁴⁹

Türkiye'nin siyasal ve anayasal yapısında AB'nin etkisi yukarıda belirtildiği gibi sadece insan haklarının kapsamının genişletilmesi ve bu hakların korunmasının güçlendirilmesini ile sınırlı değildir. Liberalleşme, demokratikleşme ve konsolide demokrasinin oluşturulmasına ilişkin konuları da kapsar. Bu anlamda Türkiye'de son dönemde yapılan reformlar demokratik değerlerin güçlendirilmesini ve derinleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Fakat bu reformlar, Türkiye'deki politik sistemin tamamen liberal ya da konsolide demokrasiye dönüşmesinde yeterli değildir. Sadece anayasal, yasal ve kurumsal mühendislik metotları ile liberal demokrasinin oluşturulması mümkün değildir, “demokrasinin ülkede tek alternatif haline gelmesi”, toplumsal ve kurumsal hayatta köklü biçimde içselleştirilmesi ve

---

²⁴⁸ Uyum yasaları paketi, farklı kanunlarda yapılacak değişikliklerden oluşan, bir defada birden fazla kanunu değiştirmeyi amaçlayan ve Meclis'te tek bir oylama ile kabul veya reddedilen kanun tasarılarıdır.

²⁴⁹ Ulusoy, a.g.e, 2004 , s.20 ve Ulusoy, a.g.e, 2005, s.23

toplumun farklı kesimleri -dinsel, etnik, sosyal, siyasal, dilsel -arasında konsensüse dayalı güçlü bir uzlaşma olması gerekir.²⁵⁰ Bu da daha uzun bir vadeyi gerektirir.

3.3.1 Avrupalılaştırmanın Nüfuz Alanı ve Uyum Yasaları

1999 yılında Helsinki’de Türkiye’ye adaylık statüsü verilmesi ile ilgili karar, Türkiye’yi geniş kapsamlı anayasal ve yasal reformlar yapılması konusunda teşvik edici bir unsur olmuştur. Türkiye’de son yıllara yayılan ilerleme ve kısmen de 2002 seçimlerinden sonraki siyasi güçlenmeyi takiben, Avrupa standartlarına uyum konusunda önemli kurumsal ve yasal değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler göz önüne alındığında Türkiye’de Avrupalılaştırmanın nüfuz alanının oldukça geniş olduğu söylenebilir.

Türkiye, Avrupa Birliğine üyelik yolunda, tüm aday ülkelerin geçirdiği ve hukuksal ve siyasal reformların gerçekleştirildiği bir süreçte bulunmaktadır. Bu "ön katılım" sürecinde Türkiye’nin yapması gerekenler, kısaca adaylığının temel koşulları, kısa ve orta vadeli olmak üzere, Katılım Ortaklığı Belgesi’nde belirlenmiştir.²⁵¹ Katılım Ortaklığı önceliklerine paralel siyasal reformlar, üç yıllık bir dönemde (2001–2004) Anayasa ve yasalarda yapılan bir dizi değişiklikle gerçekleştirilmiştir. 2001 ve 2004’te iki önemli anayasa değişikliği yapılmış ve Parlamento, Şubat 2002 ve Temmuz 2004 arasında sekiz yasa değişikliği paketini kabul etmiştir. Bir Medeni Kanun ve bir Ceza Kanunu dahil olmak üzere yeni yasalar kabul edilmiştir. Bu reformların uygulanmasına ilişkin başka çeşitli yasa, yönetmelik, kararname ve genelge yayınlanmıştır.

Siyasi reformlar, geliştirilmiş özgürlük ve insan haklarından ordu üzerindeki genişletilmiş sivil denetime kadar birçok değişiklik getirmiştir. Reform süreci, açık

---

²⁵⁰Serap Yazıcı, “The Impact of EU on the Liberalization and Democratization Process in Turkey” içinde Richard T. Griffiths and Durmuş Özdemir (eds.) *Turkey and EU Enlargement, Process of Incorporation*. İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2004, s. 92-102

²⁵¹ Süheyl Batum, “AB Üyelğine Doğru:Türkiye’de Siyasal Reformlar”, Haziran 2002, **TÜSİAD Yayınları**, İstanbul, s.9

bir biçimde temel konuları ele almış ve daha da önemlisi, liberal demokrasi yararına giderek artan görüş birliğini vurgulamıştır.²⁵²

AB üyelik sürecinde Türkiye’de yapılan reformların yol açtığı radikal değer dönüşüm süreci, AB’ye giden yolun neden üyelik kadar önemli olduğunun bir kanıtıdır. Burada belirtilmem gereken şey; Rehn’in de belirttiği gibi yapılan tüm reformların AB’yi memnun etmek için değil her şeyden önce Türkiye’nin gelecekte her alanda çok daha iyi noktalara gelebilmesi için gerçekleştirilmesi gereğidir.²⁵³

Yapılan reformları “insan hakları, azınlık hakları ve temel özgürlükler, asker-sivil ilişkileri, yargı ve kamu yönetimi” başlıkları altında inceleyeceğim.

3.3.1.1 İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Temel Özgürlükler

1999’dan bu yana Türkiye iki anayasal değişiklik ve sekiz mevzuat uyum paketi kabul etmiştir. Mayıs 2004 tarihli en son anayasal reform, insan hakları ile ilgili konulara ilişkindir. Bunlar, ölüm cezası ile ilgili geri kalan tüm hükümler, cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi, basın özgürlüğünün kapsamının genişletilmesi, yargının Avrupa standartlarına yaklaştırılması, temel özgürlükler alanında uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğünün sağlanması konularını kapsamaktadır. Eylül 2004’de Türkiye, insan haklarına, özellikle, kadın hakları, ayrımcılık ve işkenceye ilişkin bir dizi konuda olumlu etki sağlayacak yeni bir Ceza Kanunu kabul etmiştir. Ayrıca, Haziran 2004’de yeni bir Basın Kanunu ve Temmuz

---

²⁵² Avrupa Komisyonu Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı İlerleme Raporu, SEC(2004) 1201, Brüksel, s.11

http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf

²⁵³ Oli Rehn, Member of the European Commission, responsible for Enlargement “Reforms in Turkey in the first place it is the interest of the Turkish citizens” SPEECH/06/536, Strasbourg, 26 September 2006

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/536&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

2004’de yeni bir Dernekler Kanunu ile Terörist Eylemlerden kaynaklanan Zararların Tazmin Edilmesine ilişkin bir kanun kabul edilmiştir.

1999’den bu yana Türkiye, hem BM çerçevesinde ve hem de 1949’dan beri üye olduğu Avrupa Konseyi çerçevesinde, önemli sayıda uluslararası insan hakları belgesine katılmıştır: BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve BM Sosyal ve Ekonomik Haklar Uluslar arası Sözleşmesi (çekinceler olmasına rağmen); ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesine ek 6 No’ lu Protokol; Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Sözleşmesi; Çocuk Haklarının Kullanılmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi; Kadınlara karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Sözleşmesinin İhtiyari Protokolü. Ayrıca, bir Anayasa değişikliği ile temel özgürlükler alanında uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğü sağlanmıştır.

Türkiye, insan hakları alanında uluslararası sözleşmeler konusunda ilerleme kaydetmiştir. Ocak 2004’de, her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin AİHS’ye Ek 13 No’lu Protokolü imzalamıştır. Türkiye, Ekim 2003’de, Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşmenin Çocukların Müdahil Oldukları Silahlı Çatışmalara İlişkin İhtiyari protokolünü onaylamıştır. Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartını imzalamamıştır. Uluslar arası Ceza Divanı Statüsünün imzalanmasına imkan veren anayasa değişiklikleri yapılmıştır.

Türkiye, 1999’den bu yana, özellikle, Avrupa İnsan Hakları mahkemesi (AİHM) kararlarının uygulanması konusunda, özellikle, geçen yıl, ilerleme kaydetmiştir Türkiye 2002’den bu yana, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) kararlarına uymak için gösterdiği çabaları artırmıştır. AİHM’ nin ihlal kararı verdiği adli ve ceza davalarında yeniden yargılanma imkanı getirilmiştir. Yeniden yargılamalar yapılmış ve birçok beraat gerçekleşmiştir.

İnsan Haklarının ilerletilmesi ve uygulanması konusunda, Türkiye, 1999’dan bu yana, Reform İzleme Grubu, İnsan Hakları Başkanlığı, İl ve İlçe İnsan Hakları

Kurulları, İnsan Hakları Danışma Kurulu, TBMM İnsan Hakları Komitesi, İçişleri Bakanlığına bağlı bir İnsan Hakları Bürosu kurulmuştur. Ve çeşitli araştırma kurulları gibi yapılar oluşturmuştur. Bu, insan hakları kuruluşları ile Türkiye arasında yapıcı ilişkilerin geliştirilmesi açısından yeni bir yaklaşımı yansıtmaktadır. İnsan hakları eğitimi ile ilgili olarak, Türk makamları İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, jandarma ve polis teşkilatında ilgili personelin eğitimini amaçlayan programlara devam etmektedir.

3.3.1.1.1 Medeni ve siyasi haklar

Türkiye, her türlü koşulda ölüm cezasını kaldırmıştır. Savaş hali veya yakın savaş tehdidi dışında ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 6 Nolu AİHS Protokolü, Aralık 2003'te yürürlüğe girmiştir. Her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin 13 Nolu AİHM Protokolü, Ocak 2004'te imzalanmıştır. Mayıs 2004'teki anayasa değişiklikleri çerçevesinde ölüm cezasına ilişkin geri kalan hükümler mevzuattan çıkarılmıştır.

İşkenceye karşı sıfır hoşgörü politikası uygulamaya konulmuş ve işkence faillerinin cezasız kalmalarını sınırlandırmak için yasal tedbirler alınmıştır. İşkence ve kötü muamele ile mücadeleyi güçlendirmek için, özellikle görüşme imkanı tanınmayan gözaltı uygulamasının kaldırılması ve avukata erişim ve sağlık muayenesi sağlanarak yargılama öncesi gözaltı koşullarının iyileştirilmesi yoluyla, önemli çabalar sarf edilmiştir. Yeni Ceza Yasası, işkence yapanlara verilen hapis cezalarını artırmakta ve işkence yapılan kişinin ölmesi durumunda ömür boyu hapis cezasını öngörmektedir. Mevzuattaki çeşitli değişikliklere uygun olarak mahkeme öncesi gözaltı usulleri Avrupa standartlarına uygun hale getirilmiştir. Avrupa Konseyi İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) ve ilgili BM organlarının tavsiyelerinin birçoğu benimsenmiştir. Cezaevi sistemi konusunda durum, 1999'dan bu yana önemli ölçüde düzelmiştir. Tutukluların haklarının iyileştirilmesi amacıyla, İnfaz Hakimliği ve İzleme Kurulları gibi kurumlar oluşturulmuştur. İşkenceyi Önleme Komitesinin bir dizi tavsiyesi uygulamaya konulmuştur.

2001'den bu yana temel özgürlüklerin kullanılmasının genel çerçevesinin iyileştirilmesi için çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bu özgürlüklerin kapsamı genişletilmiştir. İfade özgürlüğünün kullanılmasındaki çeşitli yasal kısıtlamalar kaldırılarak, çeşitli kanunlar değiştirilmiştir 2002'den bu yana Ceza Yasası, Terörle Mücadele Yasası ve Basın Yasasında kısıtlamaların kaldırılması için değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler sonucunda ifade özgürlüğü ile ilgili açılan davalar ve mahkumiyetlerin sayısında azalma meydana gelmiştir Yayın alanında Kürtçe dahil olmak üzere Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınları başlamıştır.

Basın özgürlüğünü güçlendiren anayasa değişiklikleri yapılmıştır. Basın özgürlüğü, yayınevlerinin kapatılması, baskı makinelerinin dağıtımının durdurulması ve müsaderesi gibi yaptırımları kaldıran yeni Basın Kanununun kabulü ile daha da iyileştirilmiştir Aralık 2004'te kabul edilen yeni Basın Yasası, basın özgürlüğünün artırılmasına yönelik önemli bir adım olmuştur. Görsel yayın alanında önemli ilerleme kaydedilmiş ve daha önce kabul edilmiş olan önlemler uygulamaya konulmuştur. Türkçe dışındaki dil ve lehçelerdeki ilk yayınlar, devlet yayın kurumu olan TRT radyo ve televizyonlarında Haziran 2004'te başlamıştır. Boşnakça, Arapça, Çerkezce ve Kürtçe yayınlar devam etmektedir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda yapılan değişiklikler, dernek kurma ve barışçı toplantı özgürlüğünün kullanılmasındaki çeşitli kısıtlamaların kaldırılmasını sağlamıştır. Temmuz 2004'de TBMM'den geçen ve Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen yeni Dernekler Kanunu kabul edilirse, dernek faaliyetlerine devletin müdahale imkânının azaltılması bakımından önemli olacaktır. Dernekler Daire Başkanlığı gibi yeni kurumlar önceden polisin sorumluluğunda olan yetkilerin sivillere devrine katkıda bulunmuştur. Bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sistematik olarak kaydedilmesi uygulamasına son vermek ve güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanmalarını engellemek ve cezalandırmak için tedbirler alınmıştır.

Din özgürlüğüne ilişkin olarak, inanç özgürlüğünün Anayasa ile güvence altına alınmış olmasına ve ibadet özgürlüğünün büyük ölçüde engellenmemesine

rağmen, gayri-Müslim cemaatler, tüzel kişilik, mülkiyet hakları, din adamlarının eğitimi, okul ve iç yönetim ile ilgili konularda sorunlar yaşamaktadır.

3.3.1.1.2 Ekonomik ve sosyal özgürlükler

Ekonomik ve sosyal özgürlüklere ilişkin olarak, kadın erkek eşitliği ilkesi güçlendirilmiştir. Yeni TCK uyarınca, “namus cinayeti” işleyenler ömür boyu hapis cezasına çarptırılacak ve bekâret testi, bir hâkim veya savcı tarafından resmi olarak yetki verilmedikçe yasaklanacak, evlilik-içi cinsel saldırı ceza gerektiren bir suç olacaktır. Bununla birlikte esas olarak, kadına karşı şiddet ciddi bir sorun oluşturmaya devam etmektedir. Çocuk hakları, ilgili uluslararası sözleşmelerin onaylanması, mevzuat değişiklikleri ve diğer pratik tedbirlerle güçlendirilmiştir. Ancak, çocuk işçiliği konusu endişeye neden olmaya devam etmektedir. Grev hakkı dahil olmak üzere, örgütlenme hakkı ve toplu pazarlık hakkı konularındaki önemli kısıtlamalar devam etmektedir. Türkiye, hala Avrupa Sosyal Şartının 5’inci örgütlenme hakkı) ve 6’ncı (grev hakkı dahil toplu pazarlık hakkı) maddelerini kabul etmemiştir. 2000 yılında, sosyal diyalogu geliştirmek amacıyla bir Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmasına rağmen, bu diyalog zayıf kalmıştır.

3.3.1.1.3 Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması

Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması ile ilgili olarak, Kürtçe'nin kullanılmasına ilişkin yasağı kaldırmak için Anayasada değişiklik yapılmıştır. Kürtçe dahil, Türkçe'den başka dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınına izin veren değişiklikler yapılmış ve bu dilleri öğrenme imkanı getirilmiştir. Kürtçe dahil, Türkçe'den başka dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınına izin veren değişiklikler gecikmeli de olsa yapılmış ve bu dilleri öğrenme imkanı getirilmiştir. Daha sonra, Kürtçe dil kursları açılmış ve Kürtçe, Arapça ve Boşnakça gibi farklı dillerde radyo ve televizyon yayınları başlamıştır.

Çoğunlukla Kürt kökenli vatandaşların yaşadığı ülkenin doğusu ve güneydoğusundaki durum 1999'dan bu yana güvenlik ve temel özgürlüklerden yararlanma açısından giderek iyileşmeye devam etmiştir. ve. Güneydoğudaki bazı illerde 15 yıl uygulanan olağanüstü hal, 2002'de tamamen kaldırılmış ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin yaşadıkları yerlere dönüşleri devam etmiştir Olağanüstü hal çerçevesinde yargılama öncesi gözaltı haklarını kısıtlamak için kullanılan hükümlerde değişiklik yapılmıştır. Türkiye, Komisyon dahil olmak üzere çeşitli uluslar arası kuruluşlarla ülke içinde yerlerinden edilmiş kişiler konusunda diyalog başlatmıştır. Temmuz 2004'te Terör Eylemlerinden Kaynaklanan Zararların Tazmini Yasası kabul edilmiştir. Bu yasanın çıkarılması ile Olağanüstü Hal döneminin başlamasından bu yana (19 Temmuz 1987) önemli maddi zarara uğramış olan kişilerin tazmin edilmesi gerektiği kabul edilmiştir.²⁵⁴

3.3.1.2 Sivil-asker ilişkileri

AB üyelik kriterleri olan Kopenhag Kriterlerinde ordunun üzerinde sivil denetimi güçlendirmek açık bir şekilde bir madde olarak belirtilmese de asker-devlet ilişkilerinin sivilleşmesi üyelik için bir önkoşuldur. Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Başkanı Hans Jörg Kretschmer bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: *“Güvenlikte sivil kontrol Türkiye'nin gelişimi için temel konulardandır. Türkiye'nin AB sürecinin ön kriterlerindedir. Devletin gücünün var olduğunun bir göstergesidir. Demokratik bir ülkede güvenliğe olan tehditler demokratik bir şekilde sonuçlanır. Devlet hizmet etme görevindedir”*²⁵⁵

Askeri otorite üzerindeki sivil denetim 1999'dan bu yana güçlendirilmiştir. Sivil otorite karşısında silahlı kuvvetlerin durumunu belirlemek için anayasal ve yasal çerçeve değiştirilmiştir. Geçen yıl boyunca, ordunun sivil denetimini

²⁵⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı İlerleme Raporu, SEC(2004) 1201, Brüksel, s.25-43, Uyum Yasaları için , Batum,a.g.e,2002, <http://www.belgenet.com> , http://www.tesev.org.tr/ab_izleme/1uyumpaketi.php, www.rega.basbakanlik.gov.tr

²⁵⁵ “Kretschmer giderayak sert çıktı: Türk demokrasisi modernleşemedi” **Radikal**, 23.09.2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=199435>

güçlendirmek ve AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirmek için bir dizi değişiklik yapılmıştır Milli Güvenlik Kurulunun görevleri, işleyişi ve yapısı değiştirilmiştir. Anayasa değişikliklerinin bir parçası olarak, MGK, çoğunluğu sivillerden oluşan ve yürütme yetkisi olmayan danışma organı haline getirilmiş, toplantı sıklığı azaltılmış, bazı birimler kaldırılarak personel azaltılmasına gidilmiştir. MGK Genel Sekreterliğinin faaliyetlerine ilişkin kararnamelerin gizliliği kaldırılmıştır Ağustos 2004'de, ilk defa bir sivil, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği görevine atanmıştır.

Askeri harcamalar üzerinde sivil otoritelerin denetimini sağlayan iki önemli reform paketi kabul edilmiştir Askeri ve savunma harcamalarının şeffaflığını artıran tedbirler alınmıştır Bütçede şeffaflığı artırmak amacıyla, Sayıştay'a, askeri ve savunma harcamalarını denetleme yetkisi verilmiştir. Bütçe dışı fonlar, TBMM'nin tam kontrolünü sağlayabilmek için genel bütçeye dahil edilmiştir. Savunma harcamaları azaltılmıştır.

Son anayasal ve yasal değişikliklerle bir YÖK üyesinin Genelkurmay Başkanı tarafından belirlenmesi uygulamasına son verilmiştir. Aynı şekilde, RTÜK'te MGK Genel Sekreteri tarafından atanan bir üye bulundurulması uygulamasına da son verilmiştir. Askeri Mahkemelerin askerlik hizmetinin eleştirilmesi ile ilgili suçlar nedeniyle sivilleri yargılama yetkisi kaldırılmıştır. Yukarıda sözü edilen gelişmelere rağmen, ordunun bir ölçüde özerkliğinin korunmasına imkan veren bazı hükümler bulunmaktadır.²⁵⁶ Yine de önemli askeri ayrıcalıkların bazılarının kaldırılması ve bazılarının da zayıflatılmasıyla Türkiye'de politik yaşam büyük oranda sivilleşmiştir.

3.3.1.3 Yargı

Türk yargı sisteminde, 1999'dan bu yana, bazı önemli iyileştirmeler yapılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Mayıs 2004'de kabul edilen anayasal değişiklik paketi kapsamında kaldırılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetkisi

---

²⁵⁶Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı İlerleme Raporu, SEC(2004) 1201, Brüksel, 17-19, Uyum Yasaları için ,Batum, a.g.e, 2002 <http://www.belgenet.com> , http://www.tesev.org.tr/ab_izleme/1uyumpaketi.php, www.rega.basbakanlik.gov.tr

dahilindeki suçlar ile ilgili yargı yetkisi, yeni oluşturulan Bölge Ağır Ceza Mahkemelerine verilmiştir. Önceden Devlet Güvenlik Mahkemelerinin konusu olan suçlarla ilgili olan, özellikle, Ceza Kanununun 312'nci maddesi kapsamındaki suçlarla ilgili davalar, mevcut Ağır Ceza Mahkemelerinin yetkisi kapsamına dahil edilmiştir.

Mayıs 2004 anayasa değişikliği paketi ile aynı zamanda Anayasanın 90'ıncı maddesi gözden geçirilmiş ve Türkiye tarafından onaylanan uluslararası ve Avrupa Sözleşmelerinin iç hukuka üstünlüğü ilkesi kabul edilmiştir. İnsan hakları ve ulusal mevzuat ile ilgili olarak uluslar arası anlaşmalar arasında bir anlaşmazlık olduğunda, Türk mahkemeleri, uluslararası anlaşmaları uygulamak zorunda kalacaktır.

Yasal olarak Temmuz 2003'de kurulan Adalet Akademisi hakim ve savcıların uluslararası hukuk ve insan hakları hakim ve savcılara yönelik uluslararası hukuk ve insan hakları konularında eğitim yoğunlaştırılmıştır. Eğitim, Türk hukuku ve yargılama usulleriyle birlikte, Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesini ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarını, AB hukukunu ve dillerini de kapsamaktadır, Yargıtay gibi yüksek mahkemeler, çeşitli siyasi uyum paketleri ile kabul edilen değişikliğe uğramış hükümlerin uygulanmasına ilişkin kararlar vermiştir. Hâkim ve savcılar, reformların uygulanması konusunda önemli role sahiptir.

Eylül 2004'de 80 yıllık eski ceza kanunu değiştirilerek yeni bir Ceza Kanunu kabul edilmiştir. Genel olarak, yeni Kanun ile birçok Avrupa ülkesinde ceza hukuku ile ilgili son gelişmelere uyumlu olarak, modern Avrupa standartları kabul edilmiştir. Yeni Ceza kanunu bazı insan hakları ihlallerine karşı yaptırımları güçlendirmekte ve soykırım ve insanlık suçları, ayrımcılık ve kişisel bilgilerin suistimali gibi uluslararası ceza hukukundaki son gelişmeleri yansıtan yeni suçları da kapsamına almaktadır. Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği tutukluların haklarını genişletecek şekilde değiştirilmiştir Ülke genelinde istinaf mahkemelerinin ve aile mahkemelerinin oluşturulması, çocuk mahkemelerinin sayısının artırılması yapılan diğer değişiklikler arasındadır.

3.3.1.4.Kamu Yönetimi

Kamu yönetiminin ve hükümet çalışmalarının iyileştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmektedir. Hükümet, özellikle kamuda, insan kaynaklarının daha şeffaf idaresini düzenlemek amacıyla reformlar başlatmıştır. Bu reformlar yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Hükümet sistematik olarak bu reformların uygulamaya konmadığını kabul etmiş ve uygulanmalarını temin etmek üzere bir Reform İzleme Grubu kurmuştur.

Kamu idaresi sisteminin kapsamlı bir biçimde gözden geçirilmesi ve merkezi hükümet ile yerel idare ve belediyeler arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılması amacıyla yapılan önerilerden oluşan bir Eylem Planı kabul edilmiştir. Bu kanun tasarısı merkeziyetçi devlet yapısı için ciddi bir çelişki olarak görüldüğü ve bu tür bir kamu yönetimi modelini uygulamak için gerekli önkoşullar olmadığı gerekçesiyle Cumhurbaşkanı tarafından daha sonra veto edilmesine rağmen kamu idaresi ve yerel yönetimlere ilişkin reformlar hakkında bir dizi yasa, TBMM tarafından Temmuz 2004'de kabul edilmiştir. Meclis Haziran ve Temmuz 2004'te, kamu idaresi reformu paketini kabul etmiştir. Kamu Sektörü Reformu Çerçeve Kanunu kapsamında bir Özel İdare Kanunu ve Belediyeler ve Büyükşehir Belediyeleri Kanununu da çıkarılmıştır. Birlikte ele alındığında, bu dört kanunun amacı, yetkilerin ve görevlerin dört idari düzeyde (merkez, taşra, metropol ve belediye teşkilatları şeklinde) bölüşülerek performansın artırılmasıdır. İlke olarak, bu geniş kapsamlı ve güçlü reform, ülkenin merkeziyetçi, hiyerarşik ve ketum idari sistemini adem-i merkeziyetçi, katılımcı, şeffaf ve sorumlu bir yapıya dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu reform, başarılı olursa, Türkiye'nin idari kültürünün modernizasyonuna katkıda bulunacak ve geniş kapsamlı reform hareketi, kamu idaresinin modern standart ve uygulamalara uygun hale getirmeye yardımcı olacaktır.

AB'nin öngördüğü bu çok katmanlı yönetim modeli, ulusal yönetimlerin füzyonu ve supranasyonel yasal-kurumsal mekanizmaların uygulanmasıyla ile tamamlanan yeni bir yapı olarak yönetim katmanlarının çeşitliliği ve çokluğuna (yerel, bölgesel, ulusal, ulus üstü) ve aktörlerin çeşitliliğine (etnik, dini gruplar, sivil

toplum, iş çevreleri) dayanır. Bu yeni yönetim modeli Türkiye’de siyasette yapısal bir belirleyici olacaktır.²⁵⁷

Türkiye, OECD Rüşvet ile Mücadele Sözleşmesini, BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesini, Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesi ve Ceza Hukuku Sözleşmesi ile Karapara Aklama Sözleşmesini onaylamıştır. 1 Ocak 2004’den bu yana, Türkiye, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) üyesidir Mayıs 2004’te bir Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Kurulmasına ilişkin Kanunun kabulü ile şeffaflığın artırılması konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Bu kanun, Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kurulmasını sağlamaktadır. Ocak 2004’de Kamu Sektöründe Şeffaflığın ve İyi Yönetimin Arttırılmasına ilişkin Eylem Planı için Meclis Komitesine yardım etmek amacıyla bir teknik komite kurulmuştur. Yolsuzlukla ilgili olarak Temmuz 2003’de eski hükümet üyelerini ilgilendiren bir TBMM raporu yayımlanmıştır.

Bilgi alma hakkıyla ilgili kanun Ekim 2003’te kabul edilmiştir. Kanun, resmi bilgilere erişim konusunda genel bir hak tesis etmekte ve böylece kamu yönetiminde saydamlığın arttırılması yönünde önemli bir adım oluşturmaktadır. Elektronik İmza Kanunu, Temmuz 2004’te yürürlüğe girmiştir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Türkiye’deki kamu mali yönetimi ve kontrol sistemlerini, modern kamu mali yönetim kavramları ve AB uygulamalarına göre reformdan geçirse Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, dış denetimin, uluslararası denetim standartları ile uyumlaştırılmasını kolaylaştıran hükümler içermektedir.²⁵⁸

3.3.2 Genel Değerlendirme

Yapılan tüm bu reformlar, AB tarafından memnuniyetle karşılanmış fakat hala eksiklikler olduğu ve özellikle son zamanlarda reform sürecinin yavaşladığı

---

²⁵⁷ Ulusoy,a.g.e, 2004,s.18-19

²⁵⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı İlerleme Raporu, SEC (2004) 1201, Brüksel, s.11-23, Uyum Yasaları için bkz. Batum, a.g.e, 2002 <http://www.belgenet.com>, http://www.tesev.org.tr/ab_izleme/1uyumpaketi.php, www.rega.basbakanlik.gov.tr

belirtilmiştir. Çoğu akademisyen, bu durumu Avrupa yorgunluğu (Euro-fatigue) ya da reform yorgunluğu olarak adlandırır. Katılım sürecinin başında, AB üyeliği konusunda güçlü bir halk desteği ve politik uzlaşma sağlanabilmişken, müzakere aşamasına gelinceye kadar geçen süre zarfında ve müzakerelerin başlamasıyla uyum çalışmaları çerçevesinde yorgunluk ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, AB kaynaklı reformlar aday ülkelerin iç ve dış politika öncelikleri ve ulusal düzenlemeleriyle çelişmeye ve toplumsal olarak hassas kabul edilen konulara gönderme yapmaya başladıkça halk desteği düşmekte ve reform süreci yavaşlamaktadır.²⁵⁹ Bu çerçevede hükümetin 9. reform paketi üzerinde çalışmaya başlaması olumlu karşılanmıştır.

Hollandalı Hıristiyan Demokrat üye ve Avrupa Parlamentosu Türkiye raportörü Camiel Eurlings tarafından bu Eylül ayında kaleme alınan Türkiye raporu, katılım sürecinde Türkiye'nin eksikliklerini ve yapılması gerekenleri sıralamıştır. Raporda, özellikle ifade özgürlüğü, dini haklar ve azınlık hakları, sivil-asker ilişkileri, kadın hakları, sendikalar, kültürel haklar ve yargının bağımsızlığı alanlarında reformların ve uygulamanın hızlandırılması istenmiş, Türk Ceza Kanunu'nda 'keyfi yorumlamaya uygun olduğu' savunulan 216, 277, 288, 301, 305 ve 318'nci maddelerin değiştirilmesi çağrısında bulunulmuş,-özellikle Orhan Pamuk ve Elif Şafak'ın yargılandığı 301.madde- hükümetin Kürt sorununa demokratik çözüm araması çağrısına yer verilmiş, Ermenistan ile diplomatik ve iyi komşuluk ilişkilerinin başlatılmasında Türkiye'nin ön koşulsuz olarak gerekli adımları atması ve bu ülkeyle sınır kapısını bir an önce açması istenmiş, Türkiye'nin limanlarının Rum gemilerine açması talep edilmiş ve yeni terörle mücadele yasasının temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı unsurlar içermemesi tavsiye edilmiştir.²⁶⁰

Yapılan bu reformlarla birlikte Türkiye, Katılım Ortaklığında öncelik olarak belirtilen alanlarda mevzuat açısından önemli ilerleme kaydetmiştir. Siyasi reformların uygulanmasında önemli ilerleme kaydedilmesine karşın bunların daha

---

²⁵⁹ Attila Agh, "Europeanisation of Policy-Making in East Central Europe: the Hungarian Approach to EU Accession", **Journal of European Public Policy**, Vol:6, No:5, December 1999,s.839

²⁶⁰ Camiel Eurlings,Report on Turkey's Progress Towards Accession A6-0269/2006 (2006/2118(INI)) 13.09.2006

<http://www.europarl.europa.eu/omk/sipade3?PUBREF=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2006-0269+0+DOC+PDF+V0//EN&L=EN&LEVEL=4&NAV=S&LSTDOC=Y>

fazla pekiştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Son yıllarda, siyasi ve hukuki sistemde yapılan değişiklikler, daha uzun bir sürecin parçasıdır ve reformların ruhunun idari ve adli organların davranışlarına tam olarak yansımaları zaman alacaktır. Oyunun kuralları değişse de oyuncular değişmediğinden, dönüşümün sindirilmesi için zamana gerek vardır. Hiç şüphe yok ki, tüm bu değişikliklerin anlayışlarda ve uygulamada yer edebilmesi, “Türkiye’deki demokratik işleyişin sürmesine, şeffaf ve etkin bir devlet düşüncesine ve yeni bir devlet-birey ilişkisi anlayışına bağlıdır.”²⁶¹

Bu reformların çoğu Türkiye’de toplumun temel tabularına ilişkindir. Ordunun siyasetteki rolü, azınlık hakları, idam cezası, temel özgürlükler ve insan haklarının tam anlamıyla uygulanması gibi çok hassas konularda değişiklikler yapılmıştır. Fakat hala farklılıklar, zıtlıklar ve tabular bir ölçüde varlığını korumaktadır.²⁶² Aslında bu yapısal reformlar, sadece kanunları ve kurumları değil bizzat “devletin modelini de değiştirmekte ve devletin normatif çekirdeğine” dokunmaktadır. Sorun artık kurumsal ve yasal yeniden düzenleme değil “değerlerin dönüşümüdür.”²⁶³ Yapılan reformlar gerçekleşir, tam anlamıyla uygulanır ve süreç tamamlanırsa devlet modeli şu an olduğunda oldukça farklı bir hale gelecektir. Bu da oldukça uzun vadede gerçekleşecek ve tam anlamıyla normların içselleştirilmesiyle hayata geçebilecektir.

Yapılan yasal ve anayasal değişikliklerin Türkiye’nin Avrupalılaşması çerçevesinde önemli sonuçlar doğurduğu açıktır. Fakat Türkiye’deki değişim süreci göz önün alındığında Avrupalılaşmanın bazı alanlarda dönüşüm değil de masnetme yönünde bir sonuca yol açtığı gözlemlenmektedir. Masnetme, AB’ye uyum yönünde bir değişimi ifade eder. Ulusal aktörler bu süreçte ya temel ulusal ve politik yapılarını değiştirmeden bazı AB politikalarını kendi ulusal yapılarına dahil ederler ya da yeni kurum ve politikaları varolanlarla birleştirmektedir. Bu çerçevede dönüşüm masnetme ile karıştırılmamalıdır. Üye ülkeler var olan politikalarını ve kurumlarını

---

²⁶¹ Batum,a.g.e.,2002, s.28

²⁶² Kirsty Hughes. “ The Political Dynamics of Turkish Accession to EU:A European Success Story or the EU’s Most Contested Enlargement” **Swedish Institute for European Policy Studies (SIEPS) Report**, No:9 ,2004,s.30-34

²⁶³ Glyptis,a.g.e.,2005,s.402

yenileri ile yer değiştirdiğinde dđnüşüm gerçekteşir. Bu süreçte temel ulusal yapılarını da değiştirdiklerinden değişimin derecesi oldukça yüksektir.

Son olarak belirtmeliyim ki, AB üyelik süreci biraz da Türkiye'nin kendisini gelecekte nasıl bir ülke olarak tanımlayacağı sorusuna da ilişkindir:

“Devlet-toplum ilişkilerinin demokratik ve liberal biçimde yeniden yapılandırıldığı çoğulcu ve çok kültürlü bir demokrasi mi yoksa modern fakat daha üniter, ulusçu ve devletçi bir demokrasi mi?” Avrupalılaşma sürecinin gidişatını biraz da bu soruya verilen cevap belirleyecektir.²⁶⁴

3.4 Avrupalılaşma Sürecinde Dđnüşümün Arkaplanı

İlk bölümde de belirttiğim gibi Avrupalılaşanın değişim yönünde etki yaratabilmesi için iki temel koşul vardır. Bunlardan ilki AB ve ulusal düzeydeki süreçler, politikalar ve kurumlar arasında “politik ve kurumsal” anlamda bir uyumsuzluk (*misfit*) olmasıdır. Türkiye’de çoğu başlık kapsamında tamamlanan tarama süreci çerçevesinde bu uyumsuzluklar ortaya çıkmakta ve uyum yönünde değişiklikler yapılmaktadır. Türkiye’de yapılan reformlar ile varolan bu uyumsuzluğun düzeyi en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Müzakere sürecinde uyum çalışmalarının hızlanması beklenmektedir. Fakat, Avrupalılaşmanın uyum yönünde bir değişime yol açması için taraflar arasında var olan uyumsuzluk gerekli ama tek başına yeterli bir koşul değildir. Avrupa ve ulusal düzey arasındaki uyumsuzluğun yarattığı baskıya cevap vererek değişimi kolaylaştıracak ve veto noktalarının oluşturduğu direnci kırabilecek destek noktaları olan faktörlerin varlığı²⁶⁵ değişim için gerekli bir diğer koşuldur. Türkiye’de süreci kolaylaştıran faktörlerin yanında süreci zorlaştıran veto noktalarının olması, AB değerlerinin henüz tam olarak anlaşılmadığının bir kanıtı olabileceği gibi ülkenin bazı kendine özgü özellikleriyle de (*sui generis*) açıklanabilir.²⁶⁶

²⁶⁴ Hughes,a.g.e, 2004,s.34-5

²⁶⁵ 1.Çok yönlü veto noktaları ,2.Arabulucu formal kurumlar 3.Politik ve organizasyonel kültür 4.Aktörlerin faklılaştırılmış yetkilendirilmesi 5.Sosyalizasyon-öğrenme

²⁶⁶ Ahto Lobjakas, “Turkey: 'Unique' Army Complicates EU Membership Bid”, 01.04.2006, **Le Mondé** <http://www.tepav.org.tr/tur/index.php?type=fparticle1&cid=201>

Ülkenin kurumsal yapısında bulunan veto noktaları, farklı çıkarları temsil eden, politik karar alma sürecinde söz sahibi olduklarından konsensüse varılmasını zorlaştıran ve böylece Avrupalılaşmadan kaynaklanan uyum yönündeki değişimi engelleyen ya da yavaşlatan direnç noktalarıdır. Eğer ülkenin politik yapısında bu veto noktalarının üstesinden gelebilecek işbirlikçi formal kurumlar ve arabulucu kurumsal faktörler yoksa ülkenin Avrupalılaşma süreci ciddi anlamda tehlikeye girebilir.

Varolan formal kurumlar, aktörlere Avrupalılaşmanın sunduğu fırsatları değerlendirmek ve uyumu sağlamak için kaynak sağlayan destek noktalarıdır. Bu bağlamda değişim ajansları ve informal ağlar (örneğin siyaset uzmanları, hükümet dışı organizasyonlar, sivil toplum örgütleri, akademisyenler) dönüşüm sürecini başlatmak için politik aktörler üzerinde baskı kurarlar. Politik ve organizasyonel kültür de ulusal aktörlerin Avrupalılaşmadan kaynaklanan ve ulusal değişimi teşvik eden baskıya nasıl cevap verdiklerini etkiler. Konsensüs temelli ve müşterek karar almaya dayanan politik kültür, ülkedeki veto noktalarının üstesinden gelmeye yardımcı olur Ayrıca konsensüs temelli bir politik kültür uyum maliyetinin paylaşılmasını sağlar. Böylece uyum maliyeti tek bir sosyal ve politik azınlığa yüklenmemiş olur. Bu da toplumda Avrupa şüpheciliğinin (*euro-sceptism*) ve karşıtlığının azalmasına yardım eder.

Tüm bunların yanında ulusal değişimin yönü ve derecesine, AB sürecinde ulusal düzenlemelerin geldiği aşamaya, ulusal aktörlerin değer yargılarına, politik tercihlerine, idari, politik ve kurumsal kapasitelerine, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine, politik konsensüs ve halk desteğine göre değişir.

Bu aşamadan sonra çizdiğim bu çerçeve içinde, uyum yasalarının yol açtığı evrimsel dönüşümü de göz önünde bulundurarak, Türkiye’de yaşanan bu süreci kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörleri tartışmaya çalışacağım. Bunun yanı sıra bu

süreçte bazı aktörlerin pozisyon değişikliklerini ve bazı temel değerlerin ve kavramların da dönüşümünü tartışmaya eklemeyi deneyeceğim.

3.4.1. Sürecin Veto Noktaları

Ülkenin kurumsal yapısında bulunan veto noktaları, farklı çıkarları temsil eden, politik karar alma sürecinde söz sahibi olduklarından konsensüse varılmasını zorlaştıran ve böylece Avrupalılaşmadan kaynaklanan uyum yönündeki değişimi engelleyen ya da yavaşlatan direnç noktalarıdır. Eğer ülkenin politik yapısında bu veto noktalarının üstesinden gelebilecek arabulucu ve işbirlikçi kurumsal faktörler yoksa ülkenin Avrupalılaşma süreci ciddi anlamda tehlikeye girebilir. Değişime gösterilen direnç fazla olursa AB'den uzaklaşma söz konusu olabilir.

3.4.1.1 Ulus Devlet Anlayışı ve Kemalizm

Türkiye'de AB sürecinin verdiği ivme ile gerçekleşen reform ve demokratikleşme çabaları, temelde Türkiye'nin yıllardır uyguladığı sistemle ve sahip oldu zihniyetle tam olarak uyuşmamaktadır. Egemenliğin devri, adem-i merkeziyetçi yapı, ordunun üzerinde demokratik kontrol kurulması, insan hakları ve azınlıklara saygı gibi liberal demokrasinin temel normlarına uyumu gerektiren koşulluluk, özellikle ülkenin devletçi ve ulusalcı doktrini -*Kemalizm*- ve merkeziyetçi ve militer yapısı için bir çelişki oluşturmaya başlamış ve uyum maliyetini yükselten unsurlar olarak algılanmaya başlanmıştır. Çünkü bu reformlar sadece "Türkiye'nin kurumsal üst yapısını değil, Türkiye'nin siyasi hayatında, değerlerin ve meşruluğun kaynaklarının ve tezahürlerinin de değişmesini gerektirecektir."²⁶⁷

Bu çerçevede Sanguineti "Türkiye'nin tarihi, siyasi yörüngesi ve kurumsal yapısının bir değerler sistemine sıkı sıkıya bağlı olduğunu, kök saldıgını ve Batı Avrupa'nın siyasi Ortodoksluğundan çok farklı olduğunu" belirterek bir uygunluk sorunu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin kendi kurumsal, yasal ve siyasi yapısını ve kültür değerlerini AB normlarına uygun hale getirdiğinde AB'ye gireceği

---

²⁶⁷ Glyptis, a.g.e, 2005, s.413

veya giremeyeceği üzerinde durmayarak, katılmaması gerektiğini çünkü çok farklı olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁸

Türkiye'nin, AB katılım sürecinde çok derin ve köklü bir dönüşüm süreci yaşayacağı açıktır. Bu durum birçok ikilemi içinde barındırmaktadır. İlk olarak, bir yandan AB katılım süreci çerçevesinde medeni, siyasi, kültürel hak ve özgürlükler ile azınlık haklarını korumak ve geliştirmek -ki bu soru daha çok "laik Cumhuriyetin ve üniter devletin doğası, sınırları ve esnekliğine" ilişkindir- diğer yandan da ayrılıkçı hareketlere karşı ülkenin milletiyle bölünmez bütünlüğünü ve ulusal çıkarları korumaya devam etmek.²⁶⁹

Bu çerçevede, 1950lerden beri parlamenter demokrasininin temel öğelerinden biri ve "Türkiye'nin ve Kemalist Cumhuriyetin temel değerlerinin koruyucusu olan ordunun varlığı ile rejimin uzun yıllardır Avrupa'ya veya diğer bir deyişle batılılaşma vizyonuna olan bağlılığı" arasında yeni bir ikilem oluşmuştur.²⁷⁰ Çünkü Türkiye'nin modernleşme projesinin gerçekleşmesini ifade eden AB üyeliği, Türkiye'nin önüne için de ordunun üzerine demokratik kontrolün artırılması gibi bir önkoşul koyarak askeri kesimin statüsünün sorgulanması ve bazı katı kavramların yeniden tanımlaması gereğini ortaya çıkarmıştır. Avrupalılaşma bazı aktörlere yeni fırsat yapıları sunarken bazılarının da yetki alanlarını sınırlamaya başlamıştır.

Türkiye'de politik kültür, büyük ölçüde merkezi, bürokratik ve güçlü bir ulus devlet geleneği üzerine kurulmuştur. Kemalizm bu kültürün en önemli saçı ayaklarından biridir. Devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün adından dolayı Kemalizm olarak da adlandırılan bu devlet ideolojisi, katı bir "devletin milleti" kavramı ve 1982 Anayasasının 3. maddesi olan "devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü" ilkeleri üzerine kurulmuştur. Kemalizmin devlet anlayışı, "ulusun milli ve kültürel olarak homojenliğini" savunmakta ve "toplumsal heterojeniteyi" hukuki olarak reddetmektedir. Fakat bu anlayış, Türkiye'nin çok sayıda farklı dinsel, etnik ve

---

²⁶⁸ Vittorio Sanguineti, *The Enlargement of the EU: Turkey :The Controversial Road to Wrong Candidacy* Firenze :Biblioteca della Rivista di Studi Politici Internazionali ,1999s.18

²⁶⁹ Glyptis,a.g.e, 2005, s.415 ve Akman,a.g.e, 2005,s.67

²⁷⁰ Ümit Cizre, "Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the European Union Enlargement Zone", *European Journal of Political Research*, 43: 2004,s.107

dilsel azınlık içeren nüfus yapısı ve daha sivil ve çoğulcu bir demokrasi anlayışı ile çelişmektedir. Bu durum özellikle Kürt sorununda kendisini göstermektedir.²⁷¹ Ayrıca Avrupalılaşıma sürecinde ulus-altı etnik ve dini grupların varlığının meşruluk kazanması, Türk dışında diğer kimliklerin politik fırsat yapılarının kurumsallaşmasına yol açacaktır. Bu durum anayasal olarak tek ulusal kimlik olan Türk kimliği için ciddi bir çelişki oluşturmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1839 Tazminat fermanından beri Batı medeniyetlerine ulaşma gayesi vardır Batılılaşma gayesi, özellikle laik Türkiye Cumhuriyetin kurulmasıyla Kemalistler tarafından sahiplenilmiştir. Kemalizmin ruhunda var olan Batılılaşma projesi gereği, Avrupa ile ortaklık ilişkilerine girilmiştir. “Türkiye’nin yüzü kurulduğu dönemden itibaren Batı’ya yönelik olmasına karşılık dış politika içe kapalı ve territoryal bir milliyetçi ideoloji ile şekillendirilmiştir kendine özgü bir Batı söylemi Türk dış politikası içerisinde yerini bulmuştur.”²⁷² Bu nedenle, AB ile bütünleşme süreci bazı hassas konuları gündeme taşıdııkça, Kemalizmin temel prensipleri ile çelişmeye başlamıştır. Kemalizm, orduyu laik Cumhuriyetin koruyucusu olarak görmüştür. Orduya biçilen bu koruyuculuk rolü, daha sonra Avrupa ile olan bütünleşme sürecinde bir çatışma noktası olarak ortaya çıkacaktır. Orduya ulusal güvenlik sorunlarına karşı verilen bu koruyuculuk görevi, asker-sivil ilişkilerinin zamanla dengesizleşmesine yol açmıştır.

“Modern Türkiye’nin batı yanlısı mimarları olan Kemalist elitler, AB’nin politik değerlerini ve normlarını, ülke için bir tehdit olarak algılamaya başladıkça AB’ye karşı politik duruşlarını değiştirmeye başlamışlardır.”²⁷³ Bu çerçevede Kemalizm ve ulus devlet anlayışı, Avrupalılaşıma sürecinde paradoksal olarak bir veto noktası haline gelmiş ve süreci zorlaştırmaya başlamıştır. Bu aşamada Kemalizmin konjektürel gelişmelere paralel olarak yeniden tanımlanması ve

²⁷¹ Gülistan Gürbey, “Türkiye’de Sivil Toplumun Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller” Heidi Wedel (ed.) *Ortadoğu’da Sivil Toplum Sorunları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.117-135 ve Glyptis,a.g.e, 2005,s 401-420

²⁷² Bülent Aras, “AB Uyum Yasaları ve Türk Dış politikası”, **Zaman**, 02.06.2002 <http://www.zaman.com.tr/2002/08/06/yorumlar/yorum2.htm>

²⁷³ İhsan Dağı, “Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization”, **Turkish Studies**, Vol. 6, No. 1, March 2005, s.33

yorumlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Fakat Kemalizm ve Atatürk reformlarının anayasal olarak “kutsal” kabul edildiği ve “Kemalist devlet modelinin hala Türkiye’deki anlayışın temelini” oluşturduğu göz önüne alındığında,²⁷⁴ Kemalizmin yeniden tanımlanması reformları Meclis’ ten geçirmek kadar kolay olmayacaktır.

3.4.1.2 Ordunun Siyasetteki Rolü

Türkiye’de Avrupalılaşıma süreci, temel olarak iki grup arasındaki çatışma ile karakterize olmuştur: Reform yanlısı siyasi elit ve askeri ve devletçi elit.

Askeri kesim, Türkiye’de modernleşmenin hedefi olarak batılılaşmanın hem öznesi hem de nesnesi olmuştur. Türkiye’nin batılılaşma vizyonunu ve demokrasiyi hiçbir zaman sorgulamamışlardır. 1960 sonrası dönemde ordu, askeri müdahalelerde bulunmuş ama son yıllarda özellikle AB üyeliği, ordunun siyasete müdahalesinin azalması yönünde yeni bir ivme oluşturmuştur. Fakat Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Başkanı Hans Jörg Kretschmer sivil-asker ilişkileri açısından Türkiye’yi “tam modernleşmemiş bir demokrasi” olarak değerlendirmiş ve Türkiye yapılan reformlara rağmen hala çok güçlü olan askeri otoritenin varlığını sert bir şekilde eleştirmiştir.²⁷⁵

Askeri kesim, AB sürecinde gerçekleşen reformların, “Türkiye’nin ulusal bütünlüğüne ve laik-üniter Kemalist yapısına karşı algılanan en büyük iki tehdit olan siyasal İslam ve Kürt ayrımcılığına karşı Türkiye’nin elini zayıflatacağını” düşünmektedir.²⁷⁶ Ayrıca kökten dinciliğe ve Kürt ulusalcılığına karşı savaşmasını kendisinin Batı’ya olan bağlılığının da bir kanıtı olarak görmektedir. Askeri kesimin sürece ilişkin çekincelerinin bir diğer nedeni de sahip oldukları ayrıcalıklı konumundan, yetkilerinden ve özerklilerinden vazgeçmek istememeleri olarak

---

²⁷⁴ Glyptis, a.g.e,2005,s.416

²⁷⁵ “Kretschmer giderayak sert çıktı: Türk demokrasisi modernleşmedi” **Radikal** ,23.09.2006
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=199435>

²⁷⁶ Metin Heper, “The EU: Turkish Military and Democracy” **South European Society and Politics**, Vol:10, No:1, April 2005, s.38

gösterilmiştir. Çünkü bu süreç bu kesimin kurumsal çıkarlarını ve siyasi etkisini tehlikeye düşürecektir.²⁷⁷

Askeri kesimin içinde AB üyeliği konusunda, birbirinden farklı görüşler vardır. Genel olarak askeri yetkililer, AB üyeliğini destekler açıklamalar yapsalar da sürece ilişkin kaygıları vardır. Ordu özellikle eski Genel Kurmay Başkanı Hilmi Özkök liderliğinde daha AB yanlısı bir duruş almış ve süreci büyük oranda desteklemiştir.²⁷⁸ Genel Kurmay Başkanlığı görevini Özkök'ten bu sene içinde devralan Orgeneral Yaşar Büyükanıt, Harp Akademileri Komutanlığında 2006–2007 eğitim öğretim yılı açılış töreninde sürece ilişkin kaygıları olmasına rağmen TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri)nin AB üyeliğini desteklediğini ve TSK'nın demokratikleşmenin önünde bir engel olmadığını belirtmiş, fakat ülkede ayrılıkçı hareketlerin ve siyasal İslamın hala birer tehlike olduğunun da altını çizmiştir.²⁷⁹ Yine aynı törende Kara Kuvvetleri Komutanı İlker Başbuğ da, TSK'nın geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de ülkenin üniter ve laik yapısının koyucusu olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁰

Askeri kesimin içinde Kemalizme ilişkin de farklı yorumlar ve değerlendirmeler vardır. Bazı generaller Atatürkçü düşüncenin yeniden yorumlanması gerektiğini savunarak, sadece o zaman Atatürk'ün gelecek nesiller için de yol gösterici bir ışık olmaya devam edebileceğini belirtirken, bazı generaller Kemalizmin zaten ilerici bir dünya görüşüne sahip olduğunu ve bugünün gereklikleri ile çatışmayacağını dile getirmişleridir.²⁸¹

Müdahaleci tutumuna rağmen askeri kesim, Öcalan'ın hapis cezası, Kürtçe yayın hakkının tanınması, azınlık vakıfları, Kıbrıs meselesi gibi hassas konularda politik alana çok müdahale etmemiş ve sessiz kalmıştır²⁸². Son yapılan reformlar ile

---

²⁷⁷ Öniş,a.g.e, 2004 ,s.500 ve Cizre,a.g.e, 2004,s105

²⁷⁸ Kubicek,a.g.e, 2005,s.366

²⁷⁹ “Org. Büyükanıt, sert ve net konuştu” **Milliyet**, 01.10.2006

<http://www.milliyet.com.tr/2006/10/02/son/sonsiy10.asp>

²⁸⁰ Ian Traynor, “General insists army has role in politics” **The Guardian**, 27.09.2006

<http://www.guardian.co.uk/turkey/story/0,,1881777,00.html>

²⁸¹ Heper,a.g.e, 2005,s.41-2

²⁸² Akman,a.g.e,2005,s.67

siyasette ordunun rolü yeniden tanımlansa da asker-sivil ilişkilerinin Avrupalılaşması sadece kurumsal reformlarla gerçekleşemez, daha uzun bir sosyalizasyon sürecini gerektirir.

Kemalizm ve ordunun siyasetteki rolü toplumda hala büyük oranda destek bulmaktadır ve ulusalcı tepkiler fazladır. Çünkü Türkiye çok dramatik bir Kurtuluş Savaşı yaşamıştır, tarihi mirası ve ulus kurma deneyiminin özellikleri çoğu kez kıyaslandığı ODAÜ'nden oldukça farklıdır.²⁸³ Bu durum da uzun vadede askeri ve diğer siyasi elitler ve halkın değerlerinin ve zihniyetlerin dönüşümünü sağlayacak sosyalizasyon sürecinin önemini ortaya koymaktadır. Bu haliyle asker-sivil ilişkileri büyük oranda AB standartlarına yaklaşmış olsa da ordu, Türkiye'de hala önemli bir ağırlığa sahiptir ve AB sürecinde bir veto noktası olarak değerlendirilebilir. “Halkın büyük çoğunluğu hala demokrasiden daha çok orduya güvenmektedir.”²⁸⁴

3.4.1.3.Merkeziyetçi Kamu Yönetimi Sistemi

Yine güçlü devlet geleneği ile ilintili olarak ulus devletinin merkeziyetçi ve üniter kamu yönetimi yapısı, AB üyelik sürecinin getireceği “çok düzlemli yönetim” ve egemenliğin devri anlayışı ile çelişmektedir. Çok düzlemli yönetim ulus-ötesi, ulusal, bölgesel ve yerel düzlemlerde yer alan kurumlar arasında hiyerarşik olmayan bir yöntem izlenerek ve müzakere edilerek ortaya çıkan mübadeleler şeklinde tanımlanmaktadır. Öncelikle özel sektör ardından tüm hükümet dışı aktörler özellikle yerel ve bölgesel düzlemlerde hızla kamusal karar alma ve politika tasarım süreçlerine dahil olmaktadır. Böylece bu aktörlerin çıkarlarının devlet içinde daha doğrudan temsil edilme şansı artmaktadır.²⁸⁵

Bu yönetim şekli ulus-altı dini ve etnik grupların politik taleplerini dile getirebilecekleri kurumsal bir taban oluşturacak ve bu grupların meşruluğunu artıracaktır. Ayrıca sivil toplum ağlarının yeniden yapılandırılması yoluyla sivil

---

²⁸³ Öniş,a.g.e, 2003,s.5

²⁸⁴ Hughes ,a.g.e,2004, s.58

²⁸⁵ Okçu,a.g.e, 2004,s.22

toplum güçlenecek ve yönetime katılarak çoğulculuğun artmansa yol açacaktır.Bu çerçevede çok düzlemlî yönetişim toplumsal bazı aktörlere yeni fırsatlar sunar, aktörlerin çeşitlenmesini ve yerel demokrasinin güçlenmesini sağlar.Bu yönetişim anlayışı Yeni Avrupa'nın ulus devlete bakış açısındaki değişimi yansıtır.²⁸⁶

'Avrupalılaşıma' ile kamu yönetimi 'çok düzlemlî yönetişimi anlayışına yakınlaştıkça ulusaltı, ulusal ve ulusüstü düzlemler arasında karmaşık, ilişkiler gündeme gelecektir.²⁸⁷ Gelişen ve güçlenen sivil toplum, ulusaltı dini ve etnik grupların yol açtığı çeşitlilik ve çoğulculuk Türkiye'deki üniter devlet ve siyaset anlayışı ile çelişmektedir. "Bu anlamda AB yolunda kamu yönetimini bekleyen en önemli yönetsel meydan okumanın, devlet merkezli yönetim anlayışını devam ettirmek ile çok düzlemlî yönetişim yönünde bir değişimi gerçekleştirmek arasındaki ikilemden kaynaklanacağı ileri sürülmektedir"²⁸⁸ Fakat belirtmek gerekir ki bu ikilemin yanında, kamu yönetiminin kurumsal ve beşeri kapasite anlamında bu dönüşüme hazır olmadığı da süreci zorlaştıran bir unsurdur.

Bunun yanında AB'nin benimsediği "yerindenlik" ilkesi yerel yönetimlerin yetkilerinin büyük ölçüde genişlemesine yol açmıştır. Merkezi idarenin görev ve yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesinin, ilk aşamada üniter devlet yapısının zayıflatılmasına ve parçalanmasına, eyalet sistemine ve federal devletlere, ikinci aşamada ise küçük, zayıf ve bağımlı devletlerin oluşumuna sebep olabileceği yönünde endişeler vardır. Bu endişe kamuoyunda da taraftar bulmakta ve dile getirilmektedir.

3.4.1.4 Avrupa Şüpheliği : Aşırı Milliyetçi ve Ulusalıcı Gruplar

Avrupa şüpheliği (Euro-sceptism) katı ve yumuşak olarak ikiye ayrılabilir. Katı Euroskeptizm, AB çağdaşılaşma projesinin tamamen reddedilmesi ve AB üyeliğine tam anlamıyla bir karşı çıkışı ifade eder. Yumuşak Euroskeptizm ise

---

²⁸⁶ Keyman and Öniş,a.g.e, 2003,s.12

²⁸⁷ Okçu,a.g.e,2004,s.40

²⁸⁸ y.a .g.e,s.3

temelde AB üyeliğinin kendisine karşı olmamakla birlikte, belirli şartlar temelinde yapılan karşıtlıktır.²⁸⁹ Türkiye örneğinde Euroskeptik öğeler ya da bir diğer ifadeyle AB karşıtı koalisyonlar daha spesifik bir anlamı ihtiva eder. AB karşıtı bu gruplar, prensipte AB üyelik fikrine karşı değillerdir; fakat Kopenhag Kriterlerinin bazı bileşenlerinin Türkiye’de uygulanmasına karşıdırlar. Çünkü bu kriterlere uyum için yapılan bazı reformların ulusal egemenliğin altını oyacağını ve devletin bölünmesine yol açacağına inanmaktadırlar.²⁹⁰ Bu çerçevede Türkiye’deki Euroskeptizmin daha çok yumuşak Euroskeptizme yakın olduğu söylenebilir.

AB üyelik sürecinde Türkiye’de diğer veto noktaları Euroskeptik kanadın en önemli iki temsilcisi olan aşırı milliyetçi gruplar ve ulusalcılardır. Aşırı Milliyetçilerin, temelde batılılaşma sürecine ilişkin sorunları olmasa da Kürt sorunu, ordunun siyasetteki rolü ve insan haklarının ihlali gibi konularda hassasiyetlerini ve karşıtlıklarını korumaktadırlar. AB’yi Türkiye’nin iç ve dış güvenliğine ilişkin çelişkilerini ve PKK terörü yoluyla oluşan kayıpları anlamamakla suçlamaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen milliyetçi kanadın en güçlü temsilcisi olan MHP koalisyon ortağı olduğu sırada çok önemli reformların meclisten geçmesini onaylamış, süreci bloke etmemiştir.²⁹¹

Ulusalcı sol ise, özellikle Bülent Ecevit liderliğindeki DSP başta olmak üzere, TMMOB (Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası), Atatürkçü Düşünce Derneği ve bazı işçi örgütleri tarafından temsil edilmektedir. Ulusalcılar, demokrasi ve batılılaşmaya karşı olmamakla birlikte, AB politikalarının etnik milliyetçilik yaratmayı ve Kürt ulusalcılığını destekleyerek ülkeyi bölmeyi amaçladığını, savunarak ulusal onurun her halükarda korunması gereği üzerinde durmuşlardır.

---

²⁸⁹ Paul Taggart and Aleks Szczerbiak, “Parties, Positions and Europe: Euroscepticism in the EU Candidate States of Central and Eastern Europe” ,**Opposing Europe Research Network Working Paper** No.2, May 2001.

<http://www.sussex.ac.uk/Units/SEI/oern/WorkingPapers/index.html>

²⁹⁰ Öniş, a.g.e, 2006,s.7

²⁹¹ Ayşe Güneş Ataya, “From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: Changing Political Attitudes on the European Union in Turkey”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Vol: 5, No: 2, August 2003, s.211

Fakat yine DSP koalisyon hükümetinin başındayken, AB sürecini desteklemiş ve çok önemli yasal ve anayasal değişikliklerin meclisten geçmesine ön ayak olmuştur.²⁹²

Türkiye’deki işçi örgütlerinin bazıları da bu gruba dahil edilebilir. (TÜRK-İŞ ve DİSK gibi) TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) AB üyeliğine karşı bir tavır içindedir. Fakat bu tavrı özellikle AB’nin Türkiye ile 2005 Ekim ayında müzakereler başlayacağını duyurduğu Brüksel zirvesinde sonra, güçlü işçi sendikalarından AB normlarına uyum yönünde bir baskının gelmesiyle yumuşamaya başlamıştır. Böylece TÜRK-İŞ’in 2000 yılından bu ana AB üyeliğine karşı olan tutumunda radikal bir değişiklik yaşanmış, Avrupa sosyal modeli ile bütünleşme hedeflenir hale gelmiştir. DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu), AB üyeliğine karşı olmamasına rağmen sürece ilişkin şüpheler taşımakta, fakat AB üyeliğinin Türkiye’deki işçi sınıfına büyük yarar ve imkânlar getireceğine inanmaktadır. Üyelik sürecinin netleşmesi ile DİSK de TÜRK-İŞ gibi AB yanlısı bir tavır takınmıştır.²⁹³

Bu bağlamda şu söylenebilir ki; AB üyeliğinin güçlü ve birleştirici özelliği nedeniyle çok farklı görüşteki gruplar bir araya gelebilmiş, bazı politik partilerin ve işçi konfederasyonlarının siyasi duruşlarında radikal dönüşümler yaşanmıştır. Yani süreç için bazı katı Euroskeptikler yumuşamaya başlamış ve veto noktası olarak algılanan taraflar destekleyici aktörler haline gelebilmişlerdir.

Avrupa’da Türkiye’nin üyeliğini destekleyen politikacılar ve siyasi partiler olduğu gibi Türkiye’nin üyeliği için birer veto noktası teşkil eden aktörler de vardır. Avrupa içinde sağ kanadın muhafazakar partilerinin iktidara gelmesi süreci zorlaştırabilir. Ayrıca Türkiye ile imtiyazlı ortaklık adı altında ilişkilerin yürütülmesini savunan Fransız İçişleri Bakanı Nicholas Sarkozy,²⁹⁴ başbakan

---

²⁹² y. a.g.e ,s.214

²⁹³Zeynep Alemdar, “ Civil Society and Intergovernmental Organizations :Turkish Domestic Organizations Exercising Influence via the EU” PhD Dissertation ,College of Arts and Science,The Graduate School, University of Kentucky, 2005, s.154-167

²⁹⁴ Michaela Wiegel, “Frankreich Sarkozy: Gegen eine Türkei-destabilisierte EU” **Frankfurter Allgemeinen Zeitung**, 22.12.2004
<http://www.faz.net/s/RubFC06D389EE76479E9E76425072B196C3/Doc~EC980F5F376AF485D898AE1E8BCC6F940~ATpl~Ecommon~Scontent.html>

olduktan sonra Türkiye'ye karşı tutumunu yumuşatmaya başlayan Almaya Başbakanı Hıristiyan Demokrat Angela Merkel ²⁹⁵ ve Türkiye 'nin AB üyeliğinin AB'nin sonunu getireceğini iddia den Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı'ndan Valey Giscard d'Estaing'in ²⁹⁶ Türkiye'nin üyeliğine karşı takındıkları tavır, Avrupa'da destek bulmakta ve Türkiye karşıtlığını güçlendirmektedir. 2006'nın Mart ve Nisan aylarında yapılan ve sonuçları Haziran 2006'da açıklanan Eurobarometer araştırmasına göre Türkiye, tüm şartları yerine getirirse bile, AB genelinde üyeliğini destekleyenlerin oranı % 39 iken, üyeliğin temelde Türkiye'ye yarar sağlayacağını düşünenlerin oranı da %50lerin üzerindedir. Bu durum sürecin bir diğer veto noktası olarak öne çıkmaktadır.²⁹⁷

Sürecin veto noktaları dikkate alındığında yapılması gereken şey, Türk siyaseti, AB'nin yasal, siyasi ve kurumsal çerçevesinde yeniden anlam bulanana dek, reform paketleri ile meşruluk kazanan etnik ve dini gruplar ile ülkenin yerleşik askeri ve bürokratik kesimleri arasında dengeyi kurmak ve bir konsensüs düzeyi yaratmaktır.²⁹⁸

3.4.2 Sürecin Destek Noktaları

Avrupalılaştırmanın uyum yönünde bir değişime yol açması için, taraflar arasında var olan uyumsuzluk gerekli ama tek başına yeterli bir koşul değildir. Bu uyumsuzluğun yarattığı baskıya cevap vererek değişimi kolaylaştıracak ve veto noktalarının oluşturduğu direnci kırabilecek destek noktaları olan faktörlerin varlığı değişim için gerekli bir koşuldur.

Varolan arabulucu ve işbirlikçi formal faktörler , aktörlere Avrupalılaştırmanın sunduğu fırsatları değerlendirmek ve adaptasyonu sağlamak için kaynak sağlayan

²⁹⁵ Murat Baykara, "Merkel'den Yumuşama Sinyalleri" **BBC Türkiye Servisi**, 28.11.2005, http://bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11/051128_turkey_germany.shtml

²⁹⁶ Michaela Wiegel, "EU-Beitritt der Türkei Unangenehme Fragen, steife Antworten" **Frankfurter Allgemeinen Zeitung**, 21. 10. 2004 <http://www.faz.net/s/Rub99C3EECA60D84C08AD6B3E60C4EA807F/Doc~E9BA4CFBE958E4CE7BB83F4C7CCB001C4~ATpl~Ecomon~Scontent.html>

²⁹⁷ Attitudes Toward Enlargement, Special Eurobarometer 255, Fieldwork: April-May 2006, Publication: July 2006 , s.69-74

²⁹⁸ Ulusoy,a.g.e, 2004, s.22

destek noktalarıdır. Ayrıca değişim ajansları ve informal ağlar (örneğim siyaset uzmanları, hükümet dışı organizasyonlar, sivil toplum örgütleri, akademisyenler) dönüşüm sürecini başlatmak için politik aktörler üzerinde baskı kurarlar. Politik ve organizasyonel kültür de ulusal aktörlerin Avrupalılaşmadan kaynaklanan ve ulusal değişimi teşvik eden baskıya nasıl cevap verdiklerini etkiler. Konsensüs temelli ve müşterek karar almaya dayanan politik kültür, ülkedeki veto noktalarının üstesinden gelmeye yardımcı olur Ayrıca AB üyeliği konusunda toplumda varılan politik konsensüs ve halk desteği de Avrupalılaşma sürecinde önemli destek noktalarıdır.

Türkiye’de zamanla AB üyelik sürecinde önemli destek noktaları oluşmuştur. Toplum, kendiliğinden Avrupa Birliği üyeliği gibi ortak bir hedef etrafında konsensüs sağlamıştır. Sivil toplum kuruluşları, bu hedefe ulaőılması konusunda yapılan her çalışmaya destek vermektedir. Yapılması gereken, kısa sürede genişleyen ve olgunlaşan bu zemini doğru değerlendirmek, ele geçen fırsatı iyi kullanmaktır.²⁹⁹

3.4.2.1 Yeni Bir Siyasi Oluşum: Adalet ve Kalkınma Partisi

Laik Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla, İslami kimlik ve söylem iktidar merkezinden dıőlanıp marjinalize edilmiştir. Baőlangıçtan beri “Türkiye Cumhuriyeti, askeri omurgası olan bir devlet olarak devletçiliğe, resmi ideoloji olan Kemalizme bağlı askeri, laik ve çağdaş küçük bir elit grup tarafından yönetilmiştir.”³⁰⁰ Batılılaşma da bu siyasi eltin projesidir Bu çerçevede, Türkiye’de uzun yıllar “İslami politik kimlik, geleneksel olarak batıya, batılılaşmaya ve batının değerlerine olan karőıtlıęı ile şekillenmiştir. Fakat Türkiye’deki İslami kesim, son yıllarda batılılaşma ve modern batı değerleri üzerinde yeniden düşünmeye başlamıştır. AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) bu yeni İslami politik kimliğin temsilcisi olarak ortaya çıkmış ve AB üyeliğini ve küreselleşme sürecini destekler bir duruş almıştır.”³⁰¹

²⁹⁹ Mesut Yılmaz, AB Uyum Yasaları TBMM Görüşmeleri, 01 Ağustos 2002

<http://www.ceng.metu.edu.tr/~uculuk/yazin/mesutyilmaz.html>

³⁰⁰ Bülent Aras and Bülent Gökay, “Turkey after Copenhagen: Walking a Tightrope”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Volume 5, Number 2, August 2003, s.150

³⁰¹ Dağı, a.g.e, 2005, s.21

3 Ekim 2002 seçimleri ile iktidar olan AKP, güçlü İslami köklere sahip olarak geleneksel İslami duruştan oldukça farklı ve kendisini *muhafazakâr demokrat*³⁰² tanımlayan bir parti olarak siyasi arenaya çıkmıştır. AK Parti, kendisini demokratik ve laik hukuk devletini savunan, laikliği demokrasinin teminatı ve toplumsal barışın temel ilkesi sayan ve Cumhuriyetin temel nitelikleri etrafında kalıcı bir toplumsal mutabakat arayışı içinde olan bir parti olarak nitelendirmiştir. Bu durum Türkiye’de siyasal İslam ve laik demokratik değerler arasında bir anlaşma (*modus vivendi*) sağlanabileceğinin bir göstergesi olarak algılanmıştır.³⁰³ Fakat Türkiye’de siyasal İslam ve laiklik çatışması, üzerinde çok da kolay tartışılmayan hassas konulardandır.

AK Parti, AB üyeliğini ve küreselleşmeyi ve bu bağlamda temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınmasını, geliştirilmesini, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasını desteklemektedir. AK Parti, Glyptis’in çok iyi ifade ettiği bir şekilde “batı çağdaşlaşma projesini doğru Kemalist stilde dile getirerek Kemalist siyasi lisanı yeni bir anlamla giydirmiş”³⁰⁴, Eralp’ın dediği gibi “çağdaşlaşma ve batılılaşmanın arkasındaki itici gücü Avrupalılaştırma ve demokratikleştirme için kullanmıştır.”³⁰⁵

Siyasal İslam, ancak demokratik olarak Batıya özellikle AB’ye yönelmiş ve bu sayede özgürlüklerin sınırlarının arttığı bir devlette varlığını sürdürebilecektir. Eğer Türkiye AB’den uzaklaşırsa İslami grupların “meşru oyuncular olarak değil düzene birer tehdit” olarak algılayan ordunun hâkimiyeti daha güçlü olacaktır. Ordu tarafından korunan Kemalist bir devlet ideolojisi, AB üyesi olmak isteyen bir Türkiye’de tam anlamıyla sürdürülemezdi.³⁰⁶ Güçlü Türk devlet geleneği

---

³⁰² Yalçın Akdoğan, “AKP ve Muhafazakar Demokrasi”, **AK Parti Yayınları**, Ankara, 2004,s.9

³⁰³ Soner Çağatay, “Rising Tensions Between Turkey’s AKP and the Courts” **Washington Institute of Near East Policy**, 30.05.2006 <http://www.tepav.org.tr/tur/index.php?type=fparticle&title=D>

³⁰⁴ Glyptis,a.g.e,2005,s.414

³⁰⁵ Atila Eralp, **Turkey and Enlargement Preoess of EU**, Middle East Technical University, Ankara, 2004

³⁰⁶ Dağı,a.g.e, 2005,s.32

çerçevesinde, devlet karşısında bireyin güç kazanması yoluyla çoğulcu-liberal bir demokratik siyasi sistemin yerleşmesi bu bağlamda AK Parti'nin yararına olacaktır.³⁰⁷

AK Parti, AB üyelik sürecinin en önemli destekçisi ve yürütücüsü olarak ortaya çıkmış ve seçim beyannamesinde AB üyelik sürecine ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Ülkemizin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğini, modernleşme sürecimizin doğal sonucu olarak görmektedir. AB kriterlerinin ekonomik ve siyasi hükümlerinin hayata geçirilmesi, devlet ve toplum olarak birlikte çağdaşlaşmamız yönünde atılacak önemli bir adımdır. Bu kriterlerin, AB üyeliğinden bağımsız olarak düşünüldüğünde bile hayata geçirilmesi kaçınılmazdır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik, ekonomik ve demokratik gelişimin sağlanması bakımından öncelikli hedefimizdir. Öte yandan AB'nin sunduğu ekonomik ve demokratik standartlar, yasal ve kurumsal düzenlemeler, tam üyelik şartına bağlı olmaksızın desteklenecektir... Avrupa ile bütünleşmemize karşı çıkan çevrelerin, milli egemenlik, milli güvenlik, milli çıkar, milli ve yerel kültür konularındaki ideolojik yaklaşımları, Kopenhag Kriterlerinin hayata geçirilmesini geciktirmektedir. Partimiz, bürokratik devletçi yönetim anlayışını sürdürmeyi amaçlayan bu kavramların, bireyin hukukunu gözetken, halkın katılımını esas alan demokratik, sivil ve çoğulcu bir anlayışla yeniden ele alınmasından yanadır.”³⁰⁸

İslami kesimde bu denli radikal bir ideolojik değişim yaşanmasının temel nedeni, belirtildiği gibi İslami kesimin Kemalist merkeze ve askeri yapılanmaya karşı batıya ve batının çağdaş değerlerine ihtiyaç duymasıdır. Kopenhag Kriterleri, İslami politik kimliğin varlığının ve meşruluğunun sağlanmasına hizmet edecektir. Kopenhag kriterleri çerçevesinde dini özgürlüklerin garanti altına alınması gereği İslami kesimin, AB üyeliğinin sadık bir destekleyicisi haline gelmesine yol

³⁰⁷ Süleyman Sözen and Ian Shaw, “ Turkey and the European Union: Modernizing a Traditional State?”, **Social Policy & Administration** , Vol:37, No:2, April 2003,s.110

³⁰⁸ Adalet ve Kalkınma Partisi, Seçim beyannamesi, 2003, s.11 ve s.36

<http://www.akparti.org.tr/beyanname.doc>

açmıştır.³⁰⁹ Recep Tayip Erdoğan, “AB ile bütünleşme sürecinin ifade özgürlüğü ve siyasi İslamın gelişmesi için en iyi garanti olacağını anlamıştır”³¹⁰ Bu nedenle AK Parti'nin en öncelikli hedeflerinden biri AB'ye tam üyelik hedefini gerçekleştirmek olmuştur.

İslami söylemler yerine siyasal modernitenin evrensel diliyle konuşmaya başlayan AK Parti, dışarıda batı yanlılarından, içeride liberal entelektüellerden büyük destek almış ve kendisini demokrasi talep eden, medeni ve siyasi hakların garanti altına alınmasını isteyen batı yanlıları ile aynı tarafta bulmuştur.³¹¹

İslami kesim demokrasiye ve çoğulculuğa olan taahhüdünü kendi varlığı ve meşruluğu için bir çerçeve olarak gördükçe, Kemalistler batının demokratik değerlerini ve gizli bir gündemi olduğuna inandıkları AK Parti'yi ülkenin ve rejimin bütünlüğüne birer tehdit olarak algılamaya ve Batı da Kemalistlerin otoritesini sorgulamaya başlamıştır. Kemalistler ve Avrupa arasında oluşan bu güven kaybı “tarihi bir bloğun” varlığını tehlikeye sokacaktır.³¹² Genç Cumhuriyet döneminin karşıtları kendileri bugün modernleşmenin aktörleri olarak bulurken, dönemin reform ve batı yanlıları bugünün muhalifleri haline gelmişlerdir.³¹³

Modern Türkiye'nin batı mimarları olan Kemalistlerin yerine, İslami eğilimli bir partinin, laik Türkiye'yi Avrupa projesinin merkezine daha yakın hale getirmesinde temel siyasal güç haline gelmesi gerçek bir paradokstur. Bu durumda “Avrupa bütünleşme süreci hiç beklenmeyen bir şekilde-Huntignton'un Medeniyetler Çatışması teorisi ile bir zıtlık oluşturarak- İslami kimliği korumaya ve onun laik, demokratik ve çoğulcu politik düzene daha uygun hale gelmesine yardımcı olan bir mekanizma haline gelmiştir”³¹⁴

---

³⁰⁹ Öniş,2006,a.g.e, s.11-12

³¹⁰ Marc Semo, “L'AKP un ambigu parti turc” **Libération**, 28 Septembre 2004

<http://www.turquieeuropenne.org/article130.html>

³¹¹ Yalçın Akdoğan, “Değişimin ve Dönüşümün Teorik Zemini,” **Bilgi ve Düşünce**, Vol.1, No.4 Ocak, 2003 ,s.12–14.

³¹² Dağı, a.g.e, 2005,s.33

³¹³ Baç,2005, a.g.e, s.29

³¹⁴ Öniş, 2006, a.g.e,s.12

Yaşanan bu paradoksal durum, ya İslami değerlere sahip bir siyasi partinin AB normlarına ve demokratik değerlere olan güçlü bağlılığı çerçevesinde Türkiye’de İslamın kendi içerisinde dönüştüğünü göstermekte ³¹⁵ ya da İslami kesimin kendi pozisyonlarını, laik siyasi elitten ve toplumun diğer kesimlerinden gelecek olası tehditlere karşı güçlendirmek, sağlamlaştırmak ve meşrulaştırmak ayrıca din özgürlüklerinin sınırlarını genişletmek ve sermayeyi laikten dini camiaya transfer etmek için kullandığını ortaya koymaktadır. ³¹⁶ Nedeni her ne olursa olsun , İslami kesimin bakış açısını değiştirdiği oldukça net ve açıktır.

AK Parti, bir önceki hükümetin başlattığı siyasal ve ekonomik reform sürecine kendisinden beklenmeyen bir performansla devam etmiş, Avrupa başkentlerine ziyaretler düzenleyerek ve sivil toplumla işbirliği içinde çalışarak lobi faaliyetleri yürütmüş ve şüphesiz ki Türkiye’nin AB üyelik sürecinin temel aktörü ve destek noktası haline gelmiştir. AB-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu Eş başkanı Joost Lagendjik, Avrupa Parlamentosu’ nda yaptığı ve benim de katılma fırsatı bulduğum bir konuşmasında, AK Parti hükümeti hakkında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sevin veya sevmeyin, AK Parti Türkiye’yi hiç olmadığı kadar AB’ye yakınlaştırmıştır. AK Parti, AB konusunda Demirel ve Ecevit hükümetlerinden çok daha iyi çalışmıştır. AK Parti’yi pek çok konuda eleştirebilirsiniz, ancak AB konusunda değil”³¹⁷

---

³¹⁵ Şaban Tanıyıcı, “Transformation of Political Islam in Turkey” **Party Politics**, 9(4), 2003, s.479, Çağrı Gülşen, “Turkey-EU Relations within the Context of European Integration:A Black Sheep in the Flock?” M.A Dissertation, The Graduate School of Social and Behavioural Sciences ,Universiteit Leiden , Brussels, August 2004, s.102

³¹⁶ Kulahcı,a.g.e, 2005,s.400 ve İhsan Dağı “Human Rights and Democratization: Turkish Politics in the European Context,”**Southeast European and Black Sea Studies**, Vol.1, No.3,2001,s.51–68, Şebnem Arsu, “Avrupa’nın Kapısını Vuran Türkiye’de Artan Muhafazakarlık” **New York Times**, 29.07.2006

http://www.euronews.net/create_html.php?page=parlamento&article=372446&lng=1&option=1#

³¹⁷Joost Lagendjik, “Seminar on Turkey-EU Relations For University Students From Turkey”, European Parliament, Brussels , 01.06.2006 (Youth Bridge to Europe Project)

3.4.2.2 Sivil Toplum

Türkiye’de Avrupalılaşıma ve sivil toplum arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Güçlü ve aktif bir sivil toplum Avrupalılaşıma sürecinin arkasındaki temel güçtür ve aynı zamanda Türkiye’nin Avrupalılaşıma süreci, sivil toplumun koşullarını ve niteliklerini artırmakta büyük çaplı bir etki yapmıştır. Bu çerçevede Türkiye’de Avrupalılaşıma ve sivil toplum organik olarak birbirine bağlıdır. Sivil toplum Avrupalılaşıma sürecinin hem öznesi hem nesnesi olarak merkezi bir rol oynamaktadır. Avrupalılaşıma, Türkiye’de sivil toplumun yapısı, var olduğu ve faaliyet gösterdiği dışsal çevre, değerleri ve aktivitelerinin etkisi üzerinde dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Avrupalılaşıma sürecinin bir ürünü olan bu dönüşüm, ülkenin sivil toplum alanını yeni bir varlık olarak yeniden yapılandıracaktır. Bu yeni sivil toplum alanı tam olarak modern Avrupa modeline benzemeyecek olsa da Türkiye’deki geleneksel sivil toplumdaki farklı olacaktır.³¹⁸

Bu kısa girişten sonra Türkiye’de sivil toplumun AB üyelik süreci içerisinde nasıl bir destek noktası haline geldiğine değineceğim.

AB katılım süreci çerçevesinde hayata geçen reformlar, çeşitli sivil aktörlerin politik arenaya girmesini ve tanınma mücadelesine katılmalarını teşvik etmiştir. Bu süreçte en dikkat çeken gelişim, sivil toplum kuruluşlarının seslerini yükseltmeye ve siyasi liberalizasyon için talepte bulunmaya başlamasıdır. AB üyelik müzakerelerinin başlaması ve gerekli reformların yapılması için, STK’lardan bu yönde bir baskı ve talep gelmiş olması modernleşme sürecini ayakları üstüne kaldırmış ve devlet-toplum ilişkilerinde değişimi beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de sivil toplum geleneksel olarak zayıf, pasif ve devlet tarafından kontrol edilen bir portre çizmektedir. Sivil toplumun heterojen ve parçalı yapısı katılım oranının ve mali kaynaklarının sınırlı olmasının yanında siyasallaşıma düzeyinin düşük olması etkinliğini artırmasını engellemiştir. Bugün Türkiye’de

---

³¹⁸ Ahmet İçdugu, “Turkey’s Europeanization Process and Civil Society: Towards a Differentiated Analysis” Paper presented at the Conference on Europeanization and Transformation: Turkey in the Post-Helsinki Era”, Koç University, 2-3 December 2005, s. 1-25

yaklaşık 80 bin dernek, 5 bin civarında vakıf ve binlerce kooperatif ile sivil toplum tablosu niceliksel olarak 100 binlere ulaşmıştır; ancak bu sayının 10 bin kadarı hemşerilik derneği ve birçoğu da devlet tarafından kurulmuş resmi vakıflardır. Dolayısıyla STK'ların nicelikleriyle orantılı niteliksel başarıdan söz etmek pek mümkün değildir. Fakat 90 sonrası devletin toplum barışmaya başlaması ve son dönemde AB üyeliğinin verdiği ivme ile hızlanan yasal süreç sivil toplumun niceliğinin yanında, niteliğini ve kalitesini de arttırmaya başlamıştır.³¹⁹

Türkiye’de sivil toplumun çok da iç açıcı olmayan bu fotoğrafının arkasında bazı tarihi ve ideolojik nedenler vardır. Osmanlı politik kültürünün ve Cumhuriyetin bürokratik yönetim geleneği, Kemalizmin devlet ideolojisi, askeri otorite ve tek parti eliyle tepeden indirilen modernleşme süreci; sivil toplumun, devlet-toplum ilişkilerinin gelişmesini ve çoğulcu-demokratik bir sistemin oluşturulmasını uzun yıllar engellemiş ve halkın yönetime katılmasına olumlu bakılmamıştır.³²⁰ Sivil toplum, “bireylerin devletten izin almadan girebildiği toplumsal ilişkiler, gerçekleştirebildiği toplumsal faaliyetler” olarak tanımlandığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır.³²¹

Açık bir demokratik diyalogu ve çoğulculuğu zorlaştıran hukuki ve yasal engellerin aşılması, sivil toplumun oluşması için önkoşuldur. Sivil toplum demokrasinin gelişmesi ile ortaya çıkar, demokrasinin inşa edilmesinde sivil toplum temel rol oynar.³²² 1982 Anayasasının yarattığı koşullar ve kurumsal yapı, sivil toplumun aktif olarak demokrasi için mücadele etmesini zorlaştırmış ve sessiz kalmalarına yol açmıştır. Bu çerçevede Türk hukuk ve devlet düzeninin ideolojik temelleri ve Türkiye’nin siyasi sistemindeki asker-sivil otorite arasındaki güç dengesi, sivil toplumun oluşumunu engellemiştir. AB katılım süreci bu engellerin aşılmasında büyük rol oynamıştır. Askeri ve Kemalist görüşlerden farklı olarak,

---

³¹⁹ Sefa Şimşek, “The Transformation of Civil Society in Turkey: From Quantity to Quality” **Turkish Studies**, Vol:5, No:3, 2004, s.68-70

³²⁰ Gürbey,a.g.e, 1997, s.117-135, Aytekin Yılmaz, “Sivil Toplum ve Demokrasi”, Aytekin Yılmaz (ed.), Çağdaş siyasal Akımlar ,Modern Demokraside Yeni Arayışlar, Vadi Yayınları, Eylül 2001, Ankara, s.340

³²¹ Yılmaz, a.g.e,200,s.341

³²² Mine Yaman, “Civil Society and Democratic Consolidation :Case of TÜSİAD” Yüksek Lisans Tezi, Siyasal Bilim ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü,Bilkent Üniversitesi, Ankara, Haziran 2002, s.13

STK'lar tarafından Türkiye'nin AB üyeliği, ulusal güvenliğin ve liberal demokrasinin sağlanması için en iyi garanti olarak görülmüştür. Türkiye daha liberal ve demokratik bir sisteme sahip olursa siyasi İslam ve etnik ayrımcılık gibi tehditlerle daha kolay başa çıkabilecektir.³²³

Helsinki'de Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi ve hızlanan reform süreci sivil toplum kuruluşlarının aktiviteleri gözle görülür biçimde artmıştır. Geniş kapsamlı konularla ilgilenen STK'lar giderek artan şekilde seslerini duyurmaya başlamış ve sosyal ve siyasal etki merkezleri olmak için mücadele etmeye başlamışlardır. Türkiye'deki STK'lar, AB uyum sürecinden büyük ölçüde yararlanmışlar ve yasal çevreleri genişlemiş ve güçlenmiştir. Özellikle Haziran 2004'de meclisten geçirilen Yeni Dernekler Kanunu, derneklerin faaliyetlerine devletin olası müdahalesini azaltmış, derneklerin kurulmasının üzerinde etnik köken, ırk, din, bölge ve azınlık gruplar temelinde yapılan bazı sınırlamaları kaldırmış ve STK'lar ile devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesinde ana etkenlerden biri olmuştur.³²⁴

AB üyelik sürecinde askeri yönetim üzerinde kontrolün artırılmasıyla asker-devlet ilişkilerinin sivilleşmeye başlaması, Türkiye'de sivil toplum adacıkları oluşturmakta çok önemli gelişmeler kaydedilmesine yol açmıştır. Çünkü "güçler dengesinin askeri otorite lehine olduğu, bir siyasal sistemde sivil toplumun gelişmesi ve demokratikleşmenin sağlanması mümkün olmayacaktır."³²⁵ Ayrıca devletin gücü azaltılmadan ve sivil topluma özerklik tanınmadan demokrasinin sağlanması oldukça zor görünmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de demokratikleşme çabaları sivil toplumun liberalleşmesi sağlanmadığı sürece çok yapay kalacaktır.³²⁶

1990ların gelmesiyle, Türkiye'de yaşanan ekonomik liberalizasyon ve hızlanan AB katılım süreci, sivil toplum örgütlerini daha görünür hale getirmiştir.

---

³²³ Chris Rumford , "Human Rights and Democratization in Turkey in context of EU Candidature" **Journal of European Area Studies**, Vol.9, No.1, 2001,s.11

³²⁴ Göksel and Güneş,a.g.e, 2005,s.65

³²⁵ Heidi Wedel, Türkiye Cumhuriyeti'nde Sivil Toplumun Nüveleri: Demokratikleşmenin Taşıyıcısı mı Yeni bir Seçkinler Örgütlenmesi mi? Heidi Wedel (ed.) Ortadoğu'da Sivil Toplum Sorunları ,İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.138

³²⁶ Şimşek, a.g.e, 2004,s.70

Kürt, Alevi, çevreci, feminist ve diğer sivil gruplar 1996'da İstanbul'da gerçekleştirilen Global Habitat II Konferansı ile sahneye çıkmış ve daha rahat hareket etme imkanı bulabilmişlerdir STK' lar arasında başlayan bu işbirliği hareketi beş işçi ve işveren birliğinin (DİSK,TOBB,TESK,TİSK ve TÜRK-İŞ) Beşli Sivil İnisiyatif adında oluşturdukları sivil girişim ile devam etmiştir.

AB süreci, sivil toplum kuruluşlarının ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları olduğu kadar medeni ve siyasi hakları geliştirmek için çeşitli girişimlerdeki rolü giderek artmış, marjinalleşmiş kitlelerin haklarının, demokratik özgürlüklerinin savunulması ve seçim sürecinde destek sağlanması gibi yeni eylem alanlarına yayılmıştır. Müzakere sürecinin daha etkin ve toplumun tüm kesimlerinin çıkarları doğrultusunda sürdürülebilmesi ve katılımcı demokrasinin sağlanabilmesi için gibi sivil toplum kuruluşlarının rolü son derece önemlidir. Çünkü STK'lar siyasal sosyalizasyon, demokrasinin sağlamlaştırılması, sosyal bütünleşme ve katılımcılığın gelişmesinde büyük rol oynarlar.³²⁷

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde reformların yapılması için baskı siyasi partilerden çok STK'lardan gelmiştir. Bunun en somut örneği "Kadın Koalisyonu" adlı bir STK' nın Türk Ceza Yasasından cinsler arası ayrımcılığın çıkarılması, kadın haklarının genişletilmesi ve erkek ve kadın arasında eşit statünün sağlanması için raporlar hazırlayarak ve parlamenterle görüşerek sürece ivme kazandırmış olmasıdır. Bir diğer örnek de Türk-Yunan ilişkilerinin iyileşmesinde STK'ların oynadığı roldür. Bu süreçte her iki ülkeden STK'lar karşılıklı anlayış ve diyalogun gelişmesi için toplantılar, seminerler düzenlemiş, çatışmaların barışçıl yollarla çözümlenmesi için bir metodoloji geliştirmek adına ortak projelere başlamışlardır Bu süreçte AB ile olan işbirliği, STK'ların politikalarını ve aktivitelerini meşrulaştırıcı bir rol oynamıştır.³²⁸

STK'lardan politik ve ekonomik istikrara için gelen baskı özellikle iş çevrelerinden ve özel sektörden gelmiştir. İstikrarlı bir ekonomi ve AB ile ekonomik

---

³²⁷Matthias Freise , "Post-Socialist Civil Societies and Their Impact on the Quality of Democracy in Visegrad Countries" , ECPR Joint Sessions ,Granada, Spain, April 2005; Alex Warlegih, "Europeanizing Civil Society :NGOs as Agents of Political Socialization", **Journal of Common Market Studies**, Vol:39, No:4, 2001

³²⁸ Rumelili, a.g.e, 2005 s.45-56

olarak bütünleşmeyi talep eden iş çevreleri, global normları sadece ekonomik anlamda değil politik anlamda adapte etmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Bu süreçte başta TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) olmak üzere İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı), TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı) ARI hareketi büyük rol oynamıştır.

En güçlü ses TÜSİAD'dan gelmiştir. TÜSİAD AB ile Gümrük Birliği ve üye adaylığı perspektifi doğrultusunda, Brüksel'de bir temsillik açarak, görüşlerini Avrupa Birliği kurumlarında dile getirmeye ve Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı yönünde lobi faaliyeti yapmaya başlamıştır. TÜSİAD'ın 1997 yılında yayınladığı "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" raporu asker-devlet ilişkilerinin sivilleşmesi, yargının ve kamu yönetimin etkinleştirilmesi, azınlık hakları da dahil olmak üzere insan hakları ve temel özgürlüklerin garanti altına alınması ve geliştirilmesi, parti sisteminde reform yapılması gibi içinde bulunduğu döneme göre oldukça radikal reform öneriler getirmek ve sosyal ve siyasal alanda AB normları ile sosyalleşmenin gereği üzerinde durmuştur.³²⁹ Türkiye'de demokrasinin geliştirilmesinin önünü tıkayan başlıca hukuki engellerin dökümünü yapan, demokrasinin evrensel standartlarını esas alarak ve konjonktürel koşullardan ziyade ilkelere ağırlık vererek çözüm önerileri getiren rapor, yurt içinde ve dışında büyük ilgi uyandırmıştır. Rapor, Türkiye'de özel sektörün evrensel standartlarda bir demokrasi arayışının en somut irade belgesi olarak algılanmıştır.³³⁰

AB üyelik sürecinde öne çıkan ve AB yanlısı koalisyonun lideri haline gelen TÜSİAD'a bu aşamada daha fazla yer vermeyi uygun görüyorum. Çünkü TÜSİAD Türkiye'deki diğer STK' lardan oldukça farklıdır ve Batı tipi STK' lara en çok benzeyen oluşumdur. Yayınladığı raporlar, düzenlediği basın toplantıları, yurt dışı temsilcilikleri, lobi faaliyetleri, hükümet yetkilileriyle ve diğer etkin STK' larla olan ilişkileri, politik karar alma sürecini etkileyebilme gücü gibi özellikler TÜSİAD'ı Türkiye'deki diğer STK' lardan farklılaştırmıştır. Bunun yanında

---

³²⁹ Bülent Tanör, "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" **TÜSİAD Yayınları**, İstanbul, Ocak 1997,

³³⁰ Bülent Tanör, "Türkiye'de Demokratik Standartların Yükseltilmesi :Tartışmalar ve Son Gelişmeler", **TÜSİAD Yayınları**, İstanbul, Aralık 1999,s.6

TÜSİAD 'ın hükümet inisiyatifi altında kurulmamış olması, hükümetten mali destek almaması ve hiçbir siyasi partiyi desteklemiyor olması ile kazandığı bağımsızlık, ona hükümetle uyuşmasa bile fikirlerini açıkça belirtebilme imkânı vermiştir.

TÜSİAD, demokrasinin ve demokratikleşmenin AB üyeliğinin önkoşulu olduğu bir ortamda AB konusunda uzman çalışma grupları ve komisyonlar oluşturarak Türkiye-AB ilişkileri, Demokratikleşme süreci ve Kopenhag Kriterleri gibi konulara ilişkin raporlar yayınlamakta ve ülkenin siyasi gündemini etkileyebilmektedir. Son olarak TÜSİAD 'ın lobi faaliyetlerine değinmek istiyorum. TÜSİAD sahip olduğu deneyim ve profesyonellik sayesinde etkili lobi faaliyetlerinin nasıl yapılacağını çok iyi bilmektedir. Türkiye'de yaşanan demokratik gelişmeleri Batı dünyasına açıklamak ve Türkiye ile ilgili önyargıları ve yanlış anlaşılmaları bilgilendirme yoluyla kaldırmak için en etkili kanal haline gelmiş ve tüm bu özellikleri nedeniyle AB tarafından referans noktası olarak kabul edilmiştir.³³¹

2002'de 175 STK'nin katılımı bir konsorsiyum oluşturulmuş ve Avrupa Hareketi başlatılmıştır. İKV, 2004 yılında Türkiye Sivil Toplum platformunun oluşturulmasını liderlik yapmış ve 269 STK bu platforma katılarak hem Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemişler hem hükümete AB'ye katılım için gerekli reformları yapması için baskı yapmışlar hem de lobi faaliyetlerinde bulunarak AB'ye "Türkiye'nin yeri Avrupa'dır" mesajını vermişlerdir.³³² Ayrıca İKV de, AB üyelik sürecinde demokrasi, insan hakları, Kürt sorunu gibi siyasi konularda raporlar yayınlarak, gündemin belirlenmesinde, halkın farkındalığının artırılmasında ve sorunlara alternatif çözümler üretilmesinde etkili olmuş, toplumsal olarak tabu kabul edilen konularda tartışmanın önünü açmıştır. Sonuç olarak AB değerlerine sıkı sıkıya bağlı olmaları ve Türkiye'nin bir AB üyesi olması yönünde duydukları güçlü istek nedeniyle, başta TÜSİAD ve İKV olmak üzere STK'lar gündemin belirlemede, lobi faaliyetlerinde ve hükümetin karar alma mekanizmalarında etkili olmuşlardır.³³³

---

³³¹ Ayrıntılar için bkz. Şebnem Gündem, " Politik Aktörler Olarak STK'lar :Türkiye'nin AB Üyeliği Bağlamında TÜSİAD Örneği" Yüksek Lisans Tezi, Avrupa Çalışmaları Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Ocak 2004, s.67-109

³³² "Türkiye'nin Yeri Avrupa'dır" **Radikal**, 08.05.2003

³³³ Alemdar ,a.g.e, 2005,s.119-152

Ayrıca üniversiteler, araştırma merkezleri süreçte önemli rol oynamış, Avrupa Dokümantasyon Merkezleri AB ile ilgili halkın bilgilendirilmesi sağlamış ve eğitim ve araştırmayı cesaretlendirmiştir. Bir anekdot olarak şu söylenebilir ki Türkiye’de hiçbir ülkede olmadığı kadar AB çalışmalarına ilgi duyulmakta ve üniversitelerin AB ‘ne ilişkin programlarında ciddi oranda bir artış kaydedilmektedir

334

Sivil toplum dışında devlet bürokrasisinin önemli bölümlerinde AB ilinti reformlar yönünde destekleyici bir yaklaşıma sahip kurumlar vardır. Özellikle Dış İşler Bakanlığı bünyesinde yer alan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği ve Merkez Bankası, Hazine, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)³³⁵ gibi ekonomi bürokrasisinin temel bölümleri AB yanlısı koalisyonun önemli aktörleri olmuşlardır.

3.4.2.3 Avrupa Birliği

AB, daha önce ayrıntılı şekilde belirttiğim gibi koşulluluk politikası ile aday ülkelerde üyelik yönünde reformların gerçekleştirilmesi için önemli bir destek noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede; AB, dışsal bir aktör olarak reform sürecine dahil olmuş ve Türkiye’deki demokratikleşmeyi hızlandırmak için etkinlikte bulunmuştur. (Açık Toplum Enstitüsü, Soros Vakfı) Ayrıca AB içindeki bazı politikacılar (örneğin Jack Straw, Chris Patten, Joschka Fischer, Günter Verheugen) ve bazı partiler (örneğin Yeşiller, Liberaller ve Sosyal Demokratlar) Türkiye’nin AB üyeliğinin önemli destek noktaları haline gelmişlerdir.

Bunun yanında, AB kurslar ve seminerler düzenleyerek özellikle AB müktesebatı, norm ve kuralları, insan hakları ve özgürlükleri konusunda kamu çalışanlarının (hâkim, savcı ve polislerin insan hakları eğitimine AB sponsorluk yapmıştır.) ve halkın bilgilendirilmesine ve eğitimine destek vermiştir. Buna ek olarak, Türkiye adaylık statüsü kazandıktan sonra hem AB mali yardımları daha anlamlı hale gelmiş³³⁶ hem de bazı hibelere, değişim programlarına ve eğitimlere

³³⁴ Kubicek,a.g.e, 2005,s.366-370

³³⁵ DPT, 1980li yıllarda AB yanlısı bir tutum içerisinde değildi.Süreç içerisinde duruşunu değiştirdi.

³³⁶ Türkiye’ye katılım öncesi yardım kapsamına ayrılan miktarı 2002’de 126 milyon EURO, 2003’te 144 milyon EURO 2004 ‘te 250 milyon EURO iken 2005’te bu rakam 300 milyon EURO 2006’da da

başvurur hale gelmiştir. Siyasi elit ve STK'lar AB ülkelerindeki muadilleriyle bağlantılar kurmaya ve bir çok ortak proje yürütmeye başlamışlardır. Son zamanda sayıları hızla artan AB destekli projeler, eğitim ve değişim programları ve özellikle de eşleştirme projeleri sosyal etkinin artması açısından oldukça önemlidir.

Avrupa Birliği, tüm aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin artırılması ve demokratikleşme sürecinde aktif rol oynamalarını sağlamak amacıyla sadece yasal değişiklikleri tetiklemez fakat aynı zamanda direk mali yardım sağlayarak ve çeşitli programlar yürüterek destekleyici rol oynar.³³⁷ Avrupa Komisyonu, özellikle 1990lı yılların başından itibaren Türkiye'deki STK' lara insan hakları, demokratikleşme ve sivil toplumun geliştirilmesi konularındaki projeleri için mali yardım sağlamaya başlamıştır. Bu projelerin bir bölümü, AB destekli kamu projeleri içinde STK etkinliklerinin desteklenmesi bir diğer bölümü ise tüm dünyada uygulanan Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi ile Türkiye'ye özgü olarak projelendirilen Sivil Toplum Geliştirme Programıdır. 2001 yılında başlatılan STGP, yerel sivil girişimler, Türk-Yunan sivil diyalogunun geliştirilmesi, ticaret ve sanayi odalarının AB'deki muadilleriyle diyalogunun geliştirilmesi, sendikalar arası diyalogun ve kapasitenin geliştirilmesi ve polis, profesyonellik, kamu olmak üzere farklı programlardan oluşmaktadır.

Programın genel hedefi: ülke genelinde, özellikle yerel bazda sivil inisiyatifleri yaygınlaştırmak; kurulmuş olan STK' ların kapasitesini artırmak; STK'lar arasında işbirliği ve ortaklığı teşvik etmek ve demokratikleşmede halkın sesinin karar mekanizmalarına daha güçlü iletilmesi için bu örgütlerin kendilerini daha rahat ve daha güçlü hale getirmelerini ve kapasitelerini geliştirmelerine yönelik maddi ve teknik destek vermektir. Bu çerçevede sivil toplum örgütlerine destek ve

---

500 milyon EURO olmuştur.(Kaynak :Bülent Özcan, "Adaylık Süreci AB Mali Yardımları" Avrupa Birliği Genel Sekreterliği , 2004 www.abgs.gov.tr)

³³⁷ Diba Nigar Göksel and Rana Birden Güneş, "The Role of NGOs in the European Integration Process: The Turkish Experience" **South European Society and Politics**, Vol:1, No:1, April 2005, s.65-66

yardımlı sağlamak için bir Sivil Toplum Geliştirme Merkezi kurulmuştur. Ayrıca kurulan web sitesi sayesinde Türkiye'deki STK'ların veritabanı kurulmuş ve projeler için uluslararası ortaklar bulmak için olanaklar sağlanmıştır.³³⁸

26 Haziran 2005 tarihinde Avrupa Birliği ve aday ülkeler arasında sivil toplum diyaloguna ilişkin bir tebliğ Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Amacı, genişlemeye ilişkin meseleleri ve kaygıları ele alarak, geniş anlamda AB ve Türkiye sivil toplumları arasındaki diyalogun teşvik edilmesine yardımcı olmaktır. Bu diyalog, bilgi eksikliğinin giderilmesine, karşılıklı olarak daha iyi bilgilenmeye ve vatandaşlar ile farklı kültürleri, siyasi ve ekonomik sistemleri yaklaştırmaya katkıda bulunarak, daha sonraki katılımların getireceği fırsatlar ve zorluklar hakkında daha güçlü bir bilinç oluşmasını sağlayacaktır. Bu diyalogun özel odak noktasında Türkiye yer alacaktır. Çünkü Türkiye'de AB ile ilgili, AB'de Türkiye ile ilgili karşılıklı bilgi düzeyinin yetersizliği ve yanlış anlamaların ve kaygıların yaygın olmasıdır. Üye devletler ve Türkiye arasında endişe ve algılamaların samimi ve açık bir şekilde tartışılabilceği bir diyalogun geliştirilmesi ve AB tarafından kolaylaştırılacak bu diyalogda sivil toplumun en önemli rolü üstlenmesi gereklidir. Avrupa Komisyonu, sivil toplum diyalogu çerçevesinde yer alan projeleri ve tüm faaliyetleri kolaylaştırmak ve desteklemek suretiyle bir rol oynayacaktır.³³⁹

Bunların yanında AB sürecinin Türkiye'de sivil toplumun gelişmesine yaptığı bir başka önemli katkı, AB'deki sivil toplum anlayışına ve hareketlerine özendirmiş olması ve bir referans noktası ve rol model olmasıdır.³⁴⁰

Tüm bu değerlendirmelerden sonra söylenebilir ki; STK'lar AB üyelik sürecinde en önemli destek noktaları ve arabulucu aktörleri haline gelmişlerdir. Bu

---

³³⁸ Avrupa Postası ,19.Bölüm AB ve Sivil Toplum (STGP Projesi ve Proje Direktörü Sunay Demircan ile söyleşi) 21 Şubat 2004 – Cumartesi http://www.avrupapostasi.org/210204_3.html

³³⁹ Avrupa Toplulukları Komisyonu, COM(2005) 290 final, “AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu” Brüksel, 29.6.2005
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0290en01.pdf

³⁴⁰ Diez , Agnantopoulos and Kaliber, a.g.e ,2005,s.7

çerçeve, AB'nin Türkiye'deki STK'ların reform sürecine katılmaları ve aktif hale gelmeleri için verdiği çabaları göz ardı edilmemelidir. AB, Türkiye'deki reform sürecine dışsal bir aktör olarak destek vermiştir. "Dış ve iç aktörlerin uyum içinde daha demokratik ve liberal reformlar yapma yönünde hükümet üzerinde baskı oluşturmak anlamında kurdukları bu *kısaç*, reform sürecinin meşruluğunu artırmıştır."³⁴¹

3.4.2.4. Politik Konsensüs ve Halk Desteği

Politik konsensüs ve halk desteği Avrupa bütünlemede süreci kolaylaştıran bir diğer faktördür. Türkiye, AB üyeliğinin en çok desteklediği ülkelerden biridir. Fakat Türkiye'nin AB üyeliğine olan destek beklendiği üzere düşmektedir. İki yıl önce katılımcıların yüzde 73'ü AB üyeliğini olumlu karşılarken 2006 yılında bu oran yüzde 54 olarak ölçülmüştür.³⁴² Bir diğer araştırmada AB'ye girmek isteyenlerin sayısının son bir yılda hızla düştüğü ortaya çıkmış, "Türkiye AB'ye mutlaka girmelidir" diyenlerin oranı 2002 yılında yüzde 56.5, 2004'te yüzde 67.5, 2005'te yüzde 57.4, iken 2006 yılında bu oran yüzde 32.2 olarak ölçülmüştür. Ayrıca halkın yüzde 78.1'i AB'ye güvenmediğini belirtirken, halkın yüzde 76.5'i de üyelik sürecinde Türkiye'nin önüne daha ağır şartların geleceğine inanmaktadır.³⁴³

Eurobarometer tarafından yapılan araştırmalarda da Türkiye Temmuz ayında AB üyeliğine verilen destek yüzde 72 iken 2004 Mart ayında bu oran yüzde 48'e düşmüştür. Aynı araştırmada katılımcıların %73'ü AB üyeliğini iyi bir gelişme olarak belirtirken sadece yüzde 9'u kötü bir gelişme olduğu ifade etmiştir.³⁴⁴ 2006'nın Mart ve Nisan aylarında yapılan ve sonuçları Haziran 2006'da açıklanan Eurobarometer araştırmasına göre, Avrupa Birliği'nin Türkiye'de kamuoyundaki "olumlu imajı" yüzde 43 olarak saptandı. Bu bir önceki araştırmaya göre yüzde 17

³⁴¹ Kubicek, a.g.e.,2005, s.374

³⁴² Transatlantik Trendler 2006 araştırması haziran ayında ABD, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda, Polonya, Portekiz, İspanya, Slovakya, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'da yapılmıştır

³⁴³ "Halk AB'ye güvenmiyor" Milliyet, 24.10.2006

<http://www.milliyet.com/2006/10/24/siyaset/asiy.html>

³⁴⁴ Eurobarometer, 2004.1 Public Opinion in Acceding and Candidate Countries, First results, Fieldwork: February - March 2004, Publication: May 2004 ,s.7-11

oranında bir gerileme anlamına geliyor. Dahası, aynı araştırmaya göre Türkiye'de AB'ye duyulan güven yüzde 35 olarak ortaya çıkmıştır.³⁴⁵

Türkiye'de kamuoyunda AB konusunda bilgi eksikliği, bazı reformlara ilişkin varolan çekinceler ve kaygılar ve AB'den gelen belirsiz ve kararsız sinyaller desteğin düşmesine yol açmaktadır. Halkın AB üyelik süreci konusunda yeteri derecede bilgilendirilememesi, Avrupalılaştırmanın bir elit projesi olarak kalmasına yol açmaktadır.³⁴⁶ Genel olarak insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi, yargının, yönetimin daha etkin hale gelmesi için yapılan çalışmalar, ekonomik istikrar için atılan adımlar halk tarafından destek bulurken, daha hassas konularda daha katı bir tutum sergilenmektedir. Kürtlere ilişkin haklar, idam cezası, Kıbrıs sorunu, Ermeni soykırımı, ordunun siyasetteki rolü gibi konular söz konusu olunca AB sürecine ilişkin halk desteği düşmekte ve euro-skeptik aktörler güçlenmektedir. Ayrıca üyelik perspektifi yakın olmadığından, kazanılacak yararların değeri ve reform süreci için varolan teşvik ve destek azalır.

AB üyeliği yönündeki halk desteğinin karakteristiği incelendiğinde, çok farklı yaş ve meslek gruplarından, farklı eğitim düzeylerine ve siyasi görüşlere sahip, demografik olarak çeşitlilik gösteren bir tablo ortaya çıkmaktadır. AB üyelik süreci çok farklı grupları ve görüşleri³⁴⁷ yapıştırıcı özelliği ile bir araya getirmeyi ve reform sürecinde çıkarlarını bir kenara bırakarak, ortak amaç doğrultusunda mobilize etmeyi başarmıştır.

AB, Türkiye'nin önüne net ve kesin bir üyelik takvimi koyduğu ve Türkiye'yi katılım sürecinde diğer aday ülkelerle aynı koşulluluk politikasına dahil ettiği sürece, halkın sürece olan desteği, kaygılarına rağmen artacak ve aynı amaç doğrultusunda geniş halk kitlelerinin mobilizasyonu sağlanabilecektir. Türkiye örneğinde,

---

³⁴⁵ "AB'nin ve hükümetin kararsızlığı Güven Sarsıyor", Radikal Kriter Dergisi, Sayı 3, EYLÜL 2006 <http://www.kriterdergisi.com/haber.php?sayi=3&id=65>

³⁴⁶ Canan Balkır, "Forming Turkish Public Opinion on EU Membership" **ZEI EU-Turkey-Monitor** Vol. 2 No. 3 November 2006, s.6

³⁴⁷ Ali Çarkoğlu, "Who Wants Full Membership? Characteristics of Turkish Public Support for EU Membership" **Turkish Studies**, Vol:4, No:1,2000

başlangıçta AB üyelik sürecine olan yüksek halk desteği, AB'ye yönelik politikaların belirlenmesinde etkili olmuş ve önemli bir destek noktası haline gelmiştir.

Son olarak şunu belirtmek istiyorum; eğer, AB üyeliği çerçevesinde demokratikleşme ve ekonomik istikrar için güçlü bir toplumsal talep, devletin daha etkili, hesap verebilir ve şeffaf, siyasi sistemin ise daha demokratik, çoğulcu ve çok kültürlü olarak yeniden yapılanmasında etkin bir politik isteğe dönüştürülebilirse, güçlü bir demokrasi ve ekonomik istikrar sağlanabilir. Bu süreçte sivil toplumun, bilimsel kuruluşların, üniversitelerin ve hükümet dışı tüm aktörlerin katılımı ve güçlü halk desteği, AB üyelik sürecinde emin adımlarla ve istikrarlı politikalarla ilerleyen bir siyasi iktidarla buluşabilirse ülkedeki veto noktalarının direncini kırabilirler ve dönüşüm sürecinin önünü açabilirler.

Bu dönüşüm sürecinde “devlet ve sivil toplum, kimlik ve farklılık, ben ve öteki arasında demokratik konsensüs oluşturulabilirse Türkiye’de demokrasi tam anlamıyla gerçekleşebilecek”³⁴⁸ ve “devlet ikinci kez ve yeniden kurtarılacaktır.”³⁴⁹

---

³⁴⁸ Fuat Keyman and Ahmet İçdugu, “Globalisation ,Civil Society and Citizenship in Turkey:Actors, Boundaries and Discourses” **Citizenship Studies**, Vol:7,No:2, 2003,s.233

³⁴⁹ Ulusoy, a.g.e, 2004, s.23

SONUÇ

Bu çalışma, kuramsal bir çerçeveden Avrupalılaşma ve dönüşüm sürecini, “Türkiye” örneği etrafında değerlendirmeye çalışacaktır. Bu çerçevede, çalışmanın başlıca amacı, Avrupalılaşma kavramı ve AB üye/aday ülkeler üzerindeki etkilerinden yola çıkılarak neden olduğu dönüşümün nüfuz alanı, mekanizmaları, koşulları ve sonuçlarını incelemek ve elde edilen bulgular kapsamında Türkiye’deki dönüşüm sürecini analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda yeni kurumsalcılık kuramının farklı yaklaşımları olan sosyolojik ve rasyonalist kurumsalcılıktan faydalanılarak çalışmanın kuramsal altyapısı oluşturulacaktır. Ayrıca Avrupalılaşma alanındaki çalışmalara literatür taraması kapsamında yer verilecek, ulusal dönüşüm süreci üye ve aday ülkelerde birbirinden farklı şekilde değerlendirilecek ve son olarak da tarihsel süreç içinde gelişen AB-Türkiye ilişkileri ve son dönemde yaşanan gelişmeler çerçevesinde, Türkiye’deki Avrupalılaşma sürecinde AB’nin etkisi ve sürecin arka planındaki faktörlere değinilecektir.

Avrupalılaşma kavramı, Avrupa bütünleşme sürecinin özellikle Maastricht Antlaşması ile hızlanmasıyla önem kazanmaya başlamıştır. Avrupalılaşma, Avrupa düzeyindeki gelişmelerin üye ülkeler üzerindeki etkisini ve ulusal politik kurumlar/politikaları temel analiz noktası olarak belirlemiş olması nedeniyle, Avrupa bütünleşme sürecinin yanında yeni bir araştırma alanı haline gelmiştir. Avrupa bütünleşmesi ülkelerin egemenlik haklarının bir kısmını ulusüstü (supranasyonel) bir oluşuma aktardıkları, aşağıdan yukarıya doğru olan ontolojik düzeyi ifade ederken, Avrupalılaşma bu supranasyonel yapının oluşturulmasından sonraki post-ontolojik süreçte ulusal kurum ve politikalar üzerindeki yukarıdan aşağıya doğru olan etkileri üzerinde durur.

Avrupalılaşma, Avrupa bütünleşme çalışmalarında yeni bir analiz düzeyi olarak, özellikle son on yıl içinde üzerinde çok fazla tartışılan akademik ve politik bir kavram haline gelmiştir. Avrupalılaşma; tarihi, politik, kültürel, toplumsal ve ekonomik boyutları olan ulusal kurumları, aktörleri, politikaları, ulusal değerleri

etkileyen yapısal bir değişim sürecidir. Avrupalılaşmanın üzerinde uzlaşıya varılan tek bir anlamı yoktur. Fakat kavramla ilgili farklı tanımlamalardaki bazı ortak noktalar ve genel çıkarımlar bu konudaki yaklaşımı Şekillendirmeye yardımcı olmuştur.

Avrupalılaşma alanında yapılan çoğu değerlendirme, AB üyeliğinin üye devletleri nasıl dönüştürdüğü üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Avrupalılaşma, AB ile üye devletler arasındaki çift yönlü etkileşim ve dönüşüm süreci olarak değerlendirilmiştir. Avrupalılaşmanın ulus devletin yapısını ve ona eklenmiş anlamları değiştirdiği açıktır. Bu değişimin nüfuz alanı, içine hem formal hem de informal kurum ve yapıları alacak Şekilde oldukça geniş bir çerçeveye oturtulmuştur. AB ve ulusal düzeydeki politikalar ve kurumlar arasında bir uyumsuzluk ve uyum yönünde AB'den gelen baskıya cevap vererek değişimi kolaylaştıracak arabulucu faktörler -aktörler ve kurumlar- değişim için gerekli koşullardır. Yeni kurumsalcılığın temel yaklaşımları olan rasyonalist ve sosyolojik kurumsalcılık, Avrupalılaşmanın uyum yönünde yol açacağı değişimi etkileyen farklı faktörler ve mekanizmalar üzerinde durmuşlardır. Bu kuramsal farklılık ortaya koşulluluk ve sosyalizasyon kavramlarını çıkarmaktadır.

Son dönemlerde Avrupalılaşmaya ilişkin yapılan değerlendirmeler kavramı, hem AB üyesi ülkeler hem de diğer ülkeler için kullanılabilir bir hale getirmiştir. Kültürel değişimler, yeni kimliklerin ortaya çıkması, izlenen politikalarda yaşanan değişimler, yönetim alanındaki yenilikler --ve hatta modernleşme-- Avrupalılaşma kavramı ile birleştirilmektedir. Bu çerçevede Avrupalılaşma AB sınırlarının ötesine taşınmış, batıdan doğuya kaymış ve doğuya dönük bir bakış açısı kazanmıştır. Avrupalılaşmanın AB'ye katılım çerçevesinde, aday ülkelerde yaşanan dönüşüm süreci olarak değerlendirildiği boyut yeni gelişen bir araştırma alanıdır.

Avrupalılaşmanın AB'ye katılım anlamında kullanılması, AB' nin genişleme politikası çerçevesinde değerlendirilir ve aday ülkelerin AB ile bütünleşmesi doğrultusunda modernleşme ve demokratikleşme çerçevesinde yaşanan dönüşüm sürecini ifade eder. Bu süreç üye ülkelerde yaşanan Avrupalılaşma sürecinde daha

farklıdır. Aday ülkeler, AB karar alma mekanizmasına katılmadıkları için kendi Avrupalılaşımlarının kapsamını üye ülkelerle birlikte ortak belirleyemezler. Bunun yerine kurumsal yapı ve politikalarını AB direktifleri, normları ve kuralları ve AB'nin aldığı kararlar yönünde şekillendirirler. Bu bağlamda aday ülkeler Avrupalılaşımanın üye ülkeler gibi “üreticileri” değil “tüketicileri” konumundalardır. Taraflar arasındaki asimetrik güç ilişkisine ve politik koşulluluğa dayanan tek yönlü bir Avrupalılaşıma süreci söz konusudur. AB, aday ülkeler üzerinde bu asimetrik güç ilişkisine dayanarak uyum yönünde zorlayıcı bir baskı kurabilir, bu ülkelerdeki Avrupalılaşımayı etkiler ve ülkelerin AB müktesebatına maksimum düzeyde uyumları için bu asimetrik güç ilişkisinden yararlanır. AB üyeliği bu ülkelerde reform sürecinde bir çıpa rolü görür ve önemli değişikliklerin yapılmasını teşvik eder. AB mali yardımları, ticaret anlaşmaları da aday ülkeleri iç politikalarında değişim yönünde teşvik eder, fakat hiçbiri üyelik süreci kadar kesin ve direkt sonuçlara yol açamaz. Fakat aday ülkelerin dönüşüm sürecinde tek aktör AB olmayabilir, dış ve iç faktörlerin de etkisi vardır. Yine de AB, adı geçen ülkelerin dönüşüm sürecinde temel ağırlık merkezi olmuştur.

Farklı uluslararası dinamikler, içsel aktörlerle etkileşim içinde politik liberalizasyonu ve/veya demokratik dönüşümü sağlayabilmektedir. AB'nin ODAÜ'nde demokratikleşmeyi teşvik eden en önemli aktör haline gelmesi, bu duruma iyi bir örnektir. Fakat AB'nin yanında, Avrupa Konseyi, NATO, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar da ODAÜ'nde yaşanan dönüşüm sürecinde etkili olmuşlardır. Bu çalışmada koşulluluk ve sosyalizasyon üzerinden AB'nin ODAÜ'ndeki demokratikleşme sürecinde önemli bir aktör olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışma kapsamında Avrupalılaşıma yasal zorunluluklar, objektif ve sübjektif değişim yoluyla AB norm ve değerlerine yakınlaşma olarak tanımlanmıştır. Bu karışık süreçleri hayata geçirmek için 2 temel mekanizma tanımlanmıştır: Ödüllendirme/ceza stratejisi temelli *koşulluluk* ve norm içselleştirme ve sosyal öğrenme temelli *sosyalizasyon*.

Koşulluluk ilkesi, kural aktarımı ve bu kurallara ulusal düzeyde uyum için AB'nin izlediği temel stratejidir. AB, liberal demokrasinin normlarını, AB'nin en önemli teşvik ve ödülü olan üyelik için olmazsa olmaz koşul haline getirerek, koşulluk politikasını aday ülkelerin dönüşüm sürecine yardımcı olmak için bir araç olarak geliştirmiştir. Koşulluluk ilkesinin temelinde kısaca AB müktesebatına uyum yatar. Kopenhag kriterleri olarak bilinen adaylık kriterleri ile sağlaştırılan bu ilke, son genişlemede belirlenen yeni yöntemin belkemiğidir. AB koşulluluk ilkesinin temelinde, ticaret ve işbirliği anlaşmalarından ortaklık anlaşmalarına ve tam üyeliğe kadar giden ödüllendirme/ceza stratejisi yatar. Bu durum reformların, AB üyelik hedefine ulaşmak için yapılması nedeniyle normların içselleştirilmemesi tehlikesine yol açabilir. Normların içselleştirildiği ve benimsendiği bu sosyalizasyon süreci olmadan, koşulluluk tek başına yaşanan dönüşümü açıklamak için yetersiz kalmaktadır.

Koşulluluk ilkesinin, bir ülkede AB normları çerçevesinde demokratikleşmeyi sağlayabilmesi ve etkin hale gelebilmesi için bazı koşullar vardır. AB'nin kural aktarımı stratejisinin başarısı, ilk olarak üye ülkelerin önüne koşullar koyan kuralların bir üyelik perspektifiyle birlikte verilmesine bağlıdır. Söz konusu ülkenin, AB ile ilişkileri kesinlik kazandığında ve yasal bir zemine oturduğunda AB'nin kredibilitesi ve dolaylı olarak koşulluluğun etkinliği artar. Uyum maliyeti koşulluluk stratejisini etkileyen bir diğer faktördür. Ülkeler, nedensellik mantığı çerçevesinde AB kurallarına; ödüllerin uyum maliyetini geçtiği takdirde uyum sağlar. Bu bağlamda koşulların belirginliği, kazanımların büyüklüğü ve gerçekleşme hızı, tehdit ve taahhütlerin inandırıcılığı ve uyum maliyetinin miktarı AB kurallarının karşı tarafa aktarımının etkinliğini belirler. Üyelik, koşullar ve zorunlulukların önceden belirlenip aday ülkelerin önüne konduğu; ödüllendirmenin ise daha sonra gerçekleştiği bir süreçtir. Bu durum da koşulluluğun etkinliğinde önemli rol oynar. Tüm bunların yanında AB kurallarının, normlarının ve politikalarının varolan ulusal kural, norm ve politikalarla uyum içinde olması, uyum yönünde yaşanan reform sürecinin güçlü ve geniş bir politik taban tarafından sahiplenilmesi, sivil toplum ve kamuoyu desteği, politik kültür, diğer alternatiflerin yokluğu, varolan uluslararası

bağlantılar ve işbirliği koşulluluğun başarı ve verimliliğini etkileyen diğer faktörlerdir.

Demokratik normların içselleştirilmesi, değer ve inançların değişmesi yani sosyalizasyon, kural aktarımını sağlayan ve ilgili ülkenin Avrupalılaşıma yönündeki değişim sürecini etkileyen bir diğer mekanizmadır. AB norm ve kurallarının karşı tarafa aktarımı ve uygulanması, zorlama yerine ulusal aktörlerin AB tarafından sosyalleştirildiği süreçte sosyal öğrenme ve ikna yoluyla da gerçekleşebilir. Bu model koşululukta olduğu gibi ceza/ödül mantığına dayanmaz. Normların içselleştirilmesi, ikna, diyalog ve sosyalizasyonun sonucu olarak taraflar arasında yakınlaşma gerçekleşir. Sosyalizasyon, AB ve ulusal aktörler (hükümet ve iş çevreleri, sivil toplum, üniversiteler vb. hükümet dışı aktörler) arasındaki etkileşimde dayanır. Bu çerçevede aktörler reform sürecine dâhil olurlar ve yaşanan dönüşüm sürecinden etkilenirler. Sosyal öğrenme modelinin temelinde, en genel olarak bir ülkenin AB kurallarına, kuralların uygunluğuna ikna edildiği ölçüde uyum sağlayacağı yatar. Dış güçlerin meşru olarak görülebilmesi için sağlamaya çalıştıkları normların söz konusu ülkede varolan gelenekler, değerler ve çıkarlara belirli ölçüde uyması gerekir.

Hem koşululuk hem de sosyalizasyon Avrupalılaşıma mekanizmasının aday ülkelerde hayata geçirilmesinde önemli stratejilerdir. Her iki durumda da AB, güçlü bir rol modeldir. Koşulluluk stratejisinin yol açtığı dönüşüm daha kısa vadede gerçekleşir. Bu nedenle, Avrupalılaşımanın ilk aşamalarında rasyonalist kurumsalcılık değişim için daha etkin bir mekanizma haline gelebilir. AB koşululuğu ne kadar güçlü, üyelik ödülü ne kadar cezp edici olursa olsun toplumda insanların zihinlerine gömülü olan inançların, değerlerin ve geleneklerin aniden değişmesi beklenemez ve uyumu garanti edemez. Ayrıca benimsenmeden sadece koşululuk ile yapılan değişimler çok olumlu bir içeriğe sahip olsa da direnç yaratabilir. Daha derin ve köklü değişiklikler, değerlerin, kimliklerin ve çıkarların dönüşümü ise daha uzun vadede norm içselleştirme ve sosyalizasyonla gerçekleşir. Avrupalılaşımanın daha sonraki aşamalarında sosyolojik kurumsalcılık öne çıkar.

Koşulluluk stratejisi çerçevesinde Avrupalılaşıma daha çok idari, kurumsal ve politik düzeyde gerçekleşir ve hükümetler arası materyal pazarlık esasına dayanır. Hükümet dışı aktörler ilk aşamada saf dışı bırakılır. Sosyalizasyon ve sosyal öğrenme ile farklı aktörler sürece dâhil edilmiş ve Avrupalılaşıma toplumsal ve söylemsel düzeye indirgenebilmiştir. Bu süreçte sosyal aktörlerin rolü yanında AB destekli projeler, eğitim ve değişim programları ve özellikle de eşleştirme projeleri sosyal etkinin artması açısından oldukça önemlidir. Ulusal aktörlerin sosyalleşmesi açısından eşleştirme son derece önemlidir.

Sosyalizasyon, sivil toplum ve özel sektör kuruluşları, üniversiteler, bilimsel kuruluşlar gibi hükümet dışı aktörleri Avrupalılaşıma sürecine dâhil etmesi ve toplum merkezli bir taban oluşturabilmesi nedeniyle uzun vadede demokratikleşmeyi politik koşulluktan daha çok tetikleyecektir.

Türkiye de ODAÜ ile aynı koşulluluk stratejisine dâhildir. 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin önüne açık ve net olarak tanımlanmış kriterler ve hedefler konmuş, Kopenhag kriterleri yerine getirilmediği sürece AB üyeliğinin gerçekleşemeyeceği açıkça belirtilmiş ve Türkiye'ye AB'nin koşulluluk/uyum prensiplerine uyma zorunluluğu getirilmiştir.

Türkiye'nin yaşadığı dönüşüm süreci çerçevesinde AB koşulluluğunun etkinliğini değerlendiren çalışmalar farklı görüşleri yansıtmaktadır. Bazı çalışmalar, AB koşulluluğunun Türkiye'de ilk önemli etkilerini adaylığın ardından gelen 3 yıl içinde ürettiğini ve TBMM'nin çok önemli anayasal ve yasal değişiklikler yaptığını belirtmiştir. Türkiye'de yaşanan dönüşüm sürecini "formal adaptasyon" düzeyine indirgenmiş, Türkiye'de yaşanan politik dönüşüm sürecinin arkasındaki itici gücün, 1999 yılında adaylık statüsünün kazanılmasıyla ilintili olarak somutlaşan üyelik perspektifi olduğu savunulmuştur. AB koşulluluğun etkiliğini ve uyum sürecini, temelde hükümetin yaptığı "politik maliyet/yarar hesaplamaları" belirlediğini ve bu süreçte üyeliğin getireceği sosyal kazanımlar ve koşulların meşruluğu, materyal ödüller kadar etkili olamadığı belirtilmiştir. Politik katılım ve sivil toplumun etkinliği yeterli düzeyde olmadığı için toplumsal aktörler de süreç içinde zayıf kalmışlar,

uyum daha çok “hükümetlerarası düzeyde” yürütülmüştür. Son olarak özellikle 2001 ve 2002 yılında gerçekleştirilen reformların, AB’nin Türkiye için çok önemli kararlar alma arifesinde yapılmış olması Türkiye’nin yaptığı “maliyet/yarar hesaplamalarının” bir göstergesi olmuştur.

Bu çerçevede demokratik normların kabulü ve içselleştirilmesinden çok koşulluluk ilkesinin gerekliliklerine “araçsal” bir uyum sağlandığını ve ciddi bir halk desteği olmadan daha çok dışarıdan yapılan baskı ile reform sürecinin gerçekleştiğini belirtmiştir. AB’nin sunduğu ya da sunacağı materyal teşvikler, bu siyasi reformların uygulanmasın yol açabileceği olası maliyetlere değeyeceği konusunda aktörleri ikna etmiştir. Bu çerçevede reformlar uygunluk mantığından çok “nedensellik mantığı” temelinde yapılmıştır.

Türkiye’de yaşanan reform sürecinin ilk aşamasında yani normlara anayasal uyum çerçevesinde koşulluluğun değişim için daha etkin bir mekanizma haline geldiği, reformların uygunluk mantığından çok nedensellik mantığı temelinde yapıldığı doğru fakat eksik bir değerlendirmedir. Şöyle ki, koşulluluk stratejisinin yol açtığı dönüşüm daha kısa vadede gerçekleşir. Hükümet dışı aktörler bu aşamada saf dışı bırakılır. Avrupalılaştırmanın bu ilk aşamalarında AB, sürücü koltuğunda oturmaktadır, sivil toplumun önemli bileşenleri ise yolcu koltuğunda gitmektedirler. Daha derin ve köklü değişiklikler, değerlerin, kimliklerin ve çıkarların dönüşümü ise daha uzun vadede norm içselleştirme ve sosyalizasyonla gerçekleşir. Bu sosyal öğrenme sürecinde kazandıkları yeterlilik sayesinde yola indiklerinde AB yerini, Türkiye’deki reform yanlısı ögelere bırakacak ve reformlar için koruyuculuk görevini üstlenecektir. Böylece söylenebilir ki, Avrupalılaştırmanın daha sonraki aşamalarında sosyalizasyon temelli sosyolojik kurumsalcılık öne çıkacaktır. Sosyalizasyon ve sosyal öğrenme ile farklı aktörler sürece dâhil edilebilecek ve Avrupalılaştırma toplumsal ve söylemsel düzeye indirgenebilecektir. Sosyalizasyon, Avrupalılaştırma sürecine hükümet dış aktörleri dâhil etmesi nedeniyle politik anlamda çoğulculuğu sağlayacak, demokratikleşmeye ivme kazandıracaktır.

Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı dönüşüm sürecinde AB koşulluluğun etkisi yadsınmaz. Türkiye'de zaman içinde koşulluluğun artan kredibilitesi, inandırıcılığı ve daha düşük algılanan uyum maliyeti koşulluluğun etkinliğini artırmış ve beraberinde değişimi getirmiştir. Bunların yanında tutarlı ve inandırıcılığı yüksek koşulluluk politikası ile güçlenen ve Türkiye'de Helsinki sonrası hiç olmadığı kadar aktif hale gelen AB ve reform yanlısı toplumsal ögeler bu süreçte büyük önem kazanmışlardır. AB katılım sürecinin sivil toplum örgütleri ve kamuoyu tarafından desteklenmediği, modernleşme süreci içselleştirilmeyip sahiplenilmediği sürece, başarılı olması oldukça güçleşecektir. Bu durum biraz da AB kurallarının ve kural aktarım sürecinin meşruiyetinin, AB kurallarının varolan içsel kurallar, değerler ve normlar ile uyum içinde olmasına ve reform sürecinin sahiplenilmesine bağlıdır. Bir toplum kendini Batılı ve/veya Avrupalı olarak tanımlayabildiği yani liberal politik prensiplere değer verdiği ve uyum yönünde toplumsal bir baskı oluştuğu ölçüde koşulluluğun etkinliği artar.

Türkiye'nin uzun yıllardır kendisini batılı devletler sistemine ait görmesi ve son dönemlerde demokratikleşme için toplumdan gelen talepler, koşulluluğun etkinliğini ve meşruiyetini artırmaktadır. Eğer reformlar sadece dışarıdan empoze edilen koşullara uymak için yapılırsa ve geniş ve güçlü bir politik ve sivil taban tarafından sahiplenilmez ve desteklenmez ve mevcut hükümetin projesi olarak algılanırsa uyum yönünde teşvik azalır, koşulluluğun başarı şansı düşer ve değişime kaşı direnç oluşabilir. Tüm bunlara, Türkiye'nin AB ile çok uzun yıllara dayanan ortaklık ilişkileri ve ticari bağlantıları eklenince AB, Türkiye için en önemli dış politika hedefi haline gelir ve diğer alternatifleri daha alt sıralara taşır.

AB koşulluluğu ve üyelik yönünde güçlü ve yüksek oranda kurumsallaşmış bir AB çıpası olmadan son dönemde yaşanan bu kapsamlı, köklü ve radikal reform sürecinin bu kadar kısa sürede gerçekleşmesinin oldukça güç olacağı açıktır. Fakat yapılan bu değerlendirmeler kapsamında, reformların AB koşulluk ilkesi ve hükümetin maliyet-zarar hesabı çerçevesinde sadece AB üyeliğinin sağlayacağı materyal yararlar ulaşmak için değil de kendileri için yapan AB yanlısı reformcu

ulusal aktörlerin ve bu sürecin arkasındaki toplumsal baskının varlığı ihmal edilmektedir. Türkiye’de Avrupalılaştırmanın etkisi, demokratik koşulluluk ile çizilen çerçeveden oldukça geniş ve derindir. Son yıllarda demokrasiyi sağlamlaştırmak ve derinleştirmek adına gösterilen reform çabaları, AB koşulluluk faktörünün yanında bazı ulusal ve uluslararası gelişmelerle de ilişkilidir. Bu uluslararası gelişmeler ve AB genişlemesi Türkiye’de siyasi hayatı etkilemiş ve ulusal/uluslararası konuları birbirinden ayırt etmek imkânsız hale gelmiştir.

Soğuk savaşın sona ermesi, küreselleşme kurallara dayalı bir ekonomik yönetim oluşturma ihtiyacı, Türkiye’nin uluslararası finans kuruluşları ile ilişkileri, tek partili çoğunluk hükümeti ve AK Parti’nin AB üyeliğini temel amaçlarından biri olarak belirlemesi, Türkiye’nin küresel ve bölgesel rolünün ağırlık kazanması, sivil toplumun rolünün artması ve tabandan değişim yönünde gelen toplumsal merkezli talep, bir araya gelerek, Türkiye’nin modernleşme projesini daha toplumsal, liberal, çoğulcu ve çok kültürlü hale getirmekte, ülkeyi daha sağlam, kapsamlı ve derin bir demokratik yönetim modeline dönüştürmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler Tocci’nin Avrupalılaştırmanın Türkiye’deki reform süreci için bir “çıpa” mı yoksa bir “tetikleyici” mi olduğu sorusunu gündeme taşımıştır. AB katılım sürecinin Türkiye’de yaşanan reform süreci için sadece bir tetikleyici ya da sadece bir çıpa olduğunu söylemek oldukça güçtür. AB koşulluluğu tek başına Türkiye’deki demokratikleşme sürecinin belirleyicisi değildir. AB bu süreçte temel öneme sahip bir aktör haline gelmiştir ancak tabandan gelen “sosyal menşeli baskı” ile birleşmediği sürece AB üyeliği yönünde sadece yukarıdan gelen “devlet menşeli” baskı yetersiz olacaktır. AB koşulluluğu, AB kural ve normları ulusal aktörler tarafından hakiki değerler olarak algılanmadığı, içselleştirilmediği ve kendi fayda fonksiyonlarına katılmadıkları sürece bu kurallara uyumun Türkiye’de demokratikleşmenin kurumsallaşmasını garanti etmediğini anlamakta; başarısız ve yetersiz kalacaktır.

Türkiye için Avrupalılaşıma, katılım sürecinde AB norm ve standartlarına uyum yönünde yaşanan köklü yasal ve kurumsal dönüşüm sürecini ifade eder. Fakat daha geniş bir perspektiften bakıldığında, Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi çağdaşılaşma sürecinin tamamlayıcısı olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından başlatılan batılılaşma projesinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. “AB’ye katılım ve Avrupalılaşıma süreci, bu çerçevede pratik kazanımlarının yanı sıra 200 yıldır yüzünü Batıya dönmüş olan Türkiye için *muasır medeniyetler düzeyine çıkmak* gibi sembolik bir anlam da taşımaktadır. Diğer bir deyişle “Demokratikleşme, Türkiye’de Avrupalılaşımanın mahiyetini oluşturur”.Türkiye’nin batılılaşma hareketi, Kemalist çağdaşılaşma projesinin olmazsa olmazı olmuş ve genellikle çağdaşılaşma ile eş anlamlı tutulmuştur. Bu çerçevede Avrupa ile geliştirilen ilişkiler bu gayeye ulaşmak için büyük önem taşır.

1949’da Avrupa Konseyine üye olarak somutlaşan bu batılılaşma hareketi, 1959’da ortak üyelik için Avrupa Ekonomik Topluluğu’na yapılan başvuru ile Avrupalılaşımaya başlamıştır. 1999 tarihli Helsinki Zirvesi Türkiye’nin uzun yıllar önce başlayan Avrupalılaşıma süreci için temel bir dönüm noktası olmuştur. Adaylık statünün kazanılmasıyla Türkiye’nin AB ile olan ilişkileri kesinlik ve meşruluk kazanmıştır. Adaylık statüsünün kazanılmasının ardından, Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamak ve ulusal hukuki mevzuatı AB Müktesebatına uygun hale getirmek adına bir dizi reform yapılmıştır. Çok kısa bir sürede Türkiye’de çok önemli anayasal ve yasal değişiklikleri salık veren 8 adet uyum yasası paketi meclisten geçirilmiş ve Yeni Medeni Kanun ve Yeni Ceza Yasası kabul edilmiştir.

Yapılan değişiklikler çok genel olarak din ve etnik öken ayılmaksızın tüm Tük vatandaşlarının sosyal, kültürel ve siyasi haklarının tanınması ve yasal korunmasının artırılmasına, insan haklarını ve azınlık haklarının iyileştirilmesine, ifade, toplanma ve dernek kurma özgürlüklerinin genişletilmesine, yargı sisteminin iyileştirilmesine ve siyasette ordunun rolünün azaltılmasına ilişkindir. Bu değişiklikler göz önüne alındığında Türkiye’de Avrupalılaşımanın nüfuz alanının oldukça geniş olduğu söylenebilir.

Türkiye’de Avrupalılaştırmanın etkisi, demokratik koşulluluğu çizdiği çerçeveden daha derin ve köklüdür Tüm bu değişikliklerin anlayışlarda ve uygulamada yer edebilmesi, “Türkiye’deki demokratik işleyişin sürmesine, şeffaf ve etkin bir devlet düşüncesine ve yeni bir devlet-birey ilişkisi anlayışına” bağlıdır Aslında bu yapısal reformlar, sadece kanunları ve kurumları değil bizzat “devletin modelini de değiştirmekte ve devletin normatif çekirdeğine” dokunmaktadır. Sorun artık kurumsal ve yasal yeniden düzenleme değil “değerlerin dönüşümüdür.” Tüm bu reform süreci tamamlandığı ve tam anlamıyla uygulanmaya başlandığında “Türkiye daha önce olduğundan çok daha farklı olan bir demokratik rejim haline gelecektir. AB üyelik sürecinde Türkiye’de yapılan reformların yol açtığı radikal değer dönüşüm süreci, AB’ye giden yolun neden üyelik kadar önemli olduğunun bir kanıtıdır.

Fakat bu reformlar, Türkiye’deki politik sistemin tamamen liberal ya da konsolide demokrasiye dönüşmesinde yeterli değildir. Sadece anayasal, yasal ve kurumsal mühendislik metotları ile liberal demokrasinin oluşturulması mümkün değildir, “demokrasinin ülkede tek alternatif haline gelmesi”, toplumsal ve kurumsal hayatta köklü biçimde içselleştirilmesi ve toplumun farklı kesimleri -dinsel, etnik, sosyal, siyasal, dilsel -arasında konsensüse dayalı güçlü bir uzlaşma olması gerekir. Bu da daha uzun bir vadede normların içselleştirilmesi ile yaşanacak bir sosyalizasyon sürecini gerektirir.

AB üyelik süreci biraz da Türkiye’nin kendisini gelecekte nasıl bir ülke olarak tanımlayacağı sorusuna da ilişkindir: “Devlet-toplum ilişkilerinin demokratik ve liberal biçimde yeniden yapılandırıldığı çoğulcu ve çok kültürlü bir demokrasi mi yoksa modern fakat daha üniter, ulusçu ve devletçi bir demokrasi mi?” Avrupalılaştırma sürecinin gidişatını biraz da bu soruya verilen cevap belirleyecektir.

Türkiye’de yaşanan ulusal dönüşüm sürecinin arkaplanında bulunan bazı faktörler Avrupalılaştırmanın ülkedeki seyrini etkilemektedir. Ülkenin kurumsal yapısında bulunan veto noktaları, farklı çıkarları temsil eden, politik karar alma sürecinde söz sahibi olduklarından konsensüse varılmasını zorlaştıran ve böylece

Avrupalılaşmadan kaynaklanan uyum yönündeki değişimi engelleyen ya da yavaşlatan direnç noktalarıdır. Eğer ülkenin politik yapısında bu veto noktalarının üstesinden gelebilecek arabulucu ve işbirlikçi kurumsal faktörler yoksa ülkenin Avrupalılaşma süreci ciddi anlamda tehlikeye girebilir.

Türkiye’de AB sürecinin verdiği ivme ile gerçekteşen reform ve demokratikleşme çabaları, temelde Türkiye’nin yıllardır uyguladığı sistemle ve sahip oldu zihniyetle tam olarak uyuşmamaktadır. Egemenliğin devri, adem-i merkeziyetçi yapı, ordunun üzerinde demokratik kontrol kurulması, insan hakları ve azınlıklara saygı gibi liberal demokrasinin temel normlarına uyumu gerektiren koşulluluk, özellikle ülkenin devletçi ve ulusalcı doktrini -*Kemalism*- ve merkeziyetçi ve militer yapısı için bir çelişki oluşturmaya başlamış ve uyum maliyetini yükselten unsurlar olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Kemalizm ve ulus devlet anlayışı, Avrupalılaşma sürecinde paradoksal olarak bir veto noktası haline gelmiş ve süreci zorlaştırmaya başlamıştır.

Askeri kesim, AB sürecinde gerçekteşen reformların, “Türkiye’nin ulusal bütünlüğüne ve laik-üniter Kemalist yapısına karşı algılanan en büyük iki tehdit olan siyasal İşlam ve Kürt ayrımcılığına karşı Türkiye’nin elini zayıflatacağını” düşünmektedir. Türkiye’nin modernleşme projesinin gerçekteşmesini ifade eden AB üyeliği, Türkiye’nin önüne içinde ordunun üzerine demokratik kontrolün artırılması gibi bir önkoşul koyarak Türkiye’nin ve Kemalist Cumhuriyetin temel değerlerinin koruyucusu olan ordunun varlığını sorgulanır hale getirmiştir. Avrupalılaşma bazı aktörlere yeni fırsat yapıları sunarken bazılarının da yetki alanlarını sınırlamaya başlamıştır. Son dönemde yapılan reformla ile asker-sivil ilişkileri büyük oranda AB standartlarına yakınlaşmış olsa da ordu, Türkiye’de hala önemli bir ağırlığa sahiptir ve AB sürecinde bir veto noktası olarak değerlendirilebilir. Tarihi mirasın ve ulus kurma deneyiminin özellikleri nedeniyle halkın büyük çoğunluğu hala demokrasiden daha çok orduya güvenmektedir.

Güçlü devlet geleneği ile ilintili olarak ulus devletinin merkeziyetçi ve üniter kamu yönetimi yapısı, AB üyelik sürecinin getireceği “çok düzlemlili yönetim” ve

egemenliğin devri anlayışı ile çelişmektedir. Bu yönetim şekli ulus-altı dini ve etnik grupların politik taleplerini dile getirebilecekleri kurumsal bir taban oluşturacak ve bu grupların meşruluğunu artıracaktır. Ayrıca sivil toplum ağlarının yeniden yapılandırılması yoluyla sivil toplum güçlenecek ve yönetime katılarak çoğulculuğun artmansa yol açacaktır. Bu anlamda AB yolunda kamu yönetimini bekleyen en önemli yönetsel meydan okumanın, devlet merkezli yönetim anlayışını devam ettirmek ile çok düzlemli yönetim yönünde bir değişimi gerçekleştirmek arasındaki ikilemden kaynaklanacağı ileri sürülmektedir.

AB üyelik sürecinde Türkiye’de diğer veto noktaları Euroskeptik kanadın en önemli iki temsilcisi olan milliyetçi gruplar ve ulusalcılardır. Bu gruplar temelde Türkiye’nin batılılaşma hareketine ve AB katılım sürecine karşı olmamakla birlikte sürece ilişkin çekinceler taşımakta ve belirli şartlar çerçevesinde destek vermektedirler. Milliyetçilerin, temelde batılılaşma sürecine ilişkin sorunları olmasa da Kürt sorunu, ordunun siyasetteki rolü ve insan haklarının ihlali gibi konularda hassasiyetlerini ve karşıtlıklarını korumaktadırlar. Ulusalıcı sol demokrasi ve batılılaşmaya karşı olmamakla birlikte, AB politikalarının etnik milliyetçilik yaratmayı ve Kürt ulusalcılığını destekleyerek ülkeyi bölmeyi amaçladığını, savunarak ulusal onurun her halükarda korunması gereği üzerinde durmuşlardır. Türkiye’deki işçi örgütlerinin bazıları da bu gruba dâhil edilebilir. (TÜRK-İŞ ve DİSK gibi) Fakat AB üyeliğinin güçlü ve birleştirici özelliği nedeniyle çok farklı görüşteki gruplar bir araya gelebilmiş, bazı politik partilerin ve işçi konfederasyonlarının siyasi duruşlarında radikal dönüşümler yaşanmıştır. Yani süreç için bazı katı Euroskeptikler yumuşamaya başlamış ve veto noktası olarak algılanan taraflar destekleyici aktörler haline gelebilmişlerdir.

Avrupa’da Türkiye’nin üyeliğini destekleyen politikacılar ve siyasi partiler olduğu gibi Türkiye’nin üyeliği için birer veto noktası teşkil eden aktörler de vardır. Bu aktörlerin Türkiye’nin üyeliğine karşı takındıkları tavır, Avrupa’da destek bulmakta ve Türkiye karşıtlığını güçlendirmektedir. Avrupa ülkelerinde Türkiye üyeliğini destekleyenlerin oranı gitgide azalmaktadır. Bu durum sürecin bir diğer veto noktası olarak öne çıkmaktadır.

Sürecin veto noktaları dikkate alındığında yapılması gereken şey, Türk siyaseti, AB'nin yasal, siyasi ve kurumsal çerçevesinde yeniden anlam bulanana dek, reform paketleri ile meşruluk kazanan etnik ve dini gruplar ile ülkenin yerleşik askeri ve bürokratik kesimleri arasında dengeyi kurmak ve bir konsensüs düzeyi yaratmaktır.

Varolan arabulucu ve işbirlikçi formal kurumlar, aktörlere Avrupalılaşmanın sunduğu fırsatları değerlendirmek ve adaptasyonu sağlamak için kaynak sağlayan destek noktalarıdır. Ayrıca değişim ajansları ve informal ağlar (örneğin siyaset uzmanları, hükümet dışı organizasyonlar, sivil toplum örgütleri, akademisyenler) dönüşüm sürecini başlatmak için politik aktörler üzerinde baskı kurarlar. Politik ve organizasyonel kültür de ulusal aktörlerin Avrupalılaşmadan kaynaklanan ve ulusal değişimi teşvik eden baskıya nasıl cevap verdiklerini etkiler. Konsensüs temelli ve müşterek karar almaya dayanan politik kültür, ülkedeki veto noktalarının üstesinden gelmeye yardımcı olur. Ayrıca AB üyeliği konusunda toplumda varılan politik konsensüs ve halk desteği de Avrupalılaşma sürecinde önemli destek noktalarıdır.

Türkiye'de zamanla AB üyelik sürecinde önemli destek noktaları oluşmuştur. Yapılması gereken, kısa sürede genişleyen ve olgunlaşan bu zemini doğru değerlendirmek, ele geçen fırsatı iyi kullanmaktır.

3 Ekim 2002 seçimleri ile iktidar olan AKP, güçlü İslami köklere sahip olarak geleneksel İslami duruştan oldukça farklı ve kendisini *muhafazakâr demokrat tanımlayan* bir parti olarak siyasi arenaya çıkmış ve AB üyeliğini ve küreselleşme sürecini destekler bir duruş almıştır. Bunun nedeni İslami kesimin kendi pozisyonlarını, laik siyasi elitten ve toplumun diğer kesimlerinden gelecek olası tehditlere karşı güçlendirmek, sağlamlaştırmak ve meşrulaştırmak ayrıca din özgürlüklerinin sınırlarını genişletmek olduğu belirtilmiştir. Kopenhag Kriterleri, İslami politik kimliğin varlığının ve meşruluğunun sağlanmasına hizmet edecektir. Kopenhag kriterleri çerçevesinde dini özgürlüklerin garanti altına alınması gereği İslami kesimin, AB üyeliğinin sadık bir destekleyicisi haline gelmesine yol açmıştır.

Recep Tayip Erdoğan, AB ile bütünleşme sürecinin ifade özgürlüğü ve siyasi İslamın gelişmesi için en iyi garanti olacağını anlamıştır.

İslami kesim demokrasiye ve çoğulculuğa olan taahhüdünü kendi varlığı ve meşruluğu için bir çerçeve olarak gördükçe, Kemalistler batının demokratik değerlerini ve gizli bir gündemi olduğuna inandıkları AK Parti'yi ülkenin ve rejimin bütünlüğüne birer tehdit olarak algılamaya ve Batı da Kemalistlerin otoritesini sorgulamaya başlamıştır. Genç Cumhuriyet döneminin karşıtları kendileri bugün modernleşmenin aktörleri olarak bulurken, dönemin reform ve batı yanlıları bugünün muhalifleri haline gelmişlerdir. Modern Türkiye'nin batı mimarları olan Kemalistlerin yerine, İslami eğilimli bir partinin, laik Türkiye'yi Avrupa projesinin merkezine daha yakın hale getirmesinde temel siyasal güç haline gelmesi gerçek bir paradokstur.

AK Parti, bir önceki hükümetin başlattığı siyasal ve ekonomik reform sürecine kendisinden beklenmeyen bir performansla devam etmiş, Avrupa başkentlerine ziyaretler düzenleyerek ve sivil toplumla işbirliği içinde çalışarak lobi faaliyetleri yürütmüş ve şüphesiz ki Türkiye'nin AB üyelik sürecinin temel aktörü ve destek noktası haline gelmiştir.

Askeri ve Kemalist görüşlerden farklı olarak, STK'lar tarafından Türkiye'nin AB üyeliği, ulusal güvenliğin ve liberal demokrasinin sağlanması için en iyi garanti olarak görülmüştür. Türkiye daha liberal ve demokratik bir sisteme sahip olursa siyasi İslam ve etnik ayrımcılık gibi tehditlerle daha kolay başa çıkabilecektir.

Helsinki'de Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi ve hızlanan reform süreci sivil toplum kuruluşlarının aktiviteleri gözle görülür biçimde artmıştır. Geniş kapsamlı konularla ilgilenen STK'lar giderek artan şekilde seslerini duyurmaya başlamış ve sosyal ve siyasal etki merkezleri olmak için mücadele etmeye başlamışlardır. Türkiye'deki STK'lar, AB uyum sürecinden büyük ölçüde yararlanmışlar ve yasal çevreleri genişlemiş ve güçlenmiştir. AB katılım süreci çerçevesinde hayata geçen reformlar, çeşitli sivil aktörlerin politik arenaya girmesini

ve tanınma mücadelesine katılmalarını teşvik etmiştir. Bu süreçte en dikkat çeken gelişim, sivil toplum kuruluşlarının seslerini yükseltmeye ve siyasi liberalizasyon için talepte bulunmaya başlamasıdır. AB üyelik müzakerelerinin başlaması ve gerekli reformların yapılması için, STK'lardan bu yönde bir baskı ve talep gelmiş olması modernleşme sürecini ayakları üstüne kaldırmış ve devlet-toplum ilişkilerinde değişimi beraberinde getirmiştir.

Bu süreçte başta TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) olmak üzere İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı), TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı) ARI hareketi büyük rol oynamıştır. Ayrıca üniversiteler, araştırma merkezleri süreçte etkin aktörler haline gelmiş, Avrupa Dokümantasyon Merkezleri AB ile ilgili halkın bilgilenebilmesi sağlamış ve eğitim ve araştırmayı cesaretlendirmiştir

AB, daha önce ayrıntılı şekilde belirttiğim gibi koşulluluk politikası ile aday ülkelerde üyelik yönünde reformların gerçekleştirilmesi için önemli bir destek noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede; AB, dışsal bir aktör olarak reform sürecine dâhil olmuş ve Türkiye'deki demokratikleşmeyi hızlandırmak için etkinlikte bulunmuştur.

Bunun yanında, AB kurslar ve seminerler düzenleyerek özellikle AB müktesebatı, norm ve kuralları, insan hakları ve özgürlükleri konusunda kamu çalışanlarının ve halkın bilgilendirilmesine ve eğitimine destek vermiştir. Buna ek olarak, Türkiye adaylık statüsü kazandıktan sonra hem AB mali yardımları daha anlamlı hale gelmiş hem de bazı hibelere, değişim programlarına ve eğitimlere başvurur hale gelmiştir. Siyasi elit ve STK'lar AB ülkelerindeki muadilleriyle bağlantılar kurmaya ve birçok ortak proje yürütmeye başlamışlardır. Son zamanda sayıları hızla artan AB destekli projeler, eğitim ve değişim programları ve özellikle de eşleştirme projeleri sosyal etkinin artması açısından oldukça önemlidir. Bunların yanında Ayrıca AB içindeki bazı politikacılar Türkiye'nin AB üyeliğinin önemli destek noktaları haline gelmişlerdir.

Tüm bu değerlendirmelerden sonra söylenebilir ki; STK'lar AB üyelik sürecinde en önemli destek noktaları ve arabulucu aktörleri haline gelmişlerdir. Bu çerçevede, AB'nin Türkiye'deki STK'ların reform sürecine katılmaları ve aktif hale gelmeleri için verdiği çabaları göz ardı edilmemelidir. AB, Türkiye'deki reform sürecine dışsal bir aktör olarak destek vermiştir. “Dış ve iç aktörlerin uyum içinde daha demokratik ve liberal reformlar yapma yönünde hükümet üzerinde baskı oluşturmak anlamında kurdukları bu *kıskaç*, reform sürecinin meşruluğunu artırmıştır.

Politik konsensüs ve halk desteği Avrupa bütünlemede süreci kolaylaştıran bir diğer faktördür. Türkiye, AB üyeliğinin en çok desteklediği ülkelerden biridir. Fakat Türkiye'nin AB üyeliğine olan destek beklendiği üzere düşmektedir. Türk kamuoyunda AB konusunda bilgi eksikliği, bazı reformlara ilişkin varolan çekinceler ve kaygılar ve AB'den gelen belirsiz ve kararsız sinyaller desteğin düşmesine yol açmaktadır. AB, Türkiye'nin önüne net ve kesin bir üyelik takvimi koyduğu ve Türkiye'yi katılım sürecinde diğer aday ülkelerle aynı koşulluluk politikasına dâhil ettiği sürece, halkın sürece olan desteği, kaygılarına rağmen artacak ve aynı amaç doğrultusunda geniş halk kitlelerinin mobilizasyonu sağlanabilecektir. Türkiye örneğinde, başlangıçta AB üyelik sürecine olan yüksek halk desteği, AB'ye yönelik politikaların belirlenmesinde etkili olmuş ve önemli bir destek noktası haline gelmiştir.

AB üyeliği çerçevesinde demokratikleşme ve ekonomik istikrar için güçlü bir toplumsal talep, devletin daha etkili, hesap verebilir ve şeffaf, siyasi sistemin ise daha demokratik, çoğulcu ve çok kültürlü olarak yeniden yapılanmasında etkin bir politik isteğe dönüştürülebilirse, güçlü bir demokrasi ve ekonomik istikrar sağlanabilir. Bu süreçte sivil toplumun, bilimsel kuruluşların, üniversitelerin ve hükümet dışı tüm aktörlerin katılımı ve güçlü halk desteği temelinde oluşan toplum merkezli bir modernleşme hareketi, AB üyelik sürecinde emin adımlarla ve istikrarlı politikalarla ilerleyen bir siyasi iktidarla buluşabilirse ülkedeki veto noktalarının direncini kırabilirler ve Avrupalılaştırma çerçevesinde yaşanacak dönüşüm sürecinin önünü açabilirler. Bu çerçevede AB'den gelen net, kesin ve olumlu

sinyaller sürecin destek noktalarının kredibilitesini artıracaktır. Türkiye'nin AB üyeliği sadece Türkiye'nin ileride kendisini nerede görmek istediğini değil, AB 'nin de gelecekte kendisini nasıl bir birlik olarak tanımlayacağını da bir ölçüde belirleyecektir: İçeride dönül bir istikrar adası mı yoksa medeniyetler arası iletişim kapsamını açan, dışarı dönük küresel bir aktör mü?

Türkiye ileride nasıl bir ülke olmak istediğine ilişkin verdiği karar --ki bu biraz da "laik Cumhuriyetin ve üniter devletin doğası, sınırları ve esnekliğine" ilişkindir -- Avrupalılaştırmanın ülkede izleyeceği yörüngesi belirleyecek ve Avrupa için de demokratik norm ve değerlerin, İslami değerlerle bir arada yaşayıp yaşayamayacağına ilişkin iyi bir test süreci olacaktır. "Türkiye'nin AB üyeliği, Türkiye ve AB'nin, Batıcı --yani kendi kültürünü politik ve ekonomik örgütlenme açısından Batı fikirleri ile sentezlemeyi arzulayan-- bir ülkenin Batı ülkesi sayılabilmek için kendini yeterince dönüştürüp dönüştüremeyeceği üzerine bir maceraya atıldıklarının göstergesidir. Böylelikle, Türkiye kendini her türden moda kavram ve teorisinin değerlendirilmesi için bir laboratuvar haline getirmektedir." (B.Park)

KAYNAKLAR

Kitaplar

Ansel, C. K. ve Palma, G. Di (eds.) (1998) *Restructring Territoriality: Europe and the United States Compared*, Cambridge University Press, Cambridge

Balkır, Canan; Williams, Allan M. (eds.) (1993) *Turkey and EC*, Pinter Publishers Ltd., London and New York.

Börzel, Tanja; Risse, Thomas (eds) (2003). "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe" Featherstone, Kevin; Radaelli, Claudio M. (eds.) *The Politics of Europeanisation*, Oxford University Press, Oxford

Bursens, Peter (2001). *The Rules of Integration: Institutional Approaches to the Study of Europe*, Manchester and New York: Manchester University Press

Caporaso, James; Jupille, A. (1998). "Sovereignty and Territoriality in the European Union: Transforming the UK Institutional Order". Ansel. C. K ; Di Palma, G. (eds.), *Restructring Territoriality: Europe and the United States Compared*, Cambridge: Cambridge University Press

Cem, İsmail (2005) *Avrupa'nun Birliği ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Coppieters, Bruno ve diğerleri (eds.) (2004) *Europeanization and Conflict Resolution: Case Studies from European Periphery*, Ghent:Academia Press

Cowles, Mario; Risse, Thomas; Caporaso, James. (eds.) (2001) *Europeanization and Domestic Change:Transforming Europe*. Cornell University Press, Ithaca, London

Derviş, Kemal, Gros, Daniel, Emerson, Michael ve Ülgen, Sinan (2004) *The European Transformation of Modern Turkey*, 2.baskı, Doğan Kitap, İstanbul.

Dyson, K.(ed.) (2002) *European States and Euro*,Oxford University Press, Oxford

Dyson, K.; Goetz, K. (2003). *Germany, Europe and the Politics of Constraint*, Oxford: Oxford University Press

Ecevit, Kenan, Kavalalı, Özlen ve Özdemir, Sahir. (2004) *AB Sözlüğü*. Devlet Planlama Teşkilatı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara

Emek, Uğur (2004). "Understanding Structural Reforms in Turkey". Griffiths, Richard T. ve Özdemir, Durmuş (eds.) (2004) *Turkey and EU Enlargement: Process of Incorporation* . İstanbul Bilgi University Press, İstanbul

Eralp, Atila (2004). *Turkey and Enlargement Process of EU*, Middle East Technical University, Ankara

Evin, Ahmet; Tocci, Nathalie (eds) (2004) *Towards Accession Negotiations: Turkey's Domestic and Foreign Challenges Ahead*, European University Institute (EUI), Florence.

Featherstone, Kevin; Radaelli, Claudio M. (eds) (2003). *The Politics of Europeanisation*, Oxford University Press, Oxford

Featherstone, Kevin. (2003). "Introduction :In the Name of Europe". Featherstone, K.; Radaelli, C.M. (eds.) *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, Oxford

Featherstone K.; Kazamias G. (eds.) (2001). *Europeanisation and Southern Periphery*, Frank Cass , London.

Goetz, Klaus; Hix, Simon (eds.). (2001). *Europeanised Politics?European Integration and National Political Systems*, Frank Cass, London

Griffiths, Richard T.;Özdemir, Durmuş (eds.) (2004). *Turkey and EU Enlargement: Process of Incorporation*. İstanbul Bilgi University Press, İstanbul

Gürbey, Gülistan (1997). "Türkiye'de Sivil Toplumun Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller". Heidi Wedel (ed.) *Ortadoğu'da Sivil Toplum Sorunları, İletişim Yayınları*, İstanbul

Hayward, J.; Menon, A. (eds.) (2003) *Governing Europe*, Oxford University Press, Oxford

Héritier, A.; Knill, C. (2000) *Differential Responses to European policies:A Comparison*. Max Plack Projektgruppe der Recht der Gemeinschaftsgüter Preprint, Bonn

Hughes, James; Sasse, Gwendolyn; Gordon, Claire (2004) *Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe: The Myth of Conditionality* ,Palgrave Macmillan, Great Britain

Huntington, Samuel P. (1993) *The Third Wave of Democratization in late 20th Century*, Norman: University of Oklahoma Press.

Karlık, Rıdvan (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye*.Betaş Yayınları, 7.Baskı, 2003, Ankara

Kassim, Hussein (2003). "Meeting the Demands of EU Membership:The Europeanization of National Administrative Systems". Featherstone, K. ; Radaelli, C. (eds.) . *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, Oxford

- Kassim, Hüsein (2003a) "The European Administration between Europeanization and Domestication". Hayward, J. & Menon, A. (eds.) *Governing Europe*, Oxford University Press, Oxford.
- Knill, Christoph. (2001) *The Europeanisation of National Administrations :Patterns of Institutional Change and Persistence*, Cambridge University Press, Cambridge
- Kubicek, Paul (2003). *The EU and Democratization*, Routledge, New York
- March, James G., Olsen, Johan P. (1989) *Rediscovering Institutions:The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Press.
- Mayhew, A. (1998). *Recreating Europe: The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge
- Méry, Yves; Muller, Pierre; Quermanne, Jean-Louis (eds.) (1996) *Adjusting to Europe : The Impact of EU on National Institutions and Policies*, European Public Policy , Routledge, London
- Noutcheva, Gergana ve diğerleri (eds.) (2004) "Europeanization and Secessionist Conflicts: Concepts and Theories". Coppeters, Bruno ve diğerleri (eds.) *Europeanization and Conflict Resolution :Case Studies from European Periphery*, Ghent:Academia Press, Ghent.
- Olsen, Johan P. (1997). European challenges to nation state. Steunenberg, B; Vught, Fan (eds.) *Political Institutions and Public Policy* .Amsterdam:Kluwer Academic Publishers, Amsterdam
- Pridham, G. (ed.).(1991) *Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe*, Leicester Press, London.
- Radaelli, C.M.(2003). "Europeanization of Public Policy". Featherstone, K ve Radaelli, C. (eds.) *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press
- Rosamond, Ben (2000). *Theories of European Integration*, Palgrave, New York
- Sanguineti, Vittorio (1999). *The Enlargement of the EU:Turkey,the Controversial Road to Wrong Candidacy*. Firenze :Biblioteca della Rivisata di Studi Politici Internazionali, Firenze.
- Scott, Richard; Meyer, John (1994). *Institutional Environments and organizations-Structural Complexity and Individualism*, Sage Publications, London.
- Steunenberg, B; Vught, V. Fan (eds.) (1997) *Political Institutions and Public Policy*, Amsterdam: Kluwer Academic Publishers, Amsterdam.

Tocci, Nathalie (2004), “Anchoring Turkey to the EU: The Domestic and Foreign Policy Challenges Ahead”. Tocci, Nathalie; Evin, Ahmet (eds). *Towards Accession Negotiations: Turkey’s Domestic and Foreign Challenges Ahead*, EUI Florence

Tosun, Tanju. (2003) *Siyasette Yeniden Mevzilenmeler: Liberal Sosyal Sentez, Muhafazakar Demokrat Sentez Ekseninde 3 Kasım 2002 Seçimleri*, Buke Kitapları, İstanbul.

Uğur, Mehmet (1999). *The European Union and Turkey: An Anchor / Credibility Dilemma*, Aldershot: Ashgate.

Uğur Mehmet. (2001) “Europeanisation and Convergence via Incomplete Contracts: The Case of Turkey”. Featherstone, K. ve Kazamias, G. (ed.) *Europeanisation and Southern Periphery*, Frank Cass, London.

Wedel, Heidi (1997) “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sivil Toplumun Nüveleri: Demokratikleşmenin Taşıyıcısı mı Yeni bir Seçkinler Örgütlenmesi mi?”. Heidi Wedel (ed.) *Ortadoğu’da Sivil Toplum Sorunları*, İletişim yayınları, İstanbul

Wedel, Heidi (ed.) (1997) *Ortadoğu’da Sivil Toplum Sorunları*, İletişim Yayınları, İstanbul

Wessels, Wolfgang; Rometsch, D. (eds.) (1996). *The EU and Member States Towards Institutional Fusion*, Manchester University Press, Manchester

Wessels, Wolfgang; Rometsch, D. (1996). “Conclusion: EU and National Institutions”. Wolfgang Wessels; D. Rometsch (eds.) *The EU and Member States: Towards Institutional Fusion*, Manchester University Press, Manchester.

Wessels; Rometsch .(1996) “German Administrative Interaction and EU :The Fusion of Public Policies”. Yves, Méry; Pierre Muller; Quermanne, Jean-Louis (eds.) *Adjusting to Europe :The Impact of EU on National Institutions and Policies*, European Public Policy, Routledge, London

Whitehead, L. (ed.) (2001) *The International Dimensions of Democratization*, Genişletilmiş Baskı, Oxford University Press, Oxford.

Wiener, A; Diez, T. (eds.). (2004) *European Integration Theory*, Oxford: Oxford University Press.

Yazıcı, Serap (2004). “The Impact of EU on the Liberalization and Democratization Process in Turkey” Griffiths, Richard, T.; Özdemir, Durmuş (eds.) (2004) *Turkey and EU Enlargement: Process of Incorporation*. İstanbul Bilgi University Press, İstanbul.

Yılmaz, Aytekin (2001). *Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara.

Makaleler ve Konferans Tebliğleri

Ágh, Attila .(2002) “The Reform of State Administration in Hungary: The Capacity of Core Ministries to Manage the Europeanization”, European Consortium for Political Research (ECPR) Turin Session, Workshops 19, 22-27 March 2002, Turin, Italy.

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws19/aGH.pdf>
(Erişim:12.04.2005)

Ágh, Attila.(1999) Europeanisation of Policy-Making in East Central Europe: The Hungarian Approach to EU Accession, *Journal of European Public Policy*,Vol:6, No:5, December.

Akdoğan, Yalçın. (2004) AKP ve Muhafazakar Demokrasi, Ankara.
<http://www.akparti.org.tr/muhafazakar.doc> (Erişim 24.09.2006)

Akdoğan, Yalçın (2003) .Değişimin ve Dönüşümün Teorik Zemini, *Bilgi ve Düşünce*, Vol.1, No.4 Ocak.

Akman, Sait. (2004) “Turkey-EU Relations in Enlargement Process :Rational Choice Approach to Interests ad Participation in Turkey”, UACES 34th Annual Conference and 9th Research Conference, The EU: New Neighbours, New Challenges, Birmingham.

Ataya, Ayşe Güneş (2003) . From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: Changing Political Attitudes on the European Union in Turkey. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol: 5, No:2

Aydın, Senem; Keyman, E. Fuat (2004).*European Integration and Transformation of Turkish Democracy*. Centre for European Policy Studies (CEPS), EU-Turkey Working Papers, No:2
http://shop.ceps.be/BookDetail.php?item_id=1144 (Erişim:12.03.2006)

Balkır, Canan (2006) .*Forming Turkish Public Opinion on EU Membership*. ZEI EU-Turkey-Monitor, Vol. 2 No. 3, November
http://www.zei.de/download/zei_tur/ZEI_EU-Turkey-Monitor_vol2no3.pdf
(Erişim 18.11.2006)

Batum, Süheyl (2002) AB Üyeliğine Doğru:Türkiye’de Siyasi Reformlar, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/ab/ab.pdf> (Erişim 23.09.2006)

Batum, Süheyl (2001) .Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Kriterleri:Görüşler ve Öncelikler, TÜSİAD Yayınları, İstanbul
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/demokratik.pdf> (Erişim: 10.08.2006)

- Bomberg, Elizabeth; Peterson, John. (2000) *Policy Transfer and Europeanization: Passing the Heineken Test*, Institute of European Studies, Queens University of Belfast, Queen's Papers on Europeanization No:2/2000, Belfast.
<http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Filetoupload,5303,en.pdf> (Erişim:07.03.2006)
- Börzel, Tanja A.(1999). Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain. *Journal of Common Market Studies*, Vol:37, No:4.
- Börzel, Tanja A.(2000) *Shaping and Taking EU Policies: Member States Responses To Europeanization*, Institute of European Studies, Queens University of Belfast, Queen's Papers on Europeanisation.No:2/2003, Belfast.
<http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Filetoupload,5270,en.pdf> (Erişim: 20.06.2005)
- Börzel, Tanja A.(2002) Pace Setting, Foot Dragging and Fence-Setting: Member States Responses To Europeanization, *Journal of Common Market Studies*, Vol:40, No:2
- Buller, Jim; Gamble, Andrew.(2002), Conceptualizing Europeanisation. *Public Policy and Administration* ,Vol:17, No:2.
- Bulmer, J. Simon; Radaelli Claudio M.(2004) *Europeanisation of National Policy*, Institute of European Studies, Queens University of Belfast, Queens Papers on Europeanisation, No:1/2004, Belfast.
<http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Filetoupload,5182,en.pdf> (Erişim: 20.06.2005)
- Bulmer, S.; Burch. M (1998) Organizing for Europe :Whitehall, the British State and EU. *Public Administration*, Vol:76
- Checkel, Jeffrey (1999) Norms,Institutions and National Identity in Cotemporary Europe. *International Studies Quarterly*, Vol:43.
- Checkel, Jeffrey (1999a) "International Institutions and Socialization" ARENA Working Papers, WP 99/5, Oslo.
http://www.arena.uio.no/publications/working-papers1999/papers/wp99_24.htm
 (Erişim: 10.03.2004)
- Checkel, Jeffrey (1999b) Social Construction and Integration, *Journal of European Public Policy (JEPP)*, 6(4).
- Checkel, Jeffrey (2000) Compliance and Conditionality. ARENA Working Papers, WP 00/18, Oslo.
http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2000/papers/wp00_18.htm
 (Erişim:01.08.2006)

Cizre, Ümit (2004) .Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the European Union Enlargement Zone, *European Journal of Political Research*, Vol: 43.

Cole, A. (2001) .National and Partisan Contexts of Europeanisation: The Case of French Socialists. *Journal of Common Market Studies*, Vol: 39, No:1.

Cowles, Mario Green. (2001) “Whither the Service Sectors? Globalisation, Europeanization and National patterns of Capitalism”. Paper presented at the 7. Conference of European Community Studies Association Madison, Wisconsin.

Cowles, Maria Green (2003) Non-state Actors and False Dichotomies: Reviewing IR/IPE Approaches to European integration. *Journal of European Public Policy* 10:1 February.

Çarkoğlu, Ali; Rubin, Barry (eds.) (2003) Special Issue: Turkey and EU, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics. *Turkish Studies*. Vol:4, No:1.

Çarkoğlu Ali.(2000) Who Wants Full Membership? Characteristics of Turkish Public Support for EU Membership. *Turkish Studies*, Vol: 4, No:1.

Dağı, İhsan. (2005). Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization. *Turkish Studies*, Vol: 6, No:1.

Dağı, İhsan (2001). Human Rights and Democratization: Turkish Politics in the European Context, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol: 1, No:3.

Demetropoulou, Leeda. (2002) The Europeanisation of Balkans: EU Membership Aspiration and Domestic Transformation in South Eastern Europe. *Southeast European Politics* , Vol.3, No. 2-3

Diez, Thomas; Agnantopoulos, Apostolos; Kaliber, Alper. (2005). Turkey, Europeanization and Civil Society. *South European Society an Politics*, Vol:10, No:1.

Diez, Thomas (2005) Turkey, EU and Civil Society. *South European Society and Politics*, Vol: 10, No:1.

Dimitrova, Antoaneta L.(2001) “Enlargement, Governance and Institution Building in CEE: The Case of the EU’s Administrative Capacity Requirement”, ECPR General Conference, ,6-8 September 2001, Canterbury
<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws4/dimitrova.pdf> (Erişim:12.04.2005)

Dobre, Anna Maria (2002) “Europeanisation of Candidate Countries, The EU Conditionality Building and Romanian Minority Rights Policy”. Paper to be

presented at the 2nd Research Meeting on Europeanisation: “Towards the Europeanisation of political representation? Theory, political parties and social movements in the multi level Governing Europe”, University of Bocconi, 22 November 2002, Milan.

Emerson, Micheal ; Notcheva, Gergana; Aydın, Senem; Tocci, Nathalie; Wahl, Marius; Youngs, Richard (2005) .The Reluctant Debutante :The EU as a Promoter of Democracy in its Neighbourhood .*Centre for European Policy Studies (CEPS) Working Document* No:223.

http://shop.ceps.be/BookDetail.php?item_id=1242 (Erişim 30.03.2006)

Emerson, Micheal; Notcheva, Gergana (2005). From Barcelona Process to Neighbourhood Policy. *Centre for European Policy Studies (CEPS) Working Document*, No:220.

http://shop.ceps.be/BookDetail.php?item_id=1209 (Erişim: 04.05.2006)

Emerson, Micheal; Noutcheva, Gergana (2004).Europeanisation as a Gravity Model of Europeanisation *Centre for European Policy Studies (CEPS) Working Document*, No:214

http://shop.ceps.be/BookDetail.php?item_id=1175 (Erişim: 09.08.2005)

Freise, Matthias.(2005). “Post-Socialist Civil Societies and Their Impact on the Quality of Democracy in Visegrad Countries”. ECPR Joint Sessions ,Workshop 9, April 2005 Granada, Spain.

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/granada/ws9/Freise.pdf> (Erişim: 12.03.2006)

Glyptis, Leda-Agapi. (2005) The Cost of Rapprochement :Turkey’s Erratic EU Dream as a Clash of Systematic Values. *Turkish Studies*, Vol: 6(3)

Goetz, K H. (2002) “Four Worlds of Europeanisation Paper presented for ECPR Joint Sessions of Workshops”, 22- 27 March 2002, Turin, Italy .

Goetz , K. H.(2002a) Europeanisation in West and East:A Challenge to Institutional Theory. Early Draft *The London School of Economics and Political Science* .

Göksel, Asuman.(2001) “Europeanisation of the Turkish Administrative System: Enlargement as a tool of Europeanisation”. Paper presented to YEN Research Meeting, November 2-3, 2001, Siena

Grabbe, Heather (2001). How Does Europeanization Affect CEE Governance: Conditionality, Diffusion and Diversity?. *Journal of European Public Policy*, Vol:8 (6).

Grabbe, Heather.(2002) “Europeanisation Goes East:Power and Uncertainty in the EU Accession Process”. Paper for ECPR Sessions of Workshops ,Workshop 4, 22-27 March 2002 Turin, Italy.

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws4/grabbe.pdf>

(Erişim: 15.05.2006)

Grabbe, Heather. (2002a). EU Conditionality and the Acquis Communautaire. *International Political Science Review*, Vol: 25, No:3.

Graziano, P. (2000) “The Europeanisation of Cohesion Policy: The Italian Case”, unpublished paper presented at the IIIrd Summer School in Comparative Politics: Europeanisation of National Politics: Challenges and Opportunities for European Institutions and National Political Systems, 10-22 July 2000, Siena.

Hall, Peter; Rosemary, Taylor (1996) Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*, Vol: 44.

Harmsen, Robert (2000) Europeanization and Governance:A New Institutional Perspective. *Yearbook of European Studies*, Vol: 14 .

Harmsen, Robert ve Wilson, Thomas. (2000) Introduction: Approaches to Europeanization. *Yearbook of European Studies*, Vol: 14.

Haverland, Markus.(2006) Does EU Cause Domestic Developments? Improving Case Selection In Europeanisation Research.*West European Politics*, Vol: 27, No:1.

Heper, Metin (2005). The EU: Turkish Military and Democracy. *South European Society and Politics*, Vol: 10, No:1

Howell, Kerry E.(2002) Uploading, Downloading and European Integraion: Assessing the Europeanization of UK Financial Services Regulation, Institute of European Studies, Queens University of Belfast,*Queen's Papers on Europeanization*. No 11/2002 , Belfast.

<http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Filetoupload,5272,en.pdf> (Erişim: 13.07.2005)

Howell, Kerry E.(2002a) “Developing Conceptualizations of Europeanization and European Integration: Mixing Methodologies”, ESRC Seminar Series / UACES Study Group on the Europeanization of British Politics ESRC Seminar 1 / UACES Study Group 2, Sheffield, November 29

<http://aei.pitt.edu/1720/01/Howell.pdf> (Erişim: 13.07.2005)

Hughes, James; Sasse, Gwendolyn; Gordon, Claire (2002) “The Ambivalence of Conditionality:Europeanization and Regionalization in Central and Eastern Europe”, ECPR Joint Sessions ,22 - 27 March 2002 Turin, Italy.

http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws4/4_hughes_sasse_gordon.pdf (Erişim: 09.09.2005)

Hughes, Kirsty (2006). Turkey and EU, Four Scenarios:rom Train Crash to Full Steam Ahead. *Friends of Europa*, September . <http://www.friendsofeuropa.org> (Erişim: 19.09.2006)

Hughes, Kirsty.(2004). The Political Dynamics of Turkish Accession to EU:A European Success Story or the EU's Most Contested Enlargement. *Swedish Institute for European Policy Studies (SIEPS) Report No:9* .

İçdugu, Ahmet (2005) “Turkey’s Europeanization Process and Civil Society: Towards a Differentiated Analysis.” Paper presented at the Conference on Europeanization and Transformation: Turkey in the Post-Helsinki Era, Koç University, 2-3 December 2005, İstanbul.

Ikenberry, G. John; Charles Kupchan (1990). Socialization and Hegemonic Power. *International Organization*, Vol: 44 (Summer).

Kaarlejärvi, Jani K .(2003) “ Identifying the Institutional Variables of European Economic Institutionalisation.” Paper Prepared for the Sixth Summer School on “EMU: Current State and Future Prospects” 24 -31 August 2003, University Campus in Rethymno, Crete

Kelley , Judith (2006). New Wine in Old Wine Skins: Promoting Political Reforms Through New European Neighbourhood Policy. *Journal of Common Market Studies*, Vol: 44, No:1

Keyman, Fuat ; Öniş, Ziya (2003). “Helsinki, Copenhagen and Beyond: Challenges to New Europe and Turkish State” Paper presented at Conference on Cyprus ‘s Accession and Greek Turkish Rivalry “, April 5, 2003 Yale University, New Haven, Connecticut, USA.

Keyman, Fuat; İçdugu, Ahmet (2003) Globalisation ,Civil Society and Citizenship in Turkey:Actors, Boundaries and Discourses.*Citizenship Studies*, Vol: 7, No:2.

Knill, Christoph; Lehmkuhl, Dirk.(1999) How Europe matters? Different mechanisms of Europeanization. *European Integration online Papers (EIoP)*, Vol: 3, No:7. <http://eiop.or.at/eiop/texte/1999-007a.htm> (Erişim:25.08.2005)

Knill, Christoph; Lehmkuhl, Dirk (2002).The National Impact of EU regulatory policy:Three Europeanization mechanisms .*European Journal of Politcal Research*, Vol: 41.

Kubicek, Paul (2005) .The European Union and Grassroots Democratization in Turkey. *Turkish Studies*, Vol: 6, No:3.

Kulahcı, Erol (2005). EU Political Conditionality and parties in government : Human Rights and Quest for Turkish Transformation. *Journal of Southern Europe and Balkans*,Vol: 7, No:3.

Ladi Stella.(2002) “Europeanization as a Discourse: The Role of Knowledge Institutions in Processes of Policy Change”, European Consortium for Political Research- Joint Sessions, Workshop 4, 22-27 April 2002, Turin, Italy.

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws3/LADI.pdf>

(Erişim: 23.05.2005)

Ladrech, R.(1994) .Europeanisation of Domestic Politics and Institutions :The Case of France. *Journal of Common Market Studies*, Vol: 32, No:1

Legendjik, Joost (2006). “Seminar on Turkey-EU Relations For University Students From Turkey”, European Parliament, 01.06.2006, Brussels.

Lawton, T. (1999) Governing the Skies: Conditions for the Europeanisation of Airline Policy. *Journal of Public Policy*, Vol: 19 No:1.

Lippert, Barbara Umbach, Gaby ve Wessels,Wolfgang. (2001). Europeanization of CEE Executives: EU Membership Negotiations as a Shaping Power. *Journal of European Public Policy*, Vol: 8, No:8

Maarten Vink (2002) “What is Europeanisation?” Paper for the Second YEN Research Meeting on Europeanisation,University of Bocconi, 22-23 November 2002, Milan,

Mair, P (2000) The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics*, Vol:3, No:4.

Mjoset, L.(1997). Historical Meanings of Europeanisation. *ARENA Working Paper* No:24 , Oslo.

http://www.arena.uio.no/publications/working-papers1997/papers/97_24.xml

(Erişim: 05.10.2004)

Miořić-Lisjak, Nives (2006). Croatia And The European Union:A Social Constructivist Perspective. *Policy Studies*, Vol. 27, No 2.

Morlino, L.(1999). Europeanisation and Representation in Two Europes. *EUI Working Paper*, European University Institute, Florence.

Müftüler Baç, Meltem.(2005).Turkey’s Political Reforms and Impact of European Union. *South European Society and Politics* , Vol:10, No:1.

Narayanan, Supreena.(2005) “The Role of Europeanization in the Larger Context of Globalisation,”Paper presented at the United Europe Scientific Forum (UESF)

Okçu, Murat.(2004) Avrupa Yönetmelik Alanına Doğru Türk Kamu Yönetimi: Çok Düzlemli Yönetişim, *Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü* <http://www.tepav.org.tr/tur/index.php> (Erişim:10.03.2006)

Olsen, Johan P. ;March, James G. (1998) .The institutional dynamics of international political orders, *International Organization*, Vol: 52 (Special Issue: International Organization at fifty)

Olsen, Johan. P (2002) .The Many Faces of Europeanization. *ARENA Working Paper* 01/2002 , Oslo.

http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2002/papers/wp02_2.htm

Öniş, Ziya (2003) Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State:Turkey and EU Relations in post-Helsinki Era .Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin (ed.), Special Issue: Turkey and EU, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics, *Turkish Studies*, Vol:4, No:1.

Öniş, Ziya.(2004) .Diverse but Converging Paths to EU Membership: Poland and Turkey in Comparative Perspective ,*East European Politics and Societies*, Vol:18, No:3.

Öniş, Ziya.(2006). Turkey's Encounters With the New Europe: Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and The Challenges Ahead. First Draft.

<http://ku.edu.tr/ziyaonis> (Erişim:14.06.2006)

Özbudun, Ergün; Yazıcı, Serap (2004) .Democratization Reforms in Turkey 1993-2004 *TESEV Yayınları*, İstanbul. www.tesev.org (Erişim: 12.05.2006)

Özcan, Bülent (2004) Adaylık Süreci AB Mali Yardımları.Avrupa Birliği Genel Sekreterliği ,Ankara. www.abgs.gov.tr (Erişim: 03.05.2006)

Papadimitriou ,Dimitris G.(2002) “Exporting Europeanisation: EU enlargement, the twinning exercise and administrative reform in Eastern Europe”, ECPR Joint Sessions, Workshop 4, 22-27 April 2002, Turin, Italy

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws4/Papadimitriou.pdf> Erişim: (09.10.2005)

Papadimitriou, Dimitris; Phinnemore, David. (2004). Europeanization, Conditionality and Domestic Change : The Twinning Exercise and Administrative Reform in Romania . *Journal of Common Market Studies*, Vol: 42, No:3.

Park, B.(2000) “Turkey's EU Candidancy :From Luxembourg to Helsinki to Ankara”. Interntional Studies Association 41.Annual Convention, 14-18 March 2000, Los Angeles, CA.

Putnam, Robert .(1998) .Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization*, Vol: 42, No:3

- Radaelli, Claudio M.(2000) Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change *European Integration Online Papers* (EIOP), Vol: 4, No:8. <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm> (Erişim: 01.10.2005)
- Radaelli, Claudio M. (2000a) Policy Transfer in the European Union: Institutional Isomorphism as a Source of Legitimacy *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, Vol: 13, No:1.
- Radaelli, Claduo, M. (2004) Europeanisation: Solution or Problem?. *European Integration online Papers* (EIOP), Vol: 8, No:16 [http:// eiop.or.at/eiop/texte/2004-016a.htm](http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-016a.htm) (Erişim: 23.09.2005)
- Rauino, T.; Hix ,S. (2000) Backbenchers learn to fightback:European Integration and Parliamentary Government, *West European Politics* , Vol:23, No:4.
- Risse, Thomas; Börzel, Tanja A. (2000) .When Europe His Home: Europeanization and Domestic Change. *European Integration Online Papers* , Vol:4, No:15. <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm> (Erişim: 30.09.2005)
- Risse-Kappen, Thomas. (1991) .Public Opinion, Domestic Structures and Foreign Policy in Liberal Democracies. *World Politics*, Vol: 43 (July)
- Rumelili, Bahar (2005) .Civil Society and the Europeanisation of Greek- Turkish Cooperation. *South European Society and Politics*, Vol: 10, No:1
- Rumford, Chris (2001) Human Rights and Democratization in Turkey in Context of EU Candidature, *Journal of European Area Studies*, Vol: 9, No:1
- Scmidt, Vivien A.(2001) Europeanisation and the Mechanics of Economic Policy Adjustment. *European Integration Online Papers* (EIOP), Vol: 5, No:6. <http://eiop.or.at/eiop/texte/2001-06a.htm> (Erişim: 09.04.2005)
- Schimmelfennig, Frank.(2000). The International Socialization in New Europe. *European Journal of International Relations* ,Vol:6, No:1.
- Schimmelfennig, F.; Engert S.; Knobel, H.(2003) Costs ,Commitment and Compliance :The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey. *Journal of Common Market Studies*, Vol: 41, No:3.
- Schimmelfennig, F.;Engert S.;Knobel, H (2002) “The Conditions of Conditionality The Impact of the EU on Democracy and Human Rights in European Non-Member States” European Consortium for Political Research- Joint Sessions,Workshop 4, 22-27 April 2002 , Turin, Italy. <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws4/Schimmelfennig.pdf> (Erişim: 07.06.2005)

Schimmelfennig, Frank; Sedelmeier, Ulrich. (2004). Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*, Vol: 11, No:4.

Schimmelfennig Frank; Sedelmeier, Ulrich. (2002) Theorizing EU enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research, *Journal of European Public Policy* Vol: 9 No: 4 August .

Seyrek, Demir Murat (2005) Annual Update: Turkey's Road To The EU, *Turkish Policy Quarterly*, Vol:4, No:3.

Sözen, Süleyman; Shaw, Ian (2003). Turkey and the European Union: Modernizing a Traditional State?. *Social Policy & Administration*, Vol: 37, No:2.

Spendzharova, Aneta Borislavova (2003).Bringing Europe In? The Impact of EU Conditionality on Bulgarian and Romanian Politics. *Southeast European Politics*, Vol. 4, No. 2-3.

Şimşek, Oğuz (2004) .The Transformation of Civil Society in Turkey: From Quantity to Quality. *Turkish Studies*, Vol: 5, No:3.

Taggart, Paul; Szczerbiak, Aleks (2001) Parties, Positions and Europe: Euroscepticism in the EU Candidate States of Central and Eastern Europe ,*Opposing Europe Research Network Working Paper* No.2, May
<http://www.sussex.ac.uk/Units/SEI/oern/WorkingPapers/index.html>
(Erişim:23.09.2006)

Tanıyıcı, Şaban (2003) .Transformation of Political Islam in Turkey.*Party Politics*, Vol: 9, No:4

Tanlak, Pınar.(2002) .Turkey EU Relations In The Post Helsinki Phase And The EU Harmonisation Laws Adopted By The Turkish Grand National Assembly In August 2002 , *SEI Working Paper* No 55, Sussex European Institute ,Brighton

Tanör, Bülent (1997) Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, *TÜSİAD Yayınları*, Ocak , İstanbul.
http://www.tusiad.org/turkish/rapor/demokratik_tur/demoktur.pdf
(Erişim:02.04.2006)

Tanör, Bülent (1999) Türkiye'de Demokratik Standartların Yükseltilmesi: Tartışmalar ve Son Gelişmeler, *TÜSİAD Yayınları*, Aralık, İstanbul.
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/demokrat/demokrat.pdf> (Erişim: 02.04.2006)

Tocci, Nathalie (2005) .Europeanisation in Turkey : Trigger or Anchor for Reform ? *South European Society and Politics* ,Vol: 10, No:1.

Tocci, Nathalie (2004), “Anchoring Turkey to the EU: The Domestic and Foreign Policy Challenges Ahead” in Tocci, Nathalie and Ahmet Evin (eds), *Towards*

Accession Negotiations: Turkey's Domestic and Foreign Challenges Ahead, EUI Florence.

Ulusoy , Kıvanç (2005) .Turkey's Reform Effort Reconsidered 1987-2004, *European University Institute Working Papers*, RSCAS No:2005/28

<http://www.iue.it/RSCAS/Publications> (Erişim :09.05.2006)

Ulusoy, Kıvanç (2004) . Saving the State Again: Turks Face Challenges of European Governance . *Support for Improvement in Governance and Magement (SIGMA) Publications*

http://www.ces.metu.edu.tr/documents/publications/k_ulusoy_paper2.pdf

(Erişim: 02.07.2006)

Uğur, Mehmet (2003). Testing Times in EU-Turkey Relations :The Road to Copenhagen and Beyond” *Journal of Southern Europe and Balkans*,Vol:5, No:2.

Vachudova, Milada Anna.(2002) “The Leverage of EU on Reform in Postcommunist Europe”, Paper presented at ECPR Joint Session Workshops, Workshop 4, 22-27 March 2002 , Turin,Italy.

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws4/Vachudova.pdf> (Erişim: 07.06.2005)

Van Keulen, Mendeltje. (2003) “How Home Hits Brussels:Exploring an input-oriented Europeanisation research agenda”. Paper presented for ECPR General Conference ,18-21 September 2003, Margburg

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/generalconference/marburg/papers/15/5/Van%20Keulen.pdf> (Erişim: 27.08.2005)

Vink, Maarten.(2002).”Europeanization and Domestic Choice:Naturalization Policy in the Netherlands.” Paper presented at the Third European Summer School in Comparative Politics, Europeanisation of National policies: Challenges and Opportunities fo European Institutions and National Political Systems, Certosa di Pontignano, 10-22 Temmuz 2002, Siena, Italy.

Viks, Külli (2002). “Europeanisation and Transformation of Public Administration: The Case of Estonia.” Joint research project funded by the Volkswagen Foundation ‘Europeanisation’ of Public Administration in EU Candidate Countries from Central and Eastern Europe in the Context of Transformation and Integration,Working Paper

Vuijsteke, Marc; Oltenau, Floricica (eds.) (2005) Turkey on its way on the EU, *Collegium*, Collège d’Europe , No:31, Brugge.

Warlegih, Alex (2001) .Europeanizing Civil Society: NGOs as Agents of Political Socialization. *Journal of Common Market Studies*, Vol: 39, No:4.

Winn, N.; Haris, E.(2003).Introduction:Europeanisation.Conceptual and Empirical Considerations. *Perspetives on European Politics and Society*, Vol: 4, No:1.

Zaborowski, Marcin.(2005). Westernizing the East: External Influences in post-Communist Transformation of Eastern and Central Europe. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol:21, No:1.

Tezler

Alemdar, Zeynep (2005) “Civil Society and Intergovernmental Organizations: Turkish Domestic Organizations Exercising Influence via the EU”. PhD Dissertation, College of Arts and Science, The Graduate School, University of Kentucky, U.S.A.

Gülşen, Çağrı.(2004).“Turkey-EU Relations within the Context of European Integration:A Black Sheep in the Flock?” M.A Dissertation , The Graduate School of Social and Behavioural Sciences , Universiteit Leiden , Brussels.

Gündem, Şebnem (2004). “Politik Aktörler Olarak STK’lar :Türkiye’nin AB Üyeliği Bağlamında TÜSİAD Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Avrupa Çalışmaları Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ocak 2004, Ankara.

Huang, Chen-Yu (2005) .*The Paradox of the Conceptualisation of Europeanisation*. PhD Dissertation First Draft, Department of Government ,University of Manchester, the UK. <http://www.psa.ac.uk/2005/pps/Huang1.pdf> (Erişim: 14.06.2005)

Kurşunlu, Elif (2004) “AB Müktesebatının Uygulanması Çerçevesinde İdari Kapasite”. ABGS Uzmanlık Tezi, Ankara.

Yaman, Mine (2002). “Civil Society and Democratic Consolidation :Case of TÜSİAD”. Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilim ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Bölümü, Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Resmi Belgeler ve Gazete Haberleri

Avrupa Komisyonu (2003) Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2003 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel.
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf (Erişim: 18.03.2004)

Avrupa Komisyonu (2004) Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı İlerleme Raporu, SEC(2004) 1201, Brüksel.
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf (Erişim: 17.01.2005)

Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Brüksel Zirvesi (2004) ,Zirve Sonuç Bildirgesi, Aralık 2004, Brüksel.
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/presidency_conclusions16_17_12_04_en.pdf (Erişim:18.12.2004)

Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Helsinki Zirvesi (1999) Zirve Sonuç Bildirisi, Aralık 1999, Brüksel.

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm (Erişim:01.02.2004)

Avrupa Toplulukları Komisyonu, COM(2005) 290 final AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu. Brüksel,

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0290en01.pdf (Erişim: 29.6.2005)

AB Uyum Yasaları TBMM Görüşmeleri, Mesut Yılmaz'ın Konuşma Metni, 01 Ağustos 2002, Ankara.

<http://www.ceng.metu.edu.tr/~uculuk/yazin/mesutyilmaz.html> (Erişim: 29.05.2006)

Adalet ve Kalkınma Partisi, (2003) Seçim beyannamesi .

<http://www.akparti.org.tr/beyanname.doc> (Erişim: 13.09.2006)

Declaration of President of European Commission Jose Manuel Barroso, ABHaber 03.10.2005

http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=7678 (Erişim:04.10.2005)

Eurobarometer 2004.1 Public Opinion in Acceding and Candidate Countries, First results Fieldwork: February - March 2004, Publication:May 2004

Special Eurobarometer 255, Attitudes Toward Enlargement , Fieldwork: April-May 2006, Publication: July 2006

EU Presidency Conclusions, (2002) Copenhagen European Council, 12-13 December 2002 N4000/02, Brussels.

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf (Erişim: 05.03.2004)

Report on Turkey's Progress Towards Accession, Camiel Eurlings A6-0269/2006 (2006/2118(INI)) 13.09.2006

<http://www.europarl.europa.eu/omk/sipade3?PUBREF=-/EP//NONSGML+REPORT+A6-2006-0269+0+DOC+PDF+V0//EN&L=EN&LEVEL=4&NAV=S&LSTDOC=Y>

(Erişim: 15.09.2006)

SPEECH/06/536, Oli Rehn Member of the European Commission, responsible for Enlargement “Reforms in Turkey - in the first place it is the interest of the Turkish citizens” . 26 September 2006, Strasbourg.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/536&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (Erişim: 29.09.2006)

Olli Rehn "Accession negotiations with Turkey: The time for celebration is over, now comes the time for delivery" EU-Turkey Joint Parliamentary Committee, 23 November 2005, Brussels.

Avrupa Postası 19. Bölüm / AB ve Sivil Toplum(STGP Projesi ve Proje Direktörü Sunay Demircan ile söyleşi) 21 Şubat 2004

http://www.avrupapostasi.org/210204_3.html (Erişim: 01.10.2006)

ABHaber "Başardık" 17.12.2004

http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=2491 (Erişim: 19.12.2004)

ABHaber "Türkiye Raporu Onaylandı" 27.09.2006

http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=13534 (Erişim: 27.09.2006)

Aras, Bülent. "AB uyum yasaları ve Türk Dış politikası", Zaman, 02.06.2002

<http://www.zaman.com.tr/2002/08/06/yorumlar/yorum2.htm> (Erişim: 09.10.2006)

Arzu, Şebnem "Avrupa'nın Kapısını Vuran Türkiye'de Artan Muhafazakarlık" New York Times, 29.07.2006

http://www.euronews.net/create_html.php?page=parlamento&article=372446&lng=1&option=1# (Erişim: 29.09.2006)

Baykara, Murat "Merkel'den Yumuşama Sinyalleri" BBC Türkiye Servisi, 28.11.2005

http://bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11/051128_turkey_germany.shtml

(Erişim: 26.09.2006)

Çağatay, Soner, "Rising Tensions Between Turkey's AKP and the Courts" The Washington Institute for Near East Policy, 30.05.2006

http://www.tepav.org.tr/tur/index.php?type=fparticle&title=D_ (Erişim: 21.09.2006)

Dempsey, J "EU appeals for fairness over Turkish talks", Financial Times, 28.05.2004

<http://european-union-news.newslib.com/story/107-226639/> (Erişim: 14.09.2006)

Lobjakas, Ahto "Turkey: 'Unique' Army Complicates EU Membership Bid" 01.04.2006, Le Monde Diplomatique

<http://www.tepav.org.tr/tur/index.php?type=fparticle1&cid=201>

(Erişim: 13.09.2006)

Milliyet, "Halk AB'ye güvenmiyor" 24.10.2006

<http://www.milliyet.com/2006/10/24/siyaset/asiy.html> (Erişim: 30.10.2006)

Milliyet, "Org. Büyükanıt, sert ve net konuştu" 02.10.2006

<http://www.milliyet.com.tr/2006/10/02/son/sonsiy10.asp> (Erişim: 02.10.2006)

Radikal Kriter Dergisi, “AB'nin ve hükümetin kararsızlığı Güven Sarsıyor”, Sayı 3, EYLÜL 2006

<http://www.kriterdergisi.com/haber.php?sayi=3&id=65> (Erişim:20.09.2006)

Radikal, “Kretschmer giderayak sert çıktı: Türk demokrasisi modernleşemedi” 23.09.2006

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=199435> (Erişim: 23.09.2006)

Semo, Marc, “L’AKP un ambigu parti turc” Libération, 28 Semptembre 2004

<http://www.turquieuropeenne.org/article130.html> (Erişim: 23.09.2006)

Traynor ,Ian “General insists army has role in politics” The Guardian, 27.09.2006

<http://www.guardian.co.uk/turkey/story/0,,1881777,00.html> (Erişim: 27.09.2006)

Wiegel, Michaela. “Frankreich Sarkozy: Gegen eine Türkei-destabilisierte EU” Frankfurter Allgemeinen Zeitung, 22.12.2004

<http://www.faz.net/s/RubFC06D389EE76479E9E76425072B196C3/Doc~EC980F5F376AF485D898AE1E8BCC6F940~ATpl~Ecommon~Scontent.html>

(Erişim: 18.09.2006)

Wiegel, Michaela. “EU-Beitritt der Türkei Unangenehme Fragen, steife Antworten” Frankfurter Allgemeinen Zeitung, 21. 10. 2004

<http://www.faz.net/s/Rub99C3EECA60D84C08AD6B3E60C4EA807F/Doc~E9BA4CFBE958E4CE7BB83F4C7CCB001C4~ATpl~Ecommon~Scontent.html>

(Erişim: 18.09.2006)

Internet Kaynakları

<http://www.abgs.gov.tr>

<http://www.abhaber.com>

<http://aei.pitt.edu/>

<http://www.arena.uio.no>

<http://www.bbc.co.uk/turkish/europe>

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab.html>

<http://www.cer.org.uk/>

<http://www.deltur.cec.eu.int>

<http://www.eiop.or.at/>

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/about/index.aspx>

<http://euobserver.com/>

<http://www.tusiad.org>

<http://www.euborderconf.bham.ac.uk/>

<http://www.europa.eu>

<http://www.europa.eu.int/eclas/>

<http://www.faz.net>

<http://www.friendsofeurope.org/>

<http://www.milliyet.com.tr>

<http://www.radikal.com.tr>

<http://www.zaman.com.tr>

<http://www.guardian.co.uk>

<http://www.quc.ac.uk/schools/SchoolsofPoliticsInternationalStudies/Filestone/Europeanisationfile>

<http://www.rega.basbakanlik.gov.tr>

<http://shop.ceps.be/Default.php>

http://www.tesev.org.tr/ab_izleme/1uyumpaketi.php

<http://www.tepav.org.tr>

<http://www.turkishweekly.net/turkce/makaleler>

<http://www.uie.it>

<http://www.zei.de/>

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive>

<http://ku.edu.tr/ziyaonis>

<http://www.sussex.ac.uk/Units/SEI/oern/WorkingPapers>